

INFORME DEL MERCAT SOCIAL 2016

Xarxa
d'economia
solidària
de Catalunya

Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya

Àrea de Mercat Social
Barcelona, octubre de 2017

Coordinació: Ruben Suriñach

Han col·laborat: Amanda Ortega, Anna Fernández, Marina Potrony, Patricia Polo, totes les organitzacions que han fet balanç social i estan al Pam a Pam, totes les xarxes locals i totes les organitzacions que han participat als grups focals d'intercooperació.

Disseny, maquetació i correcció: L'Apòstrof, SCCL

Amb el suport de:

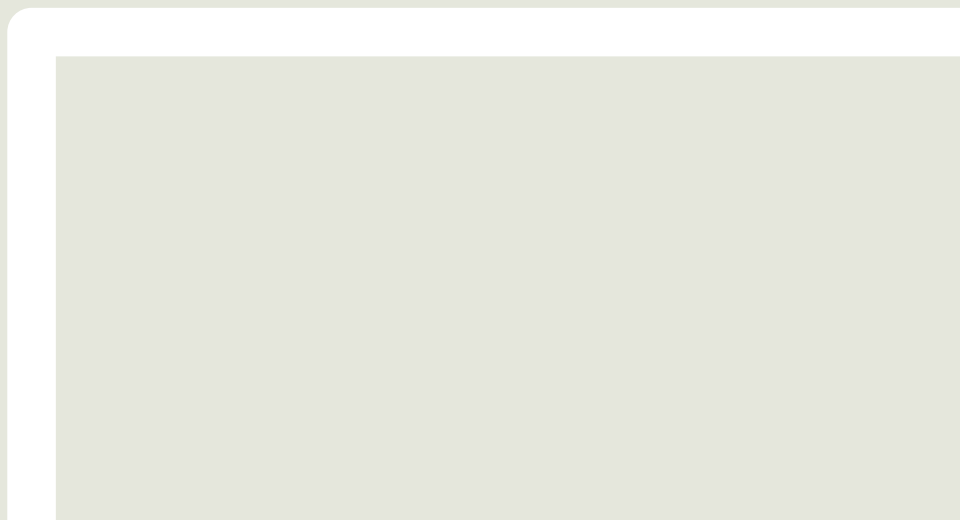
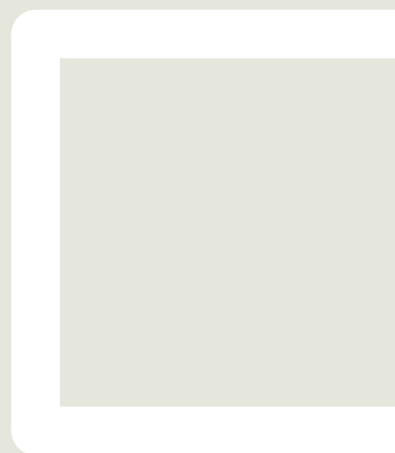
**Ajuntament
de Barcelona**

ÍNDEX DE CONTINGUTS

1. INTRODUCCIÓ	4
2. ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA, MERCAT SOCIAL I INTERCOOPERACIÓ	6
2.1. Economia social i solidària i mercat social	7
2.2. Intercooperació com a hipòtesi de creixement	8
2.3. Les claus de l'èxit (o fracàs) de la intercooperació	10
3. EL MERCAT SOCIAL CATALÀ: QUÈ S'ESTÀ FENT I COM	14
3.1. L'ecosistema català de mercat social	15
3.2. Les eines de construcció de mercat social	16
3.3. Els processos d'articulació territorial	20
4. APROXIMACIONS QUANTITATIVES AL MERCAT SOCIAL	24
4.1. Mesurar l'abast de l'ESS i el mercat social	25
4.2. Les notes de tall o paràmetres de referència	27
4.3. Les organitzacions que fan balanç social	30
4.4. Facturació, ocupació i massa crítica de les organitzacions del balanç social	33
4.5. La salut econòmica de les organitzacions de l'ESS	35
4.6. Les organitzacions presents al Pam a Pam	37
5. COM SÓN LES ORGANITZACIONS DEL MERCAT SOCIAL?	42
5.1. Apunts metodològics	43
5.2. La democràcia a les organitzacions	44
5.3. La igualtat a les organitzacions	50
5.4. El compromís ambiental de les organitzacions	62
5.5. El compromís social de les organitzacions	70
5.6. Qualitat laboral	77
5.7. Qualitat professional i acompliment econòmic	85
6. CONCLUSIONS	90

1

Introducció

Aquesta és la tercera edició de l'informe de l'estat del mercat social català. La idea rere l'informe és aturar-nos, un cop a l'any, a sistematitzar i debatre sobre el mercat social com a estratègia d'expansió de l'economia social i solidària. A més, fer l'informe ens serveix com a fita per anar desenvolupant quatre grans línies de treball:

- La consolidació d'una metodologia de recollida i sistematització de dades sobre les eines i els processos de construcció del mercat social que es mouen al voltant de la XES com a espai de referència.
- La generació d'un espai de debat en relació amb els temes rellevants al voltant del concepte i la pràctica del mercat social i l'ESS.
- La recopilació i el manteniment d'un sistema de registre i de comptabilitat agregada del sector de l'ESS.
- La generació d'una eina per donar visibilitat a l'ESS, especialment en la seva component territorial (estat de les xarxes locals), així com en els impactes socials i ambientals positius de l'ESS, en contraposició a l'economia convencional (pels diferents criteris d'avaluació en què es basa el balanç social i el Pam a Pam).

L'informe s'estructura en sis capítols —aquesta introducció compta com el primer. Al segon (pàgina 6) esmolem la revisió conceptual del mercat social, aprofundint aquesta vegada en la intercooperació com a via d'articulació socioeconòmica a partir de la recerca-acció desenvolupada per la Comissió d'Intercooperació de la XES. Al capítol 3 (pàgina 14), posem al dia l'estat de les diferents eines i processos de construcció de mercat social impulsades per la XES, amb totes les novetats que hi ha hagut durant un any d'intensa activitat. Al capítol 4 (pàgina 24), explorem el debat sobre com mesurar l'economia social i solidària i fem aproximacions quantitatives a l'abast del mercat social català i la seva composició (en termes de facturació, ocupació, persones implicades, sectors i formes jurídiques principals) a partir de les dades recollides amb el balanç social i el Pam a Pam. Al capítol 5 (pàgina 42), exposem els diferents indicadors agregats obtinguts durant l'exercici 2016, tant per al balanç social com per al Pam a Pam, i en relació amb els diferents blocs de valoració: democràcia, igualtat, medi ambient, compromís social, qualitat laboral i qualitat professional. Finalment, al capítol 6, de conclusions (pàgina 90), ressaltem els quinze aspectes més destacats de l'anàlisi desplegat a tots els punts de l'informe.

2

Economia social i solidària, mercat social i intercooperació

Com fem a cada edició de l'informe, en aquest punt abordem alguns aspectes més conceptuals associats a l'economia social i solidària i el mercat social. Com a punt de partida, refresquem les definicions bàsiques d'aquest marc conceptual i, en aquesta ocasió, aprofundim en la intercooperació com a mecanisme d'articulació de les relacions econòmiques dins del mercat social.

2.1. Economia social i solidària i mercat social

Què entenem per economia social i solidària?

L'**economia social i solidària** (ESS) és un concepte i una pràctica en construcció, i és difícil trobar una definició comunament acceptada pels diferents moviments socials, agents institucionals i àmbits acadèmics que hi treballen o la practiquen. En el que sí que sembla haver-hi un cert consens, com ens expliquen J. C. Pérez de Mendiguren i E. Etxezarreta¹, és en la multidimensionalitat del concepte, que recull almenys **tres dimensions** complementàries: (i) la dimensió teòrica com a paradigma alternatiu sobre l'economia i que parteix de la crítica al capitalisme, (ii) la dimensió de proposta política de transformació social i, per tant, de moviment social emancipador, i (iii) una tercera dimensió més enfocada a definir un tipus específic de pràctiques organitzatives i empresarials per satisfer necessitats que busca funcionar amb lògiques diferents de les de les empreses mercantils tradicionals.

Què entenem per mercat social?

El **mercat social (MS)** és la plasmació pràctica d'un circuit econòmic i de satisfacció de necessitats basat en els principis de l'economia social i solidària. Així doncs, és al MS on es troben, es connecten, s'interrelacionen, intercooperen i s'articulen les pràctiques econòmiques basades en els valors de l'ESS. Tal com expliquen B. Crespo i F. Sabín², la primera vegada que es conceptualitza el terme *mercat social* a l'Estat espanyol és a l'any 2002, quan Jordi Garcia, en un article titulat «Objectiu: mercat social» publicat a la revista *Nexe*³, defineix el mercat social com:

(...) Una xarxa de producció, distribució i consum de béns i serveis (els fluxos), que funciona amb criteris democràtics, ecològics i solidaris en un territori determinat, i que està constituïda, tant per empreses socials com per consumidors individuals i col·lectius, com són ajuntaments, escoles, etc. (els nodes).

La **figura 1** il·lustra aquesta conceptualització i dibuixa un circuit en què les quatre esferes del cicle econòmic (**producció, distribució, estalvi/inversió i consum**) estan adjectivades des dels principis ètics de l'ESS. La construcció de MS es basa en la creació de cercles virtuoses d'ESS des de la potenciació endògena dels intercanvis i fluxos econòmics entre empreses gestionades amb i per les persones que hi treballen, les consumidores i les estalviadores, i amb el suport, és clar, de les entitats de finançament per fer fluir la inversió.

1 - PÉREZ DE MENDIGUREN, J. C., ETXEZARRETA, E. «Los debates entorno a la Economía Social y Solidaria». Centro de Documentación Hegoa, Boletín de recursos de información, núm. 42. 2015. Disponible: <http://boletin.hegoa.ehu.es/mail/36>

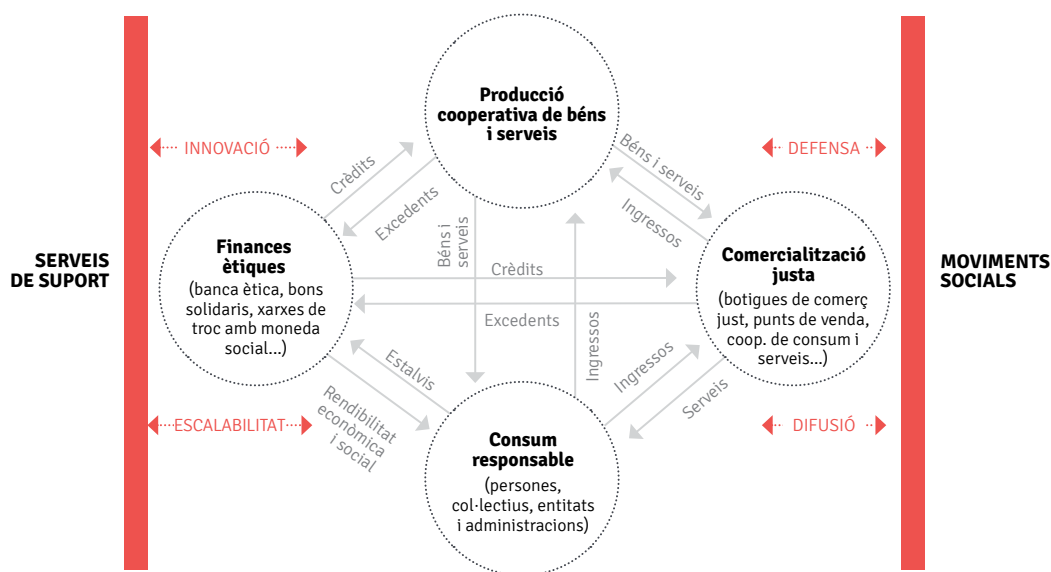
2 - CRESPO, B., SABÍN, F. «Los mercados sociales. La economía solidaria en acción transformadora». Documentación social, núm. 174, pàgines 95-116. 2014. Disponible: <http://www.economiasolidaria.org/files/Los%20mercados%20sociales.pdf>

3 - GARCIA, J. «Objectiu: mercat social». *Nexe*, núm. 9. 2002. Disponible: <http://www.xes.cat/docpdf/xsa1013.pdf>

En aquest procés trobem dos elements externs clau per a la difusió i defensa d'aquest MS: els serveis de suport associats a l'**àmbit institucional i universitari** (formació, recerca i desenvolupament...) i el paper de defensa i difusió dels **moviments socials**. Pel que fa als moviments socials, el seu paper a l'hora de generar massa crítica i un clima social favorable és clau, ja que és aquest clima social favorable el que canalitza noves persones consumidores conscienciades cap al MS, així com també el que genera bona receptivitat social per a intervencions institucionals favorables a l'ESS. D'altra banda, també és clau, per la seva capacitat de fer guanyar escala i solidesa a les pràctiques econòmiques d'ESS, el suport institucional que dedica recursos a la formació, l'emprenedoria i la recerca per generar pols d'innovació basats en l'ESS que reforcin els cercles virtuoses.

Figura 1.

Esquema de mercat social amb nodes i flux

Jordi Garcia (2002).

2.2. Intercooperació com a hipòtesi de creixement

Un dels principals reptes que desperta la construcció de mercat social, tant des de la pràctica com des de la concepció teòrica, és imaginar-se quines **estructures organitzatives de gran abast** som capaços de concebre. Els dos pols que històricament han centrat el debat sobre les possibilitats d'organització macroeconòmica —els mercats competitiu i la planificació centralitzada— han dificultat molt la reflexió sobre les opcions alternatives. L'emergència de l'economia basada en els comuns (*commons*) com a tercera via ha permès qüestionar la dicotomia estat-mercat i posar sobre la taula un marc útil i suggeridor en el camp de béns comuns urbans molt territorialitzats i vinculats a una comunitat, o per la producció en l'àmbit digital. De tota manera, la perspectiva dels comuns tampoc no està sent capaç de donar respostes de gran envergadura, especialment quan parlem de l'economia productiva vinculada a la generació de llocs de treball i en l'ampli ventall de sectors econòmics. Aquí, segurament, l'ESS i la seva implantació a l'economia productiva té molt a dir.

Des de la perspectiva de l'ESS i sota la lògica de mercat social, la hipòtesi de **creixement i escalabilitat** de punta a punta de les cadenes de valor és la **intercooperació econòmica**⁴. Aquesta intercooperació pot prendre diferents formes:

- *Intercooperació vertical*: per a operacions al llarg de la cadena de valor. És a dir, en lloc de regatejar els preus de compra als proveïdors i fer-los competir entre ells per reduir-los, es tracta de fomentar les relacions de confiança i de construcció conjunta, i treballar amb els proveïdors per millorar la qualitat dels productes i serveis. El **cooperativisme de consum**, tant en les seves experiències del començament del segle xx, com en l'efervescència viscuda al sector agroecològic, ens pot aportar lliçons importants. Posar el focus en la cadena de valor és clau per la capacitat tractora i de transformació que pot generar, com un efecte dòmino que permet anar tombant peces de la cadena de proveïment.
- *Intercooperació horitzontal*: per a operacions a l'ample de la cadena, amb organitzacions que ofereixen els mateixos productes o serveis. Es tracta de treballar conjuntament per complementar-se i poder assumir projectes de més envergadura, en lloc de lluitar per guanyar quota de mercat i créixer individualment. Aquest punt és clau pel que fa a la concepció del «creixement», ja que implica una lògica d'autocontenció en el creixement empresarial per tal de compartir el mercat amb les altres organitzacions (de fet, atempta contra un dels pilars del funcionament del règim dominant que regula paradoxalment en favor de la competitivitat). Aquest canvi d'enfocament pot ser un dels punts vitals d'una transició veritablement transformadora. La creació de **grups cooperatius** o fins i tot d'unions temporals d'empreses, obren portes interessants per eixamplar la capacitat d'assumir projectes de gran abast.
- *Intercooperació modular o intersectorial*: basada en la construcció de projectes conjunts entre organitzacions que operen en sectors diferents. Aquí es tracta d'explorar les potencialitats que ofereix la suma i **complementarietat de capacitats** d'organitzacions que operen en sectors diferents. La cooperativa administradora de finques Fem Escala és un bon exemple d'això: està impulsada per cooperatives especialitzades en serveis diferents (neteja, assegurances, arquitectura, facilitació de grups, etc.), les quals, juntes, componen un *collage* ideal per a la gestió de finques.

Segurament, les experiències històriques del cooperativisme poden aportar molta llum (i també ombres) en relació amb els reptes que plantegen les diferents fórmules d'intercooperació. També ajudaria que l'àmbit universitari, i concretament les facultats d'economia i administració i direcció d'empresa, introduïssin línies de recerca i de formació per aprofundir en aquestes lògiques de treball (o, com a mínim, que tot el coneixement generat fins ara no s'enfoqués exclusivament a interpretar els mercats competitius, sinó que es reinterpretessin des d'una òptica cooperativa). Des de la Comissió d'Intercooperació de la XES, s'ha fet un esforç de recerca-acció per tal d'entendre quins són els valors i criteris subjacents a la intercooperació, així com les claus d'èxit i fracàs d'aquesta. Ho expliquem tot seguit.

---

4 - En l'àmbit de les aliances estratègiques, com que tenen més incidència en l'esfera pública, podríem parlar també d'intercooperació sociopolítica, però quan parlem de mercat social ens centrem en la intercooperació de caràcter socioeconòmic o empresarial.

2.3. Les claus de l'èxit (o fracàs) de la intercooperació

En l'elaboració del pla de treball del 2017, la Comissió d'Intercooperació de la XES va decidir aprofundir en el coneixement teòric sobre les lògiques d'intercooperació, i es va proposar fer una recerca-acció per abordar-lo. Aquesta recerca va consistir, principalment, en l'organització de dos grups focals conformats per persones que han participat o participen activament en projectes basats en la intercooperació entre diferents empreses o organitzacions de l'economia social i solidària catalana. A la taula següent mostrem la composició dels dos grups.

GRUP 1	
GEDI cooperativa	Xavier Gallofré
Ateneu Cooperatiu Baix Llobregat	Eric Gómez
Opcions de Consum Responsable	Jordi Rojas
Grup ECOS	David Guàrdia
Grup Uni.Co	Blai Garcia
Grup Uni.Co	Roger Reixach
Baix Maresme Agroecològic	Dolors Clotas
GRUP 2	
Baix Maresme Agroecològic	Gilad Buzi
Labcoop	Loli Castilleja
Grup ECOS	Guernica Facundo
Grup Uni.Co	Javier Legido
CoopCamp - Ateneu Cooperatiu del Camp de Tarragona	Tais Bastida
Xarxa de Restauració i Cultura Cooperativa (XAREC)	Ferran Martínez

El debat dels grups es va centrar en quatre grans blocs:

- Quins són els valors que sostenen la intercooperació?
- Quins són els criteris que habiliten i defineixen la intercooperació?
- Quines són les claus d'èxit o de fracàs dels processos d'intercooperació i quins mecanismes concrets existeixen?

El debat va ser extens, i encara que manca tenir una anàlisi més profunda del contingut, a continuació detallem les qüestions més destacades.

El valor central de la intercooperació

Surt molt reforçada la idea que el valor fonamental de la intercooperació és la generació de lògiques de treball cooperatives entre organitzacions en oposició a les lògiques competitives del lliure mercat. Així, s'apunta que la intercooperació és **crear llaços en xarxa per construir mercat social** més enllà de la relació estricta entre client i proveïdor, és a dir, no es tracta sola-

ment d'una col·laboració sinó d'un procés de construcció conjunta de relacions econòmiques cooperatives des d'una perspectiva de transformació social.

Tres grans motivacions de la intercooperació

Amb l'anàlisi, s'observen tres grans motivacions darrere dels projectes intercooperats, motivacions no exclusives sinó que sovint es combinen i es desglossen en altres submotivacions.

1. **Ajuntar-se per necessitat**, és a dir, quan la suma de recursos i capacitats en un projecte comú millora la viabilitat dels projectes a escala individual. El cas de la xarxa Baix Maresme Ecològic és molt explícit en aquest sentit:

En el nostre cas, si no hi hagués hagut la Xarxa no hauríem subsistit, perquè la Xarxa permet col·laborar conjuntament, o planificar conjuntament o abastir conjuntament del que no té cadascú, perquè permet anar més lluny del que pots oferir des del teu projecte. (Dolors Clotas, Conreu Sereny, SCCL)

2. **Ajuntar-se per ser més grans** i arribar a més gent. En aquest cas, el que es planteja és la intercooperació com a model de creixement, com a estratègia per arribar a més capes de població mitjançant la creació de xarxes denses d'intercooperació. Des de la cooperativa GEDI ho expressen així:

Jo veig que, quan hem tret grans beneficis de la intercooperació, no econòmics, sinó de creació de llocs de treball, de millorar la meua manera de fer les coses, ha sigut quan hem fet coses junts. (Xavier Gallofré, GEDI cooperativa)

3. **Ajuntar-se per transformar** la societat. Així com les altres dues motivacions tenien un caràcter més funcional o operatiu, en aquest cas parlem d'una motivació clarament política, de treballar conjuntament per generar més visibilitat de l'ESS, dels seus projectes i de les alternatives al model econòmic dominant. L'Ateneu Cooperatiu CoopCamp ho explicita així:

Hi ha un valor polític en la pràctica de la intercooperació, és a dir, una intencionalitat política clara de producció d'alternatives al sistema capitalista. (Tais Bastida, CoopCamp)

Els criteris sobre els quals construir les relacions intercooperatives

Del debat de les persones participants als grups focals, en podem extreure dotze grans criteris o condicions que habiliten, sostenen i defineixen la intercooperació des d'una perspectiva d'economia social i solidària. Per la seva extensió, no podem explicar cada un dels criteris, així que els anomenarem breument:

- L'existència d'interessos econòmics comuns i objectius clarament definits.
- L'existència d'una voluntat i visió de transformació social compartida.
- La sostenibilitat i viabilitat econòmica.
- La confiança mútua entre els participants.
- L'existència o construcció de vincles afectius.

- La transparència en tot i per a tot.
- La generositat i el respecte i l'acceptació de l'altre.
- Les relacions basades en la reciprocitat.
- La fidelitat i el compromís en relació amb els acords presos.
- L'eficiència i l'eficàcia.
- El respecte i l'adequació dels ritmes de treball.
- Entendre la intercooperació com a procés d'aprenentatge.

Per garantir que aquests criteris es materialitzin en l'execució de les relacions intercooperatives, cal posar en pràctica una sèrie d'eines i mecanismes concrets.

Les claus de l'èxit i els mecanismes que el garanteixen

Igual que en el punt anterior, no podem fer una anàlisi detallada de cada punt, però sí que els anomenem i els il·lustrem amb citacions de les persones participants als grups.

1. Canals de comunicació i de flux d'informació:

L'únic mecanisme, fins ara, que hem sabut trobar i que ens funciona és compartint la informació, explicant-nos-la i intentar entendre la millor decisió que en aquell moment creiem que convé. (Guernica Facundo, Labcoop)

2. Mecanismes de participació i de democràcia interna:

Ja intentem trobar altres mecanismes, però al final ens funciona la transparència, la confiança, aquesta fidelitat entesa en el sentit de compartir la informació i intentar prendre la decisió de manera conjunta. (Guernica Facundo, Labcoop)

3. Definició i repartiment de les responsabilitats i els objectius:

Qui es relaciona amb qui, és un projecte, són serveis, però que quedi ben definida la responsabilitat de cadascú. I la qüestió dels diners també és molt important. Clarament des del minut zero qui pagarà a qui, en quin termini i com. (Xavier Legido, Grup Uni.Co)

4. Eines de gestió de processos, de facilitació i de resolució de conflictes:

Una de les solucions que hem intentat posar a aquest problema de manca de comunicació és que ha sorgit la figura del gestor d'emocions, que sembla que està despuntant. I hem utilitzat Hobest, un mediador, per tal de poder fortificar, fer propostes, fer una anàlisi general de com ens comuniquem, com ens tractem, i és una de les coses que realment coincideix en molts llocs de fer més forts els vincles que uneixen un projecte d'aquests tipus. (Roger Reixach, Grup Uni.Co)

5. Espais de trobada regulars, preferiblement presencials:

Aquí, al grup Ecos, crec que és una cosa que ha passat molt, per la facilitat, per la confiança mútua i per un tema de proximitat. És a dir, qui ha de fer un disseny ràpid, puja un pis i li encarrega a l'Apòstrof. Hi ha aquest element de la facilitat d'intercooperació que s'ha vist plasmada en la proximitat també física. (David Guàrdia, grup Ecos)

6. Professionalització de les tasques reproductives o tècniques:

Un debat que hi ha és el de feina de voluntariat versus professionalització dels espais intercooperatius. Hem de professionalitzar-ho, i aquesta és una tensió que nosaltres, a la XAREC, hem tingut molt viva, perquè ha arribat un punt en què hem dit: «Ei, o ens professionalitzem o d'aquí no passem». (Ferran Martínez, XAREC)

Els principals factors de risc

També s'han detectat diversos elements que poden dificultar els processos d'intercooperació; els desglossem tot seguit:

1. Mala qualitat o concepció dels lideratges.
2. Codis de treball i de comunicació diferents.
3. Por de perdre el control del projecte.
4. Falta de transparència; no fer explícits tots els objectius o intencions.
5. Falta de convicció o de motivació pel projecte.
6. Falta de visió de llarg termini per culpa dels reptes del curt.
7. Precarietat laboral: falta de temps, falta de recursos, autoprecarització militant...
8. Reunions mal facilitades, presa de decisions ineficaç.
9. Endogàmia o poca permeabilitat a noves organitzacions o àmbits.
10. Distància geogràfica entre organitzacions.
11. Autoavaluació constant o excés d'exigència sociopolítica.
12. Prevalença dels objectius empresarials sense una visió política compartida.

Malgrat no poder detallar-los en tota la seva extensió i profunditat, creiem que la feina feta per la Comissió d'Intercooperació és una fita molt important en el si de la XES i en el camí de construcció de mercat social. Ho és perquè sedimenta el coneixement col·lectiu creat des de la pràctica quotidiana de projectes d'intercooperació amb un llarg recorregut, i ens permet extreure les claus d'èxit d'aquests processos per garantir que es repliquin i s'estenguin al teixit socioempresarial de l'ESS catalana. A més, per extrapolació, aquest coneixement col·lectiu ens permet projectar les possibilitats de canvi de llarg abast a l'economia des de les lògiques cooperatives, trencant barreres i erigint **ecosistemes cooperatius, arrelats al territori** i amb capacitat de generació d'ocupació i de proveir de béns i serveis a gran escala.

3

El mercat social català: què s'està fent i com

Les relacions intercooperatives i la construcció de mercats socials és quelcom que es desplega i es desenvolupa de manera orgànica des de les pràctiques quotidianes de centenars d'empreses i persones que intercanvien béns i serveis, i resolen necessitats des d'un marc d'economia social i solidària. La naturalesa descentralitzada i distribuïda de la construcció de mercat social fa que no puguem parlar «d'un» mercat social, sinó que més aviat podem identificar eines i processos que configuren un ecosistema que afavoreix la construcció i el creixement dels mercats socials a diferents sectors, territoris i escales. En aquest punt, descriurem algunes novetats que han succeït en aquest ecosistema durant els darrers mesos, fent especial èmfasi en els avenços de les eines i els processos impulsats des de la XES.

3.1. L'ecosistema català de mercat social

Són moltes les novetats que els darrers mesos s'han esdevingut en el foment dels ecosistemes cooperatius i la construcció de mercat social. La creixent receptivitat institucional respecte de les propostes de l'economia social i solidària, combinada amb el creixement del nombre d'empreses i iniciatives socioeconòmiques, fa que s'estiguin construint escenaris difícils d'imaginar fa uns anys.

Una de les grans novetats des d'una perspectiva institucional és l'impuls del **programa Ateneus Cooperatius** de la Direcció General d'Economia Social, Tercer Sector i Cooperatives de la Generalitat de Catalunya. Aquest programa planteja la creació d'espais de referència territorials per al foment de l'economia social, mitjançant els quals s'acompanya la creació de noves cooperatives i empreses socials, així com també l'acompanyament i la millora de les existents. A més de les dotacions econòmiques que s'estan dedicant a aquests nodes territorials, és destacable que una bona part d'aquests s'estan desplegant des de consorcis d'organitzacions de l'ESS i, per tant, és la base social cooperativa la que desenvolupa el programa territorialment. No és un programa perfecte, ja que en alguns casos ha redibuixat els objectius estratègics de les organitzacions de l'ESS i ha monopolitzat la seva capacitat d'acció. En altres casos, les organitzacions que estan liderant l'ateneu del seu territori tenen poca vinculació amb l'ESS i amb l'enfocament de construcció de mercats socials. Sí que és veritat, però, que allà on hi havia múscul polític i base social organitzada, el programa d'Ateneus Cooperatius pot suposar un impuls en l'avenç cap a la construcció d'aquests ecosistemes cooperatius, com és el cas de **Coòpolis**, l'ateneu cooperatiu de Barcelona, o **CoopCamp**, al Camp de Tarragona. Com expliquem a l'apartat sobre les xarxes locals de la XES, algunes d'aquestes xarxes (com les dues esmentades al punt anterior) estan gestionant l'ateneu del seu territori i, per tant, operen en relació amb la XES i la seva estratègia de construcció de mercats socials.

Un segon element destacable, des d'un punt de vista d'ecosistema, són els avenços en la contractació pública. No hi ha dubte que la inclusió de clàusules socials que afavoreixin la contractació d'empreses de l'ESS, o fins i tot la concessió de la gestió de serveis i béns comuns des de la lògica de concertació públic-cooperativo-comunitària, són estratègies centrals en la consolidació i potenciació dels mercats socials locals, ja que la fixació de la demanda permet solidificar empreses, línies de negoci i assumir riscos de manera temporal. En aquest sentit, per la incidència directa que ha tingut la XES, destaca la publicació de la **Guia de contractació pública social de l'Ajuntament de Barcelona**, on s'inclouen un seguit de clàusules socials, diverses d'elles emmarcades en els indicadors de balanç social de la XES. En clau de construcció de mercat social, la clàusula més destacada és la que premia la subcontractació d'empreses de l'economia social, de manera que aquelles empreses que es presentin a un concurs comprometent-se a subcontrac-

tar un percentatge del contracte a aquest tipus d'empresa, tenen més puntuació. Un segon element destacable és l'estratègia de seguiment i monitoratge del mateix Ajuntament de Barcelona en relació amb aquestes clàusules, ja que un dels principals reptes de la contractació pública responsable ha estat sempre el seguiment i la verificació de la implementació de les clàusules, sobretot quan són condicions d'execució. En aquest sentit, la Direcció de Contractació Pública de l'Ajuntament ha posat molt èmfasi en la necessitat de seguir el compliment de la clàusula, i com a XES els hem cedit gratuïtament el programari de balanç social per tal que sigui la infraestructura tecnològica des de la qual fer seguiment i sistematitzar la implementació de les clàusules socials. Malgrat que hi ha molts elements favorables, el principal repte segueix sent que els treballadors i les treballadores municipals es comprometin amb la inclusió de les clàusules, i que s'incorporin als contractes públics, ja que, al cap i a la fi, depèn del fet que les persones que redacten els contractes incloguin aquests criteris.

Figura 2.

L'ecosistema de mercat social de Catalunya

Gerard Casadevall

Quant a les estratègies o eines desplegades des de la mateixa XES, s'ha continuat treballant sobre els grans eixos definits en assemblea: la Fira, el balanç social, el foment de la intercooperació i el Pam a Pam com a eines de construcció de mercat social, i els processos d'articulació sectorial i la creació de xarxes locals d'ESS com a processos de base sobre els quals s'han d'erigir aquests mercats. En aquest sentit, durant l'últim any hem viscut una important **eclosió o consolidació de xarxes locals** per tot el territori, algunes de les quals, tal com comentàvem anteriorment, estan posant molt èmfasi en la construcció de mercat social a escala local. A la pàgina de mercat social (www.mercatsocial.xes.cat), s'han anat publicant i actualitzant notícies en relació amb les novetats existents en aquest àmbit. A continuació, expliquem les novetats que hi ha hagut relacionades amb les diferents eines i processos d'articulació.

3.2. Les eines de construcció de mercat social

La Fira

La Fira d'Economia Solidària de Catalunya (FESC) és un aparador de tots els productes i serveis necessaris per cobrir les necessitats de la vida quotidiana de les persones per mitjà de l'economia social i solidària: habitatge, alimentació, oci, coneixement, cooperativisme, comercialització justa, serveis a persones i empreses, finances i assegurances ètiques, inserció laboral, empremadoria social, energies renovables, formació i educació, etc.

La primera edició de la Fira va celebrar-se el 2012 i, des d'aleshores, s'ha convertit en una cita imprescindible per a l'ESS cada mes d'octubre. La sisena edició s'ha celebrat els dies 20, 21 i 22 d'octubre del 2017 sota un cartell que convida a la reflexió sobre allò compartit i construït des de la suma i la comunitat: **Ni teu, ni meu. Nostre! Fem comunitat**. Com en els anys anteriors, s'ha dut a terme al complex fabril Fabra i Coats de Sant Andreu de Palomar, a Barcelona, espai que disposa de més de 15.000 m² de superfície.

És un esdeveniment anual amb projecció internacional que reuneix la gran diversitat d'experiències i pràctiques de l'economia social i solidària del territori català i és, per tant, la plasmació més gran i concreta del mercat social català. El nombre d'expositors no ha parat de créixer des de la primera edició: s'ha passat de 114 expositores al 2012 a les 186 d'enguany. Tampoc no podem oblidar les més de cent persones voluntàries que contribueixen cada any a l'organització de la Fira.

La FESC, a més de ser un gran aparador per a les organitzacions participants, és un espai de trobada, debat i intercooperació, ja que hi ha un programa d'activitats molt extens, i la gran confluència de col·lectius i persones la converteix en una bona oportunitat per convocar reunions, trobades, assemblees, etc. Així, per posar exemples, per a l'edició del 2017 s'ha obert un espai internacional amb la col·laboració de l'Institut Goethe, la Redpes de Portugal i la Xarxa Intercontinental de Promoció de l'Economia Social i Solidària (RIPESS). D'aquesta manera, aquesta sisena edició ha estat seu d'una trobada intercontinental de l'economia social i solidària. Enguany, també s'ha consolidat l'espai TecnoFesc i la passarel·la de la «moda», a més de reservar els tradicionals espais per a les xerrades sobre ESS; aquest any s'ha triplicat el nombre de propostes.

Així doncs, la Fira pretén fer visible la notorietat que té l'ESS com a moviment capaç de donar resposta a les necessitats col·lectives, i és en si mateixa la **màxima expressió del mercat social català**. Alhora, la Fira és la plasmació pràctica del paper que juga la XES com a xarxa de pràctiques econòmiques alternatives, de manera que és un espai de consolidació de la mateixa xarxa com a referent sociopolític per promocionar l'ESS a Catalunya.

Els espais d'intercooperació

Els espais d'intercooperació són dinamitzats per la comissió que porta el mateix nom. A la cinquena edició de la FESC (2016), es va dinamitzar, com cada any, la pràctica d'intercooperació entre organitzacions expositores durant el divendres a la tarda. La sessió es va iniciar amb una dinàmica per trencar el gel, que els assistents es coneguessin i poguessin compartir alguns aspectes a l'entorn de l'economia social i solidària (se'ls va demanar nom, entitat d'on venien, a què es dedicava, quins serveis oferia, com van conèixer la XES i la Fira d'Economia Solidària i què entenen per economia social i solidària). Es va demanar als participants en la trobada que

s'agrupessin per sectors (alimentació, serveis, educació...). La segona part de la dinàmica va consistir a organitzar 5 taules, a les quals hi havia entre 5 i 7 persones, totes de diferents entitats i de diferents sectors, de manera que tenia un component intersectorial. Cada taula havia d'imaginar que estaven en un territori i havien d'elaborar un projecte d'economia social i solidària a partir de les aportacions de cadascun dels seus membres.

De cara al 2017, la comissió va decidir no centrar-se tant a generar espais d'intercanvi de bones pràctiques entre les organitzacions de l'ESS, sinó a aprofundir en la comprensió de les dinàmiques d'intercooperació i els seus factors d'èxit i fracàs. Per aquest motiu, la comissió va definir una **metodologia d'anàlisi de les dinàmiques d'intercooperació**, que es va aplicar en primer lloc a les persones participants de la comissió i en relació amb les seves experiències intercooperatives. Aquest primer filtre va permetre, per un costat, establir un marc comú de concepció de la intercooperació per part dels membres de la comissió i, per l'altre, afinar la metodologia de recollida de dades amb vista a l'organització del que seria el plat fort de la reflexió: els grups focals amb representants de projectes intercooperatius de la XES. Tal com hem explicat al capítol anterior, la idea era fer una recerca-acció consistent, principalment, en l'organització de dos grups focals conformats per persones que han participat o participen activament en projectes basats en la intercooperació entre diferents empreses o organitzacions de l'economia social i solidària catalana. Com s'ha exposat al capítol 2, els resultats són molt rellevants i la comissió es proposa fer retorn i estendre'ls a la base social de la XES.

Una de les primeres fites per compartir aquests resultats va ser la segona edició de l'Escola d'Estiu de la XES, en què es va preparar una dinàmica participativa sobre la base del mateix esquema d'anàlisi a fi de corroborar o refutar els resultats obtinguts amb els grups focals. En aquesta sessió, es va fer un recull de les principals motivacions que empenyen a intercooperar, es van compartir els principals resultats dels grups focals i es van discutir els diferents factors i mecanismes clau per a l'èxit de les dinàmiques intercooperatives que s'havien detectat. Els dos principals punts de debat que es van posar damunt la taula eren, per un costat, si la intercooperació és exclusiva de l'ESS o si es pot donar en el mercat capitalista, i per l'altre, si per garantir una bona intercooperació s'han de professionalitzar els projectes que apunten a fer-ho. En conjunt, aquest procés de recerca-acció dut a terme per la comissió ha tingut una bona repercussió en els projectes que, fins al moment, han pogut **compartir la seva experiència i valorar els resultats**, i l'objectiu de futur és continuar compartint aquest coneixement per fer més sòlides i escalables les relacions d'intercooperació, que a la fi són la base de la construcció de mercat social.

El Pam a Pam

Pam a Pam va néixer el 2012 com a resposta a totes aquelles persones que s'apropaven a Setem per preguntar com podien consumir de forma més responsable i viure d'una manera més coherent amb els seus valors. La proposta és simple: un web amb un mapa on **es mostren diferents punts de consum**, articulació o trobada que compleixen una sèrie de criteris. En un primer moment, el mapa mostrava alternatives d'alimentació, roba i banca a la ciutat de Barcelona. Davant l'èxit de la proposta, el 2014 es va començar a treballar conjuntament amb la XES per ampliar l'abast de Pam a Pam: desplegar el mapa a tot Catalunya i a tots els sectors econòmics. Aquest treball conjunt permet que Pam a Pam sigui l'eina que visibilitza les alternatives a les consumidores responsables i en facilita l'articulació al territori.

Pam a Pam és una eina col·lectiva que fa visible l'existència d'una economia al servei de les persones a Catalunya. És una comunitat oberta de persones voluntàries —les *xinxetes*— a les quals

es forma en ESS, i que són les que entrevisten les iniciatives. Aquest espai d'aprenentatge col·lectiu a través de l'activisme facilita practicar el consum responsable i, alhora, enforteix l'ESS, ja que facilita que les iniciatives s'enxarxin, així com obtenir diagnòstics de les diferents pràctiques transformadores existents a Catalunya.

La seva eina de diagnòstic és el qüestionari de criteris que les *xinxetes* utilitzen en les entrevistes. Consta de 15 criteris que avaluen l'organització interna de les iniciatives i el seu impacte social i ambiental. Cada criteri té diferents graus de compliment que estan definits pels 5 indicadors de bones pràctiques que cadascun d'ells té associats. Al juny del 2017, després d'un procés d'un any de revisió, se n'ha tret una nova versió fruit de les reflexions conjuntes de la comunitat i la voluntat d'incloure els debats actuals de l'ESS a Catalunya.

El procediment per aparèixer al mapa consisteix que **una xinxeta faci una entrevista** presencial en profunditat en la qual agafa dades bàsiques de l'entitat i avalua el compliment de cada criteri. Aquestes dades es bolquen a la pàgina web, però no seran públiques fins que alguna *xinxeta* amb més experiència les revisi i validi. Amb aquest procediment es busca reduir la subjectivitat de les avaluacions i, a la vegada, dona peu al debat sobre el que considerem bones pràctiques.

El Pam a Pam ha esdevingut, a més d'una eina de visibilització de les iniciatives d'ESS a Catalunya, un procés de formació i activisme, i **una eina d'articulació i construcció de mercat social**, ja que en el mateix procés de mapatge es detecta la densitat i varietat d'iniciatives en un territori i es promou l'articulació entre elles. Aquest fet l'ha convertit en una de les eines estratègiques en la constitució de xarxes locals d'ESS. A més, el Pam a Pam inclou tanta diversitat d'iniciatives — de les més estrictament empresarials fins a les més comunitàries, passant per comerços de proximitat— que estimula un procés col·lectiu i dinàmic d'aprenentatge sobre el perímetre de l'ESS.

El balanç social

Es tracta d'una de les eines amb més recorregut dins de la XES, ja que es va iniciar el 2007; d'ençà d'aleshores, l'eina s'ha anat polint, fruit d'un procés col·laboratiu en què han participat desenes de persones expertes i un centenar d'organitzacions. El balanç social és una **eina d'autodiagnòstic**, complementària al balanç comptable, amb què empreses i entitats elaboren un diagnòstic del seu funcionament en relació amb **qüestions ambientals, socials i de bon govern, i emprenen** processos per millorar en aquests aspectes. El balanç social avalua de manera sistemàtica, objectiva i periòdica sis grans característiques de tota empresa o entitat que vulgui ser socialment responsable: la democràcia, la igualtat, el compromís ambiental, el compromís social, la qualitat laboral i la qualitat professional.

Existeixen dues modalitats de balanç (la bàsica i la completa), per tal d'oferir itineraris adaptats a les diferents necessitats. En aquest sentit, el balanç social bàsic (BSb) és una bateria de 21 indicadors, els mínims imprescindibles per avaluar criteris d'ESS; es tracta d'una eina intermèdia per promocionar la millora continuada i per arribar a més organitzacions. La idea és que, a mitjà termini, aquest BSb sigui obligatori no solament **per aparèixer al catàleg**, sinó per ser organització associada a la XES i expositora a la Fira. Al capítol 4 expliquem els primers avenços en el sistema d'avaluació per poder fer-lo obligatori.

El balanç social, en la seva versió completa, és l'eina per a la millora continuada de les organitzacions i que acredita l'excel·lència en ESS. Pel que fa a la millora continuada, el BS permet tenir un diagnòstic complet de l'organització, i integrar els resultats periòdics en la presa de decisions

estratègiques i de gestió. D'altra banda, fer el BS permet **obtenir el segell**, després d'accedir a un acompanyament per part de la comissió de BS quant als compromisos de millora i la seva visibilitat.

És important destacar el paper del balanç social (BS) com a peça fonamental en la construcció de mercat social, ja que és l'eina que ens permet comprovar que, efectivament, les organitzacions proveïdores o amb les quals es vol intercooperar actuen sota criteris d'ESS. Per això, totes les organitzacions que fan el BS (en qualsevol de les seves modalitats) apareixen al catàleg de mercat social del nou web⁵. A més a més, amb tota la informació recollida mitjançant el BS, es pot obtenir una **comptabilitat socioambiental agregada** per mostrar a la societat quins són els estàndards de l'ESS català en aquest mateix informe.

Gràcies a la nova plataforma tecnològica, s'ha donat versatilitat al balanç social com a eina d'avaluació d'impacte, i concretament s'han establert 3 modalitats d'utilització de la plataforma tecnològica www.ensnyaecor.org:

- **Créixer des de dins:** aquesta modalitat implica introduir nous itineraris de balanç social i eines de mesura d'impacte dins d'Ensenya el cor, amb un mateix domini i base de dades. Sempre hauran de compartir els 21 indicadors bàsics de balanç social, de manera que totes les noves eines poden ser enteses com a ramificacions del balanç social de la XES. En aquest moment, la comissió de Commons de la XES està plantejant fer la ramificació balanç social procomú, per posar més èmfasi en l'aportació i construcció de procomú.
- **Lloguer de l'aplicatiu:** aquesta modalitat consisteix a fer una rèplica de l'aplicació buida de dades de balanç social, però encara sota el domini de la XES. Això permet llogar l'aplicatiu per fer recollida de dades específiques, com per exemple per a diagnòstics territorials d'ESS. Durant el 2017 s'ha aplicat aquesta modalitat per fer un diagnòstic de l'ESS d'Osona encarregat a la cooperativa Opcions per part de l'Ajuntament de Manlleu.
- **Rèplica i traspàs total:** aquesta modalitat implica el traspàs total de l'aplicatiu net de dades de balanç social. Això implica que es transfereix el codi de l'aplicació, i l'organització o ens receptor té total disposició per modificar i adaptar l'eina (sempre subjecte a la llicència *peer production*). Aquesta és la modalitat que s'ha fet servir per traspassar l'aplicatiu a l'Ajuntament de Barcelona per fer el seguiment de la implementació de clàusules socials de contractació.

3.3. Els processos d'articulació territorial

Com comentàvem, les xarxes locals d'economia social i solidària són la base sobre la qual s'han d'anar desplegant els diferents mercats territorials. Un símptoma positiu d'expansió de l'ESS és l'emergència i la consolidació de xarxes locals arreu del territori. En clau XES, durant l'últim any s'ha desenvolupat el web de xarxes locals, l'espai on donar a conèixer i també contactar les diferents XES locals (<http://xarxeslocals.xes.cat/>). A la taula següent, fem un repàs de l'estat i la composició de les diferents xarxes locals.

5- <http://mercatsocial.xes.cat/ca/cataleg-dorganitzacions/>

Taula 3.2**Estat i composició de les xarxes locals d'ESS****XES Terrassa**

Som persones, empreses i organitzacions de Terrassa que busquem fer visible i promoure l'economia social en el nostre entorn.

Membres:

Alternativa 3, SCCL; E.I. L'Eina, SCCL; Teixidors, SCCL; MES Eficiència Social, SCCL; Centre de Jardineria l'Heura, SLL; La Trobada, el Restaurant del Temps; Ecoxarxa Vallès; Grup local de Som Energia; Assoc. pel Consum Responsable i la Sostenibilitat; Grup local de Fiare Banca Ètica; Federació d'Associació de veïns de Terrassa; Associació Malarrassa; Economia del Bé Comú de Terrassa; AVV de La Maurina; AVV de Pere Parres; Gestcoop; Cooperativa de consum ecològic Kopikua; Communia; Associació Bionatus; Llibreria Synusia; EEE Crespinell.

Àmbit territorial:

Ciutat de Terrassa i rodalies

Contacte:

terrassa@xes.cat

XES Barcelonès Nord

Apostem per l'economia social i solidària com una de les vies per construir un altre món que ja és possible. Per això avancem, aprenem i assagem noves formes de treballar, consumir i invertir en empreses que siguin eficaces, i alhora democràtiques, equitatives i sostenibles.

Membres:

La Sargantana, SCCL; El Cabàs, grup de consum agroecològic; Justícia i Pau; Fundació Ateneu Sant Roc; IES Júlia Minguell; Conreu Sereny, SCCL; Adbonum; L'obrador de la Riera; Grup local de Som Energia a Badalona; Quina massa!; M5 Idees i mercats, SCCL; Grup local del Coop57 al Barcelonès Nord; Fiare, SCCL; Ateneu Popular Julia Romera.

Àmbit territorial:

Barcelonès Nord, sobretot Santa Coloma de Gramenet i Badalona

Contacte:

barcelonesnord@xes.cat

Impuls Cooperatiu de Sants

Impuls de la intercooperació; articulació de l'ecosistema cooperatiu local; promoció de l'economia social i solidària; impuls de Coòpolis.

Membres:

LaCol; Kop de Mà; Koitton; La Ciutat Invisible; Arcàdia; La Borda; Economat Social; EnClau Cooperativa; Fusteria col·lectiva Can Batlló; Garatge Can Batlló; Taller Cervesa Can Batlló; Plataforma Lleialtat Santsenca; Adabits; Tata Inti; Aula d'Idiomes; Trama; XO.

Àmbit territorial:

Districte de Sants-Montjuïc

Contacte:

impuls@sants.coop

XES Sant Cugat

Som persones, empreses i organitzacions de Sant Cugat del Vallès que busquem fer visible i promoure l'economia social en el nostre entorn enxarxats amb la resta de xarxes locals arreu del territori

Membres:

L'Avenir, SCCL; Doble Via, SCCL; Assoc. El Mussol; La temerària, SCCL; Banc del temps de Sant Cugat; Ateneu de Sant Cugat; Ortiga, SCCL; Blank, SCCL; Ona Quality Projects, SCCL; El Rusc que diu si de Sant Cugat; PREAD; Taller Jeroni de Moragas; Cabàs, SCCL; Cíclica; Economia del Bé Comú Sant Cugat; Intermón-OXFAM Sant Cugat; About it.

Àmbit territorial:

Ciutat de Sant Cugat del Vallès i rodalies

Contacte:

santcugat@xes.cat

Taula 3.2**Estat i composició de les xarxes locals d'ESS****XES Baix Llobregat**

Som persones, empreses i organitzacions d'El Prat i rodalies que ens hem constituït com un node local de la Xarxa d'Economia Solidària per a promoure conjuntament l'economia social i solidària al Baix Llobregat. Ho fem des de la difusió i la pràctica, organitzant activitats i construint un ecosistema cooperatiu basat en el mercat social i la intercooperació.

Membres:

Gats, Grups Associats pel treball Sociocultural; Eticom; Fundació Esperanzah!; Saó-Prat. Empresa inserció sociolaboral; Xiringuitoo. Restauració de comerç just i proximitat; Grup local de Som Energia; Grup local de Fiare; Grup local de Coop57.

Àmbit territorial:

Comarca del Baix Llobregat

Contacte:

baixlobregat@xes.cat

Teler Cooperatiu - XES Sabadell i rodalies

Som un conjunt de persones, empreses i organitzacions que fem del treball cooperatiu, la comercialització justa, el consum crític, les finances ètiques, les monedes comunitàries, la gestió col·lectiva i la distribució solidària, les arrels d'una economia democràtica, justa i sostenible.

Membres:

Can Capablanca; El Velòdrom; Massa mare; Fleca Roca; Fem arrels; Remenant les cireres; Teixit de la terra; Treu banya; Tocant la pera; Transports urbans de Sabadell; Ecoxarxa del Vallès; Plataforma de persones afectades per la hipoteca i la crisi (PAHC); Grup local de Som Energia; Grup local de Fiare; Grup local de Coop57.

Àmbit territorial:

Ciutat de Sabadell

Contacte:

sabadell@xes.cat

XES Sant Andreu

Apostem per l'economia social com a model socioeconòmic de transformació social que posa les persones en el centre i promou la creació de mercat social. Ens proposem ser un node a la ciutat de Barcelona que enxarxi les iniciatives d'economia social i solidària que hi ha en el territori i ser un referent per aquelles persones que cerquin alternatives en la seva vida quotidiana.

Membres:

Goteo; El Borró; Sepra; Fundació Trinijove; Menjador de Ca La Rosa; Les Nomades; Ordi Natur; L'Harmonia; 30 panxes; Trèvol; Cordada; La Fàbrica; Coodin.

Àmbit territorial:

Barri de Sant Andreu del Palomar

Contacte:

santandreu@xes.cat

Cooperasec - XES Poble-sec

Treballem per la construcció d'un barri cooperatiu, basat en els valors de suport mutu, responsabilitat, democràcia, igualtat, equitat, solidaritat, honestat, transparència, horitzontalitat, responsabilitat social i sostenibilitat.

Taula 3.2**Estat i composició de les xarxes locals d'ESS**Membres:

informació no disponible

Àmbit territorial:

Barri del Poble-sec

Contacte:cooperasec@gmail.com**XES Maresme-Mataró**Membres:

Claraboia Audiovisual, SCCL; L'Ariet, SCCL; Artijoc, SCCL; La Mata jardineros, SCCL; Musicop, SCCL; Buc de llibres, SCCL; Can Fugarolas; Som mobilitat; Som Energia; La Unió de Cooperadors de Mataró; la Fundació Unió de Cooperadors; Ecooperativa; L'Estrella; B-Swim, SCCL; l'Aula de Música Masafrets, SCCL; VisualSonosa, SCCL; l'Associació de veïns de Rocafonda; Godrac de Mataró; Col·lectiu Ronda; Clack, SCCL; Facto, SCCL; Plataforma Blanc i Negre.

Àmbit territorial:

Comarca del Maresme

Contacte:mataro@xes.cat**EN FASE CONSTITUTIVA****Manlleu**

Membres impulsors: El Serradet de Barneres; Els Picarols; Espai Solidari; Mares Món; GranBosc; Grup de Defensa del Ter; Sambucus; Tac Osona; Hort Viu; Fundació humanitària Dr. Trueta; Tam-Tam; Temps x Temps.

L'Hospitalet de Llobregat

Membres impulsors: Espai Brotes; La Fundació; Coop de mà; ABD l'Hospitalet.

Igualada -Anoia

Membres impulsors: L'Aresta; Eixarcolant; La cuina del comú; L'Horta Lliure; Roqueta; Naturalment; Grup local de Fiare; Grup local de Som Energia; Eticom Som Connexió; Positivament Accelerats.

Empordà - Girona

Membres impulsors: Suno; Ecoxarxa Empordà; El Guaret; Eduxarxa; laeden; Terregada; Plataforma No a la MAT; Gregalada; Foresterra; Grup local de Coop57; Grup local de Fiare.

Terres de Ponent

Membres impulsors: El Risell; Can Ramon; Punt Eco; Associació Alba; Cartaes; Grup local de Som Energia; Lo Fato; Nus Creacions; Ecoxarxa de Lleida; Taller Shalom; Fet de Terra; Sodepaz; Banc del temps.

Ripollès

Membres impulsors: Casal Popular la Metxa; Som Energia; Riembau, SCCL, La Barriconca; CIC.

4

Aproximacions quantitatives al mercat social

4.1. Mesurar l'abast de l'ESS i el mercat social

En les edicions anteriors d'aquest informe apuntàvem el gran repte que suposava definir què és i què no és economia social i solidària i, per tant, què pot entrar a formar part del mercat social. Amb l'expansió del moviment de l'ESS i el consegüent suport institucional amb polítiques de promoció del sector, aquest debat es fa més viu. Les tensions en relació amb els possibles oportunitats per part d'alguns agents que mai no s'havien considerat ESS afloren i fa més necessari que mai tenir uns marcs clars de definició de l'ESS.

A l'hora de definir aquest marc, un dels debats que apuntàvem a l'edició anterior tenia a veure amb les dues formes de mesura que normalment es contraposen: la de delimitar a partir de les formes jurídiques o la de fer-ho a partir dels criteris de funcionament. Dèiem que, com a Xarxa d'Economia Solidària, apostàvem per la segona opció, i que per això havíem ideat eines com el balanç social o el Pam a Pam, que permeten el registre d'organitzacions a partir d'un conjunt d'indicadors que avaluen qüestions de democràcia, igualtat, impacte ambiental, etc. Amb l'expansió de l'ESS com a via per al desenvolupament econòmic i la seva inclusió en les polítiques públiques locals, aquest debat s'ha anat decantant cap a la idea de **mesurar per criteris de funcionament** i a compliment, i ha iniciat alguns processos impulsats des de les administracions públiques que estan permetent enriquir el debat.

Un primer procés destacable és l'impuls i l'elaboració del **Decret regulador de les empreses socials a Catalunya**, per part de la Direcció General d'Economia Social, Cooperatives i Tercer Sector. Mitjançant aquest decret, la Generalitat de Catalunya vol transcendir el marc de la Llei d'economia social estatal —que, com hem apuntat, es limita a les formes jurídiques— per definir un instrument que permeti discriminar les empreses socials partint de diferents criteris de funcionament. El sistema d'avaluació i els indicadors associats estan encara en construcció, però es pretén avaluar criteris com la participació de les persones treballadores en els òrgans de presa de decisions, la reinversió dels beneficis a la mateixa organització, l'objecte social, la independència de qualsevol ens públic i privat, la igualtat de gènere i la qualitat del treball traduïda en polítiques de conciliació, condicions laborals i les diferències salarials internes. Malgrat que el terme *empresa social* no interpel·li directament l'esperit transformador de l'ESS, els criteris que definiran aquest tipus d'empresa estan continguts en la pràctica totalitat al balanç social i el Pam a Pam. El que està per veure és quins són els llindars de compliment que permetran considerar que una empresa és social, però en qualsevol cas és un progrés que es faci un sistema de registre públic d'acord amb criteris.

El segon procés destacable és l'elaboració de la **Guia per mesurar l'economia social i solidària dels ens locals, promoguda per la Diputació de Barcelona**, i en què ha participat la Comissió de Balanç Social de la XES. Per a l'elaboració d'aquesta guia, s'ha comptat amb la participació d'una trentena de tècnics municipals i persones treballadores d'observatoris de desenvolupament local de diferents municipis de la província de Barcelona. L'objectiu d'aquesta guia era definir una metodologia estandarditzada per tal de diagnosticar i fer monitoratge de l'estat de l'ESS a escala local. És interessant observar com s'ha fet una combinació de criteris de formes jurídiques i el de formes de funcionament per tal de definir la metodologia. D'aquesta manera, per obtenir el cens d'organitzacions que potencialment són ESS, es parteix dels registres de les formes jurídiques previstes a la Llei d'economia social estatal (5/2011), de manera que s'obté una base de dades de totes les fundacions, associacions, cooperatives i societats laborals del territori. A partir d'aquí es distribueix una enquesta a totes les organitzacions del cens per obtenir dades dels seus criteris de funcionament, i s'obté així una base d'indicadors quantitativs i qualitativs que permeten saber si l'organització és efectivament ESS, i, mitjançant l'agregació

estadística, fer monitoratge del territori. La pràctica totalitat dels indicadors previstos en aquesta metodologia estan continguts al balanç social i el Pam a Pam⁶, i la metodologia final definida és més assimilable al balanç social, ja que es basa en una enquesta de recollida de dades estandarditzades i no tant en una entrevista presencial.

En paral·lel a aquest procés, tant les comissions de Pam a Pam com de balanç social han anat treballant una estratègia conjunta per definir el paper de cada eina en aquest nou escenari (en què les administracions necessiten mesurar l'ESS per implementar i fer seguiment de les polítiques públiques); les descrivim tot seguit:

Pam a Pam: sistema de recollida d'informació partint d'entrevistes presencials realitzades per la ciutadania. L'entrevista es basa en un qüestionari de 15 criteris amb gradació de compliment del 0 al 5. La informació que s'obté és principalment qualitativa i amb molt nivell de detall. Aquest sistema de recollida d'informació compleix la funció d'identificació i diagnòstic de l'ESS del territori des del mateix territori amb un contacte directe amb les organitzacions per part d'una comunitat de persones voluntàries que reben formació en ESS i són les que fan les entrevistes. Aquest contacte directe afavoreix l'articulació de les iniciatives i pot acabar derivant en la creació d'una xarxa territorial d'iniciatives d'ESS. Per tant, també compleix una funció de dinamització i formació territorial. La contrapartida al nivell de profunditat de la informació i a la potencial articulació és l'alta exigència en temps (per fer les entrevistes presencials) i el fet que és un diagnòstic «únic», en el sentit que l'entrevista només es fa una vegada (no té la component de base estadística evolutiva en el temps). El Pam a Pam, com a eina d'identificació d'iniciatives i dinamització de l'ESS, ja s'ha fet servir des de l'Ajuntament de Mataró, i ara el Bages, la província de Girona, Santa Coloma de Gramenet i alguns districtes de Barcelona. La fórmula és que l'ajuntament contracta Pam a Pam, que s'encarrega de formar gent del territori perquè entrevisti iniciatives, elabora un informe diagnòstic partint de les aportacions qualitatives obtingudes de les entrevistes, i genera un grup de voluntàries que es formen en ESS i seguiran el procés després de la contractació, de manera que es gesta una llavor per dinamitzar l'ESS en el territori.

Balanç social: sistema de recollida d'informació partint d'una aplicació en línia que permet a les organitzacions omplir la informació que es demana, composta de variables quantitatives (valors en euros, persones), preguntes «sí/no» i preguntes de text lliure. En aquest cas els *inputs* que s'obtenen són sobretot quantitatius i amb poc nivell de matisos qualitius (només els camps de text), però amb molta capacitat d'agregació de les dades individuals en dades conjuntes i de comparabilitat entre iniciatives i entre territoris i tipus d'iniciatives, sectors d'activitat, etc. Aquest sistema de recollida d'informació també compleix funcions d'identificació i diagnòstic de l'ESS del territori, però no necessàriament amb contacte directe, sinó que es pot assimilar més a una enquesta en línia. Per tant, aquesta via de recollida d'informació és molt menys exigent en temps de dedicació, ja que no s'han de fer entrevistes presencials i, per tant, té potencial per arribar a recollir informació de més iniciatives. Com que la informació és quantitativa, es pot fer monitoratge anual de l'evolució de les estadístiques de l'ESS del territori. La contrapartida de ser una eina en línia de caràcter quantitatiu és que li treu contacte amb el territori i la capacitat d'articulació i dinamització que pot tenir el Pam a Pam. Aquesta opció ja l'ha fet servir l'Ajuntament de Manlleu per fer una identificació de l'ESS del municipi i la seva àrea d'influència, i obtenir estadístiques agregades per tal de fer seguiment de l'evolució dels indicadors bàsics de balanç social.

---

6 - Aquestes són les dues grans eines de referència que s'han previst per elaborar la guia, per bé que el mateix procés participatiu ha portat a definir alguns indicadors específics, o a vies de recollida de les dades que difereixen lleugerament del balanç social i del Pam a Pam.

Un cop definides les metodologies de recollida de dades i els indicadors específics, el tercer gran repte és definir unes **notes de tall o rangs per dir què entra** i què no entra a la definició d'ESS. A continuació, expliquem de quina manera tant la comissió de balanç social com la de Pam a Pam han definit aquests rangs o notes de tall.

4.2. Les notes de tall o paràmetres de referència

A la necessitat de definir uns indicadors per mesurar les formes de funcionar de les organitzacions de l'ESS, hi hem de sumar la necessitat d'establir unes notes de tall o llindars que ens permetin discernir si una organització es pot considerar que té un funcionament alineat amb els valors de l'ESS. Aquest sistema d'avaluació és, probablement, el principal repte quan parlem d'eines de mesura d'impacte, ja que és on s'ha de plasmar el criteri polític de l'ESS i operativitzar-lo en un sistema que combini la capacitat tècnica de recollir dades coherents i fiables amb un marc de comparació significatiu. A continuació, us expliquem de quina manera estan implementant els respectius sistemes d'avaluació tant Pam a Pam com el balanç social.

El sistema d'avaluació del balanç social

A la Comissió de Balanç Social s'ha fet evolucionar el sistema d'avaluació partint de l'experiència històrica, i s'ha posat en pràctica un procediment basat en els passos següents:

1a. Un cop l'organització ha tancat el seu informe i s'ha fet la validació tècnica (comprovar que les dades són tècnicament correctes), s'analitzen els 19 indicadors del balanç social bàsic.

2a. Aquesta avaluació es fa comparant els resultats dels **19 indicadors** amb els resultats mitjans agregats de la campanya anterior, i es comprova si els valors de l'organització estan per sobre o per sota d'aquesta mitjana. En alguns casos, com per exemple la diferència salarial, el fet d'estar per sobre de la mitjana serà puntuat negativament. En d'altres, com el de percentatge de persones que participen a l'aprovació de plans de treball i pressupostos, estar per sobre de la mitjana es valorarà positivament. Aquesta valoració dóna un percentatge de criteris valorats positivament i un altre de valorats negativament (en cas que l'organització no hagi respost perquè l'indicador en qüestió no té aplicació dins la seva entitat, no es computa).

3a. Si l'avaluació ha donat més valoracions positives que negatives per una diferència d'almenys tres indicadors (11 «sí» i 8 «no»), la valoració preliminar que es fa és positiva. Si el resultat de l'avaluació dóna una diferència menor a tres entre valoracions positives i negatives, la valoració preliminar és «positiva amb recomanacions». Si l'avaluació genera més valoracions negatives que positives per una diferència de tres, la valoració preliminar és negativa.

4a. En aquest punt, cada persona avaluadora complementa l'avaluació amb altres informacions per veure si els resultats negatius milloren analitzant altres dades o si, per contra, empitjoren. Això es fa per a totes les que s'han valorat «positiva amb recomanacions» i «negativa». Algunes de les tasques que es fan és creuar resultats de diversos indicadors (p.e., internament, el fet de tenir diferències salarials molt altes amb no transparència de salaris empitjora l'avaluació); es consulten altres indicadors del balanç social complet (per a aquelles que l'han fet), i també es comprova si hi ha molta distància respecte als resultats mitjans o no (les distàncies molt grans empitjoren l'avaluació).

5a. Un cop feta aquesta anàlisi, la persona avaluadora de la Comissió de Balanç Social escriu un **informe d'avaluació que consta de tres apartats**: valoració general de resultats i nivell d'acompliment; indicadors i valors més destacats en positiu, i indicadors i valors més destacats en negatiu. Finalment, emet la valoració en ferm que proposa a la Comissió de Balanç Social: positiva, positiva amb recomanacions o negativa.

6a. Les valoracions negatives es debaten en comissió mitjançant un procés de deliberació. Si l'organització ha fet el balanç social bàsic, se li comunica la valoració negativa i se li sol·licita l'elaboració de la versió completa. Si l'organització ha fet la versió completa, se l'anima a millorar els seus indicadors a l'any següent, però se l'exclou del catàleg i de l'informe de mercat social de la XES.

Definir uns llimdars de tall que implicaran la inclusió o no d'una organització al catàleg de mercat social de la XES és una tasca complexa que requereix el reconeixement i la participació de moltes variables, i especialment la consideració que no és una feina estàtica en el temps. La raó per la qual s'ha optat per iniciar l'anàlisi a partir de les mitjanes agregades és la convicció que convé partir d'alguna cosa vinculada a la realitat de les organitzacions. Això no significa que totes les mitjanes agregades siguin valors de referència vàlids, perquè la seva anàlisi pot mostrar tant indicadors que no funcionen com a elements de discriminació, com mitjanes que no són prou ambicioses o que no reflecteixen l'essència i l'esperit polític de l'ESS.

De la mateixa manera, la no auditoria de dades i la incapacitat d'analitzar les evolucions de paràmetres històrics són limitacions al mateix sistema de discriminació que, a mesura que avancin els anys i la metodologia, s'aniran polint de manera natural. Igual ho faran els llimdars, els quals, fruit del seu funcionament, evolucionaran i probablement acabaran combinant un enfocament tècnic basat en paràmetres estadístics que esdevindrà la base de l'avaluació, juntament amb un enfocament polític que resultarà del consens al voltant dels paràmetres desitjables que han de definir l'ESS, i que molt probablement tingui en compte indicadors excloents.

Les experiències existents en matèria d'avaluació d'organitzacions en els àmbits ambiental, social i de bon govern mostren que cap sistema no és perfecte. Per aquesta raó, cal ser molt conscients del que significa i implica l'avaluació que estem iniciant i que hem dut a terme per primera vegada, i que és possible que aquesta classificació i **avaluació no sigui capaç de copsar tots els matisos i detalls del funcionament d'una organització** i el seu comportament ètic. El que és molt clar és que cal començar per algun lloc, i l'exercici d'aquest any ha donat els primers resultats que exposem a continuació:

Valoració POSITIVA	100
Valoració POSITIVA AMB RECOMANACIONS	44
Valoració NEGATIVA	6

Així doncs, durant el present informe s'analitzaran les dades agregades de les **144 organitzacions que han obtingut valoració positiva**, i a les 6 organitzacions valorades negativament se'ls comunicarà el perquè de la decisió, i se'ls facilitarà l'anàlisi de criteris feta per la Comissió de Balanç Social. També a les 44 que han obtingut valoració positiva amb recomanacions se'ls farà arribar l'informe de valoració per transmetre les recomanacions que fa la comissió.

El sistema d'avaluació de Pam a Pam

El sistema d'avaluació de Pam a Pam es basa en un qüestionari de **15 criteris organitzats en tres blocs**: Impacte social (7 criteris), impacte ambiental (3 criteris) i organització i treball (5 criteris i una pregunta quantitativa sobre composició de la iniciativa). Cada criteri té 7 possibilitats de resposta, des del «No aplica» (per exemple, el criteri de forquilla salarial en iniciatives de persones autònomes), al zero o «No compliment», a una gradació de compliment del criteri que van de l'1 al 5 (des de dur a terme alguna pràctica fins a l'excel·lència). Per tant, és un qüestionari que proposa 75 indicadors de compliment. El qüestionari proposa un itinerari de gradació i millores en el compliment per guiar l'entrevista i obtenir uns resultats comparables (per exemple, en el criteri de desenvolupament personal i professional, es valora l'accés a formació amb un 1, la conciliació personal/familiar amb un 2, la resolució de conflictes o la gestió emocional amb el 3 i 4, fins a mesures de corresponsabilitat amb un 5). Però el món de l'ESS és divers en les seves pràctiques, sectors econòmics i posicionaments polítics, per la qual cosa l'itinerari proposat no sempre pot ser lineal, i a vegades la resposta al criteri esdevé un sumatori de pràctiques (per exemple, si una iniciativa compleix les pràctiques proposades en les gradacions 1, 3 i 4 obtindrà un compliment de 3).

El procediment complet d'avaluació segueix els passos següents:

1a. Després d'haver realitzat una formació sobre ESS i el qüestionari de criteris que Pam a Pam ofereix periòdicament, qualsevol persona pot esdevenir de la comunitat Pam a Pam i contactar iniciatives per entrevistar-les. A vegades, aquestes entrevistes es fan de forma col·lectiva per tal de superar la visió subjectiva d'una persona. El resultat de les respostes al qüestionari de cada iniciativa es puguen a l'aplicatiu informàtic de Pam a Pam, amb anotacions que justifiquin les respostes, on queda com a «Punt pendent de revisar».

2a. Un equip de persones amb trajectòria a l'ESS i a Pam a Pam són les revisores de les entrevistes fetes i de les pujades al web. **La revisió s'efectua amb una perspectiva comparativa** de tots els punts ja publicats a Pam a Pam, la qual cosa genera un estàndard de compliment per a cada gradació, evitant greuges comparatius deguts a la subjectivitat d'una entrevista. Si la persona revisora considera que cal fer canvis respecte als resultats de l'entrevista inicial, els comenta amb l'entrevistadora per si hi manca alguna informació.

3a. Amb la informació completa i l'acord de l'entrevistadora, la revisora publicarà el punt. El sistema informàtic publicarà la iniciativa al mapa si compleix **la meitat +1 de criteris** que li apliquen. És a dir, si a una iniciativa li apliquen els 15 criteris, es publicarà si compleix un mínim de 8, almenys amb gradació 1.

En aquest punt del procés, la iniciativa rep la seva fitxa amb els resultats de compliment de criteris, així com una llista amb suggeriments per millorar algunes pràctiques.

4a. El web de Pam a Pam mostra una fitxa per a cada iniciativa, on es fa públic el compliment de cada criteri. Les fitxes permeten comentaris de les usuàries del web, així que es genera un segon filtre de «control social» on les persones que coneixin les iniciatives poden mostrar el seu acord o desacord en l'avaluació de les pràctiques.

5a. Les iniciatives poden contactar amb Pam a Pam per comunicar canvis en les seves dades o pràctiques. Qualsevol modificació o evolució en una fitxa queda registrada internament i genera un historial per a cada punt. Així, una iniciativa pot no aparèixer al mapa perquè no compleix el mínim de criteris en el moment de l'entrevista, però si demostra noves pràctiques coherents amb l'ESS pot aparèixer al cap d'un temps (i Pam a Pam recull l'historial evolutiu).

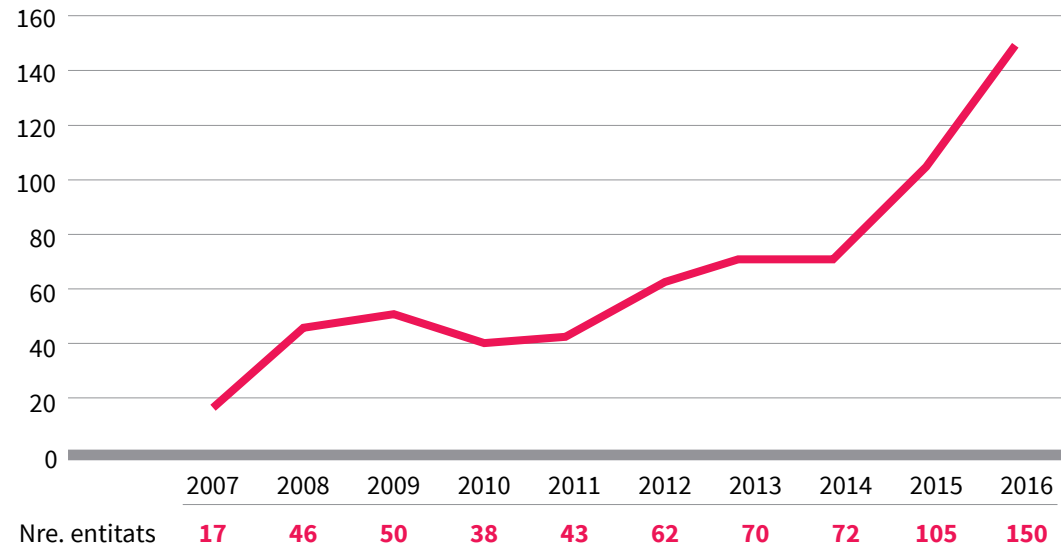
És un sistema d'avaluació eminentment **qualitatiu** amb un alt component subjectiu durant l'entrevista. Aquest grau de subjectivitat s'intenta pal·liar en diferents fases: l'elaboració del qüestionari és col·lectiva, comptant amb les aportacions d'especialistes en cada criteri; les formacions que s'ofereixen donen un marc genèric de l'ESS i recomanacions pràctiques a l'hora d'abordar l'entrevista i el ventall de respostes que poden sorgir; la revisió és duta a terme per un equip amb visió global dels estàndards de compliment del mapa, i cada fitxa permet comentaris de la ciutadania per detectar si hi manca alguna informació. Tot i així, hi ha un grau de **subjectivitat inevitable**, ja que hi ha més de cent persones efectuant entrevistes, la qual cosa també posa en valor la participació al mapa com a procés formatiu per a persones que volen conèixer l'ESS, així que assumeix aquesta subjectivitat com a part d'una metodologia participativa que apropa l'ESS i les seves pràctiques a la ciutadania. Aquesta metodologia intensiva basada en una entrevista en profunditat permet detectar innovació i bones pràctiques en el territori, que queden reflectides amb el compliment 5 a les fitxes.

Amb l'efervescència de l'ESS en els últims temps, amb un major nombre de territoris que aposten per un canvi de paradigma econòmic i productiu i tenen el suport de polítiques públiques, així com el naixement de noves iniciatives atretes per un «nou nínxol de mercat» s'ha fet més necessari establir **clars els contorns de què és ESS i què no**. Per aquest motiu, des de Pam a Pam es va detectar la necessitat de revisar el qüestionari de criteris i elaborar-ne un de nou més exigent i amb més posicionament polític de transformació social. Aquest procés de revisió s'ha dut a terme entre finals del 2016 i el 2017, amb la participació de la comunitat Pam a Pam i més de 40 especialistes en l'àmbit de l'ESS i de cadascun dels criteris en particular.

4.3. Les organitzacions que fan balanç social

L'última edició del **balanç social (BS) l'han completat 150 organitzacions**: 94 han fet la modalitat completa i 56 la modalitat bàsica. Això suposa un increment del 43% respecte a les que el van fer l'any anterior, i reforça la tendència expansiva de l'any passat, perquè **en dos anys s'ha doblat** el nombre d'organitzacions: de 72 a 150.

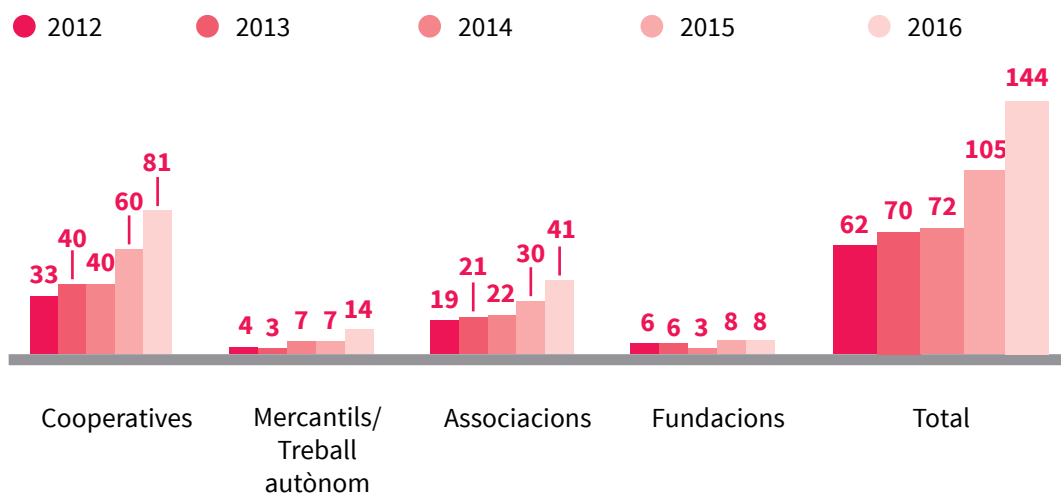
Gràfica 4.1.

Nre. d'organitzacions que han fet BS, 2007-16

D'aquestes 150 organitzacions, només analitzarem les dades de 144, ja que, com hem dit, hi ha 6 organitzacions els indicadors de les quals han estat avaluats negativament i, per tant, no han accedit al mercat social ni es poden tenir en compte en l'anàlisi estadística.

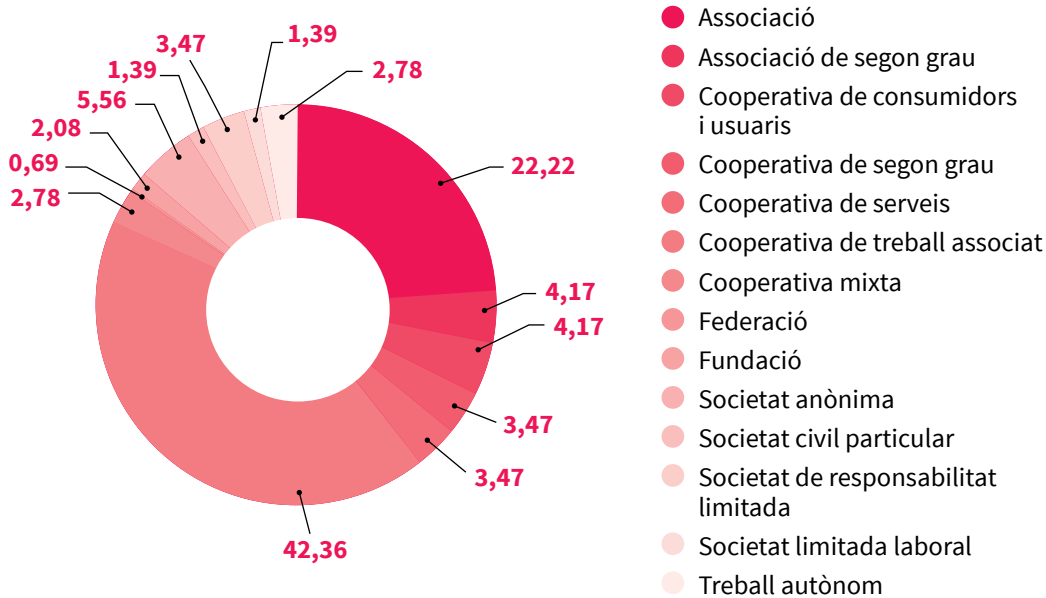
Si ens mirem les formes jurídiques de les 144 organitzacions, tal com mostra la **gràfica 4.2**, són les **cooperatives i les associacions** les que conformen el gros d'organitzacions que fan el balanç social, perquè en representen gairebé el **85%**. Veiem que hi ha increments de participació en totes les formes jurídiques excepte en les fundacions, i destaca l'increment del 100% en les mercantils i el treball autònom, i el 35% tant en les associacions com en les cooperatives.

Gràfica 4.2.

Nre. d'organitzacions que han fet BS, segons forma jurídica, 2016

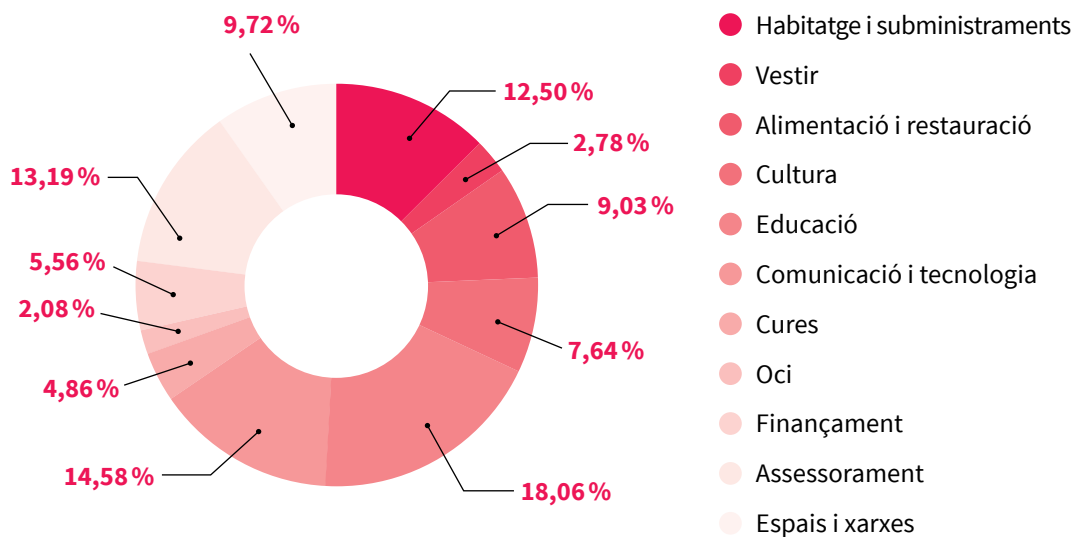
Si desgranem una mica més la composició per formes jurídiques, podem veure que són les **cooperatives de treball** les que s'emporten la **proporció més alta de participació**: un 42% (vegeu la **gràfica 4.3**). També és destacable la creixent importància de les associacions (22%).

Gràfica 4.3.

Participació segons formes jurídiques desglossades, 2016

A la **gràfica 4.4** desglossem els percentatges de participació per sectors d'activitat. Veiem que **no hi ha un sector predominant**. Els més representats són educació, comunicació i tecnologia, habitatge i subministraments, i assessorament.

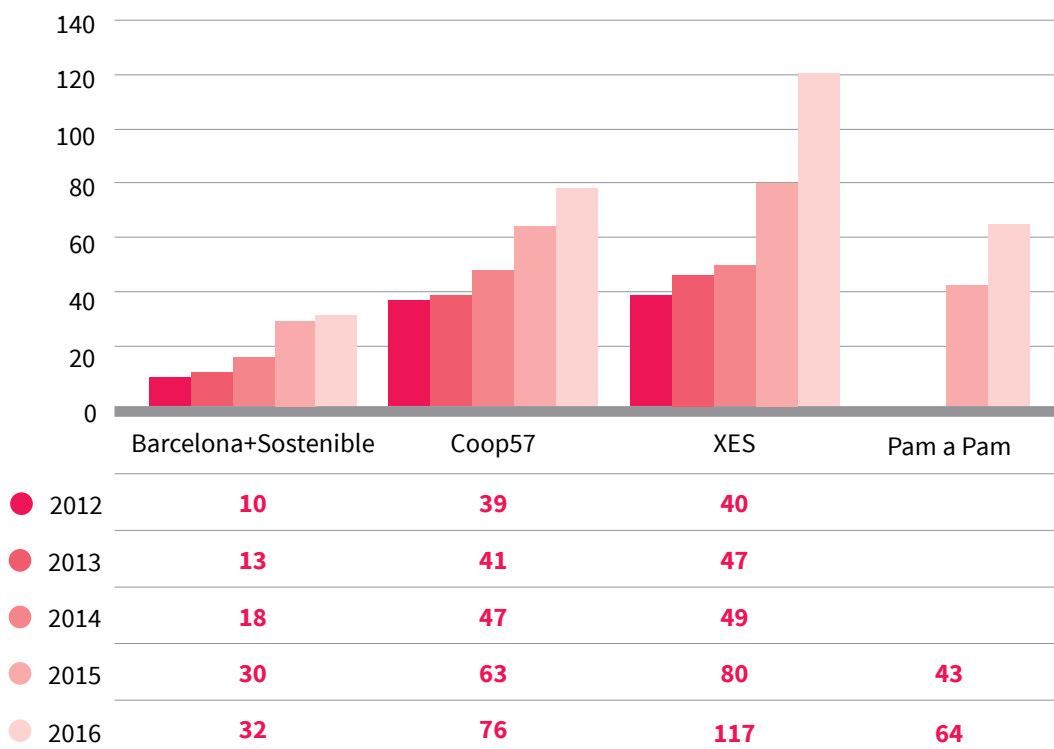
Gràfica 4.4.

Percentatge de participació segons sector d'activitat, 2016

Quant a la participació d'organitzacions en funció dels seus àmbits de pertinença (**gràfica 4.5**), observem que, amb l'increment general de participació, també han augmentat totes les magnituds respecte a l'edició anterior, i el més destacable és l'augment d'organitzacions sòcies de la XES que fan el balanç: el **81%** de les organitzacions que l'han fet són **sòcies de la XES**, però totes elles —117— només representen el 60% de totes les organitzacions sòcies de la Xarxa. Per tant, dins de la mateixa base social de la XES, encara hi ha camp per recórrer perquè més organitzacions facin balanç (tot i que hi ha una millora respecte a l'exercici anterior, en què només el 50% el van fer).

Gràfica 4.5.

Participació segons àmbits de pertinença (comparativa 2012-16)

4.4. Facturació, ocupació i massa crítica de les organitzacions del balanç social

Per fer-nos una idea de les magnituds del sector —en termes de base social, facturació i ocupació— agafem les dades de les 144 organitzacions que han fet el balanç. A la **taula 4.1** mostrem l'evolució de les magnituds esmentades per les darreres quatre campanyes de BS. Si ens mirem les dades de l'última campanya, **les 144 organitzacions implicaven aproximadament 82.000 persones, donaven feina a 3.000 i facturaven pràcticament 100 milions d'euros.**

Taula 4.1**Evolució en nombre d'entitats, facturació, ocupació i gent implicada, 2013-14**

	2012	2013	2014	2015	2016
Organitzacions que han fet BS	62	70	72	105	144
Persones implicades	53.752	56.879	60.612	252.989	82.060,
Persones treballadores	1.297	2.030	1.097	2.052	2.956,
Ingressos	48.114.283,0	60.638.172,0	49.846.425,0	153.083.626,4	98.350.833,9

A partir de les mitjanes obtingudes de la sèrie històrica dels últims cinc anys, a l'última columna de la **taula 4.2** veiem que una organització de l'ESS té, **de mitjana**, una base social de 880 persones, **n'ocupa 20 i té una facturació de 750.000 euros**. Aquestes dades defineixen un perfil mitjà d'organització amb una gran base social vinculada de manera voluntària, amb plantilles i facturacions relativament petites.

Si baixem al detall, per tipus d'organitzacions, s'observen algunes diferències importants. Així, al **grup 1**, que inclou les cooperatives de treball, societats laborals i tot tipus de societats mercantils, veiem que la base social total és molt similar al nombre de persones treballadores, i la facturació està lleugerament per sota de la mitjana —defineix una empresa de 500.000 € de facturació. Al **grup 2** (associacions i cooperatives de segon grau i de consum), el més destacable és la gran proporció de facturació i de base social respecte als llocs de treball que genera, la qual cosa indica el caràcter d'estructures de segon grau d'aquest grup. Finalment, el **grup 3**, corresponent a associacions i fundacions, representa el tipus d'organització amb més ocupació i facturació de mitjana.

Taula 4.2**Perfil mitjà de les organitzacions per grups, 2016**

	Grup 1	Grup 2	Grup 3	Mitjana
Persones implicades per org.	30,81	1.939,98	1.163,31	881,17
Persones treballadores per org	18,65	12,21	30,19	19,77
Ingressos per org.	438.201,0 €	1.046.049,2 €	1.089.853,4 €	751.094,9 €

Si extrapolem el perfil mitjà (definit a l'última columna de la **taula 4.2**) de totes les organitzacions sòcies de la XES, obtenim que, entre totes, impliquen prop de **150.000 persones, donen feina a 4.200** persones i generen **150 milions d'euros d'ingressos**.

4.5. La salut econòmica de les organitzacions de l'ESS

Aquest any introduïm una petita anàlisi de la salut econòmica a partir de les dades quantitatives i qualitatives del balanç social. Si analitzem, en primer lloc, els registres econòmics, es constata que, tal com es mostra a la taula 4.3, tant en conjunt com per formes jurídiques, es van obtenir **resultats positius**: la màxima rendibilitat la marquen el grup de les associacions i cooperatives de segon grau i consum (5,13%), i la mínima el grup de les fundacions i associacions (2,23%). Aquestes xifres, juntament amb l'anàlisi qualitativa que desenvolupem més endavant, conviden a pensar que les empreses i entitats de l'economia social i solidària gaudeixen de bona salut econòmica.

Taula 4.3.					
Xifra de negoci i rendibilitat, 2016					
	Mitjana	Grup 1A	Grup 1B	Grup 2	Grup 3
Import total anual d'ingressos	98.350.833,91	24.191.820,28	28.513.733,19	41.101.149,11	28.735.951,61
Import total anual de les despeses	94.259.360,07	23.047.236,41	27.174.554,41	38.990.887,78	28.093.917,88
Diferència entre ingressos i despeses	4.091.473,84	1.144.583,87	1.339.178,78	2.110.261,33	642.033,73
Rendibilitat en relació amb els ingressos	4,16%	4,73%	4,70%	5,13%	2,23%

També és interessant fer una ullada a les xifres de **dependència de subvencions**, ja que aquest és un factor de vulnerabilitat important per garantir l'estabilitat econòmica, especialment per a les entitats del tercer sector. De fet, les xifres corroboren aquesta vulnerabilitat, ja que, com es constata a la taula 4.4., el grup de les associacions i fundacions depenen en un 40% del finançament públic per via de subvenció. Les magnituds de la resta de grups són molt més moderades, amb especial rellevància del grup 1A, conformat per cooperatives de treball i societats laborals.

Taula 4.4.					
Dependència de subvencions, 2016					
	Mitjana	Grup 1A	Grup 1B	Grup 2	Grup 3
Import total de les subvencions concedides a l'organització	18.758.240,85	1.057.229,77	1.750.608,52	5.335.280,84	11.672.351,49
% de subvencions respecte al total d'ingressos	19,07%	4,37%	6,14%	12,98%	40,62%

Si examinem les aportacions qualitatives de les empreses i entitats, observem com es confirmen en bona mesura els senyals positius i les alertes que llegim de les magnituds quantitatives. Trobem un bon nombre d'organitzacions (el 32%) que fan referència a un **creixement sostingut** i a una **tendència positiva** de l'activitat i la facturació:

Consolidació de la tendència positiva del compte de resultats i reestructuració del balanç per encarar les necessitats financeres d'una fase de creixement. (Arç Serveis Integrals d'Assegurances)

Augment de la facturació de més del 30% respecte a l'últim exercici, tenint en compte que ja veníem d'un augment del 30%. (Economat Social)

Aquest creixement econòmic de les organitzacions ha permès augmentar les plantilles i **obrir noves línies de projectes**:

La consolidació dels llocs de treball, la incorporació de més socis treballadors i l'obertura de noves línies de projectes a desenvolupar. (L'Arada)

El darrer exercici ha estat el més estable dels últims anys i ha permès la contractació de noves persones per ampliar l'equip. (Tarpuna)

Altres organitzacions expressen la seva consolidació econòmica, ja sigui per l'inici de l'activitat com per la **recuperació després d'un període de pèrdues**.

Hem consolidat l'estructura i equilibrat ingressos i despeses. Hem obtingut per primera vegada resultats positius i hem eixugat pèrdues d'anys anteriors. (Labcoop)

El 2016 va ser l'any que vam iniciar l'activitat i vam tancar l'exercici amb unes pèrdues simbòliques, un resultat molt millor al pressupost inclòs al pla de viabilitat (Dies d'Agost)

En general, moltes aportacions fan referència a com han aconseguit aquesta millora i, per tant, al tipus de procediments i operativa interna que han desplegat. Així, moltes empreses i entitats coincideixen a destacar la **millora de mecàniques econòmiques i de seguiment intern** com a fites importants en l'activitat econòmica i la millora professional:

Durant el 2016 hem millorat els protocols de gestió econòmica i financera per fer un millor seguiment de la informació econòmica. Això ens ha permès analitzar, controlar i avaluar aquesta informació de manera més acurada, així com planificar i organitzar els recursos economicofinancers disponibles a l'organització per aconseguir els nostres objectius. (IACTA)

Hem instaurat un sistema de control, supervisió i seguiment intern del funcionament econòmic de la cooperativa, per adequar les nostres intencions i voluntats dins del marc legal i fiscal existent. (La Baula)

En els àmbits econòmic i financer, aquest darrer any hem treballat per fer pedagogia interna de les eines que s'utilitzen diàriament per al seguiment de l'estat econòmic i comptable de la cooperativa. De la mateixa manera, hem establert un punt fix a les reunions de Consell Rector en el qual es fa un seguiment mensual i es prenen conjuntament les decisions entre les sòcies per corresponsabilitzar-nos de les desviacions pressupostàries i de tresoreria. (L'Esberla)

Les aportacions qualitatives de les organitzacions també expliciten la dependència de subvencions com a factor de risc:

Enguany volem destacar que ha estat un any de consolidació d'ingressos públics i que, després d'anys d'estancament, hem aconseguit encadenar dos exercicis de creixement seguits. El nostre repte continua sent disminuir la nostra dependència dels fons públics. (Esplais Catalans)

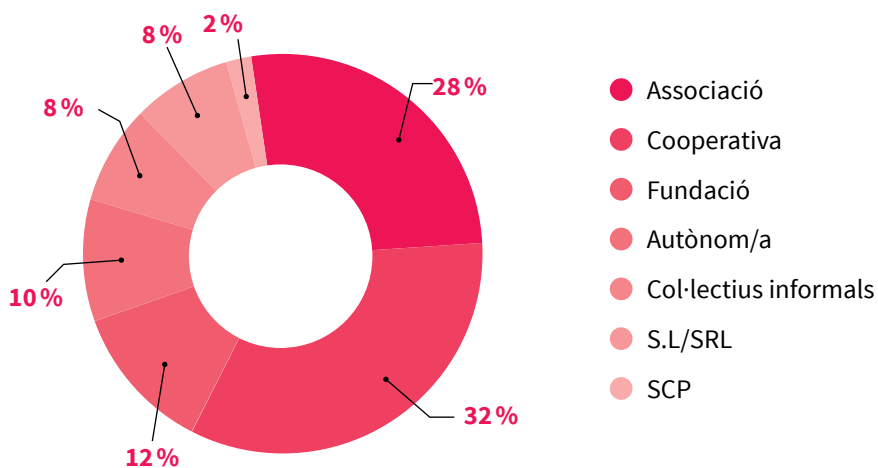
4.6. Les organitzacions presents al Pam a Pam

El procés de revisió del qüestionari de criteris que s'ha gestat a Pam a Pam entre el 2016 i el 2017 ha generat que el 2017 s'hagin efectuat entrevistes amb l'antic i el nou qüestionari. Per tal que l'informe de l'any vinent tingui una base homogènia d'anàlisi, en aquest informe **analitzem les dades de les 160 iniciatives que han estat incorporades al Pam a Pam de gener de 2016 a juny de 2017** amb el mateix qüestionari (en total hi ha més de 400 punts pujats al mapa). L'edició de l'informe de l'any vinent detallarà els canvis del nou qüestionari i els motius, així com les dades de les iniciatives de 2017 entrevistades amb el nou qüestionari.

El 2016 ha estat un any de mirada interna a la comunitat de Pam a Pam. Els recursos per mantenir la dinamització territorial es van acabar el 2015, i es va encetar un pla de participació a la comunitat de Pam a Pam per construir de manera col·lectiva un funcionament autònom i col·lectiu. Paral·lelament a aquest treball intern, s'han continuat pujant punts al mapa; analitzem les dades de les 160 noves iniciatives publicades al mapa.

Segons la forma jurídica, la gràfica 4.6 ens mostra que **les cooperatives i les associacions** són les que tenen més presència al mapa, i abasten **el 60%** del total (un 32% i un 28%, respectivament). Aquí trobem una coincidència important amb les dades del balanç social, en què la suma d'associacions i cooperatives és del 64%.

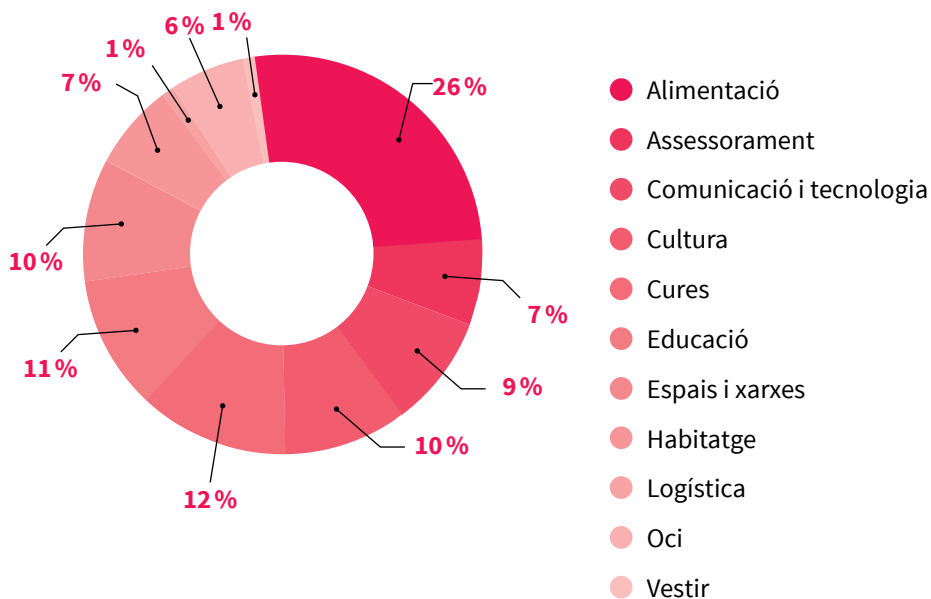
Participació segons forma jurídica a Pam a Pam, 2016-juny 2017

Les fundacions i les persones autònomes representen un 12% i 10%, respectivament, d'iniciatives al mapa. Les segueixen els col·lectius informals, amb un 8%. La representació de col·lectius informals és una de les característiques interessants de Pam a Pam. Per la seva naturalesa, és difícil que aquestes iniciatives es trobin en registres o altres directoris d'ESS. Pam a Pam reflecteix allò que interessa a la ciutadania, que és qui proposa i entrevista punts per al mapa. El qüestionari de Pam a Pam s'adapta a les diferents realitats, i mostra un ventall molt divers de projectes que conformen l'ESS. En el cas dels col·lectius informals, el 49% són grups de consum arreu del territori, el 34% són bancs del temps o espais d'intercanvi i el 17% són espais comunitaris.

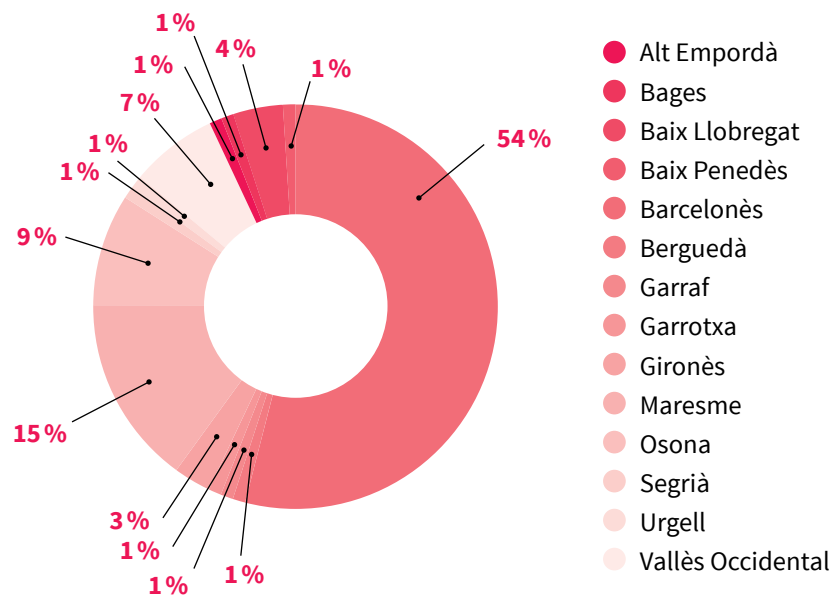
Si ens mirem la composició segons el sector d'activitat (**gràfica 4.7**), veiem una preponderància del **sector de l'alimentació**, amb un 26% de les iniciatives pujades. Segurament aquest fet s'explica perquè és un sector de necessitats bàsiques que la ciutadania considera imprescindible de trobar al mapa i en prioritza la presència. El sector següent en presència és el de cures, amb un 12%, que agrupa les iniciatives de salut, criança, atenció a la gent gran o integració social. Amb una representació similar, al voltant del 10%, trobem Comunicació i tecnologia, Cultura, Educació i Espais i xarxes. Aquesta última categoria no és estrictament un sector econòmic, però representa totes les iniciatives que aglutinen i articulen altres iniciatives, o ofereixen espais per a la trobada o informació de l'ESS en general. Els sectors d'Assessorament, Habitatge i Oci es mostren entre el 6-7%. I els menys representats són Logística i Vestir, amb un 1%.

Participació segons sector d'activitat a Pam a Pam

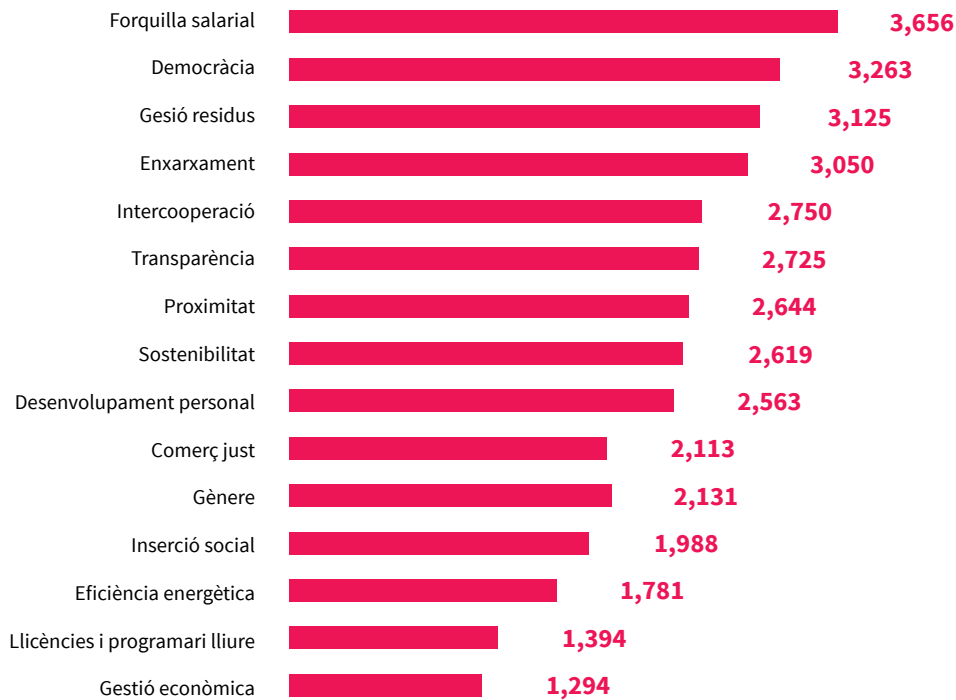

Pel que fa a la distribució territorial (**gràfica 4.8**), la comarca del **Barcelonès continua centrant l'atenció del mapa**, amb un 54% de les iniciatives representades. Això és degut, d'una banda, a la diferència de densitat demogràfica i de botigues que hi ha a Barcelona respecte a la resta de Catalunya, i, de l'altra, a la major activitat de Pam a Pam a la ciutat, on s'han organitzat moltes activitats i on el grup local de Barcelona manté un alt nivell d'activitat en comparació dels altres grups. De la resta de Catalunya, hi ha dues comarques que sobresurten per nombre d'iniciatives al mapa: el Maresme, amb un 15%, i Osona, amb un 9%. En el cas del Maresme, un encàrrec de l'Ajuntament de Mataró va facilitar un mapatge intensiu de la zona. A Osona, una xarxa local d'ESS activa va ser l'encarregada de pujar punts al mapa d'una comarca que gairebé no hi tenia presència. Aquests dos exemples fan pensar que tant l'articulació de base de l'ESS com l'encàrrec temporal de mapatges intensius permeten una representació territorial més extensa i representativa del país.

Distribució per comarques de punts a Pam a Pam

Amb l'objectiu d'obtenir una imatge clara de les fortaleses i debilitats de les iniciatives incloses a Pam a Pam entre el 2016 i juny de 2017, i abans de fer l'anàlisi detallada per blocs de criteris, hem fet una mitjana del compliment de cada criteri per a totes les iniciatives. Cal tenir en compte que el no compliment del criteri és zero. El criteri es compleix a partir d'1, i el compromís transformador és més gran a mesura que ens aproximem al 5. Els resultats han estat els següents:

Mitjana de compliment de criteris Pam a Pam (entre 0 i 5)

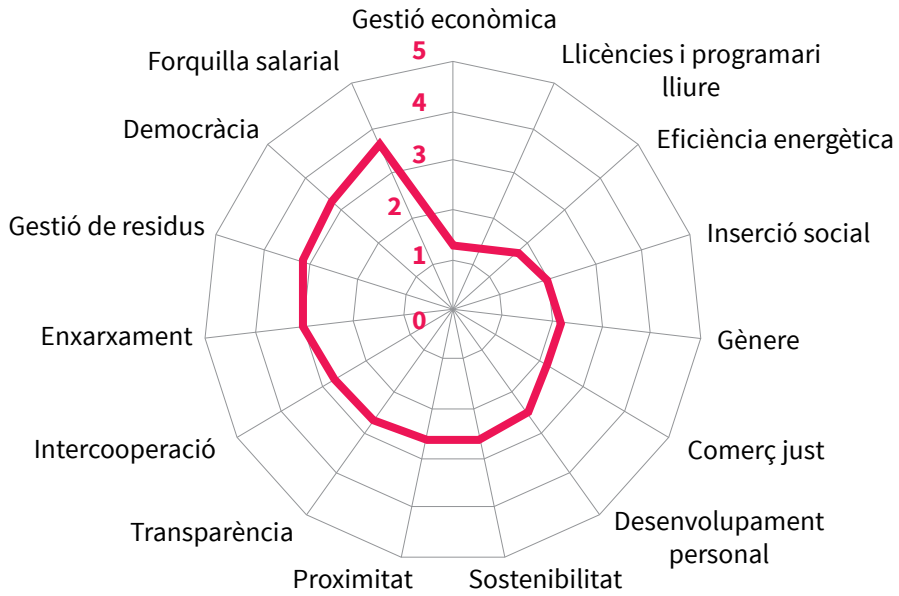
La mitjana de compliment dels criteris de totes les iniciatives és de **2,47 sobre 5**. Els criteris amb més compliment són el de la forquilla salarial (3,65 sobre 5), el d'aprofundiment democràtic (3,26 sobre 5) i el de gestió dels residus (3,12 sobre 5). Constatem que, en coherència amb els valors de l'ESS, hi ha més compromís col·lectiu amb dos criteris del bloc d'Organització i treball, entenent que una diferent manera de treballar, produir, redistribuir i participar genera una nova economia i construcció social.

D'altra banda, apareixen alguns criteris com a repte, perquè són els menys valorats: el de gestió econòmica amb finances ètiques, moneda social o intercanvi (1,29 sobre 5), el de l'ús de llicències no privatives i de programari lliure (1,39 sobre 5) i el d'eficiència energètica (1,78 sobre 5). Ho analitzem detalladament al capítol següent.

La figura següent amb forma de cargol ens representa els diferents criteris d'acord amb el grau de compliment:

Mitjana de compliment de criteris Pam a Pam (entre 0 i 5)

5

**Com són les
organitzacions
del mercat social?**

5.1. Apunts metodològics

Abans de començar a mostrar i desgranar les dades que hem recollit amb el balanç social i Pam a Pam, convé aclarir alguns aspectes metodològics que poden facilitar la comprensió dels resultats que anirem mostrant.

Balanç social bàsic i balanç social complet

L'anàlisi estadística quantitativa del balanç social disposa de dues mostres: una de 144 organitzacions i una altra de 94. La mostra de 144 inclou totes les organitzacions, tant les que han fet la modalitat bàsica com les que han fet la completa del balanç, i, per tant, tenim els resultats agregats dels 20 indicadors bàsics comuns. Pel que fa a la mostra de 93, tenim la resta d'indicadors específics de la modalitat completa del balanç.

Diferenciació visual dels resultats d'una i altra mostra

L'anàlisi de dades de balanç social està estructurada en tres blocs. El primer (*La veu de les organitzacions més compromeses*) analitza les aportacions escrites de les 93 organitzacions que han fet el balanç social complet. Aquest bloc permet aprofundir en l'anàlisi qualitativa, així com visibilitzar les organitzacions més compromeses amb l'elaboració del balanç. Respecte als anys anteriors, durant aquesta campanya s'ha produït un increment de les organitzacions que han completat la part qualitativa. El segon bloc (*Els indicadors bàsics!*) desglossa els resultats dels 20 indicadors bàsics comuns a les 144 organitzacions que han fet qualsevol de les dues modalitats de balanç. Finalment, al tercer bloc (*A més a més, t'interessarà saber que...*) és on s'analitzen la resta d'indicadors quantitius de les 94 organitzacions que han fet el balanç social complet.

Grups d'anàlisi d'indicadors quantitius de BS

Per a l'anàlisi d'indicadors quantitius associats al balanç social, hem agrupat els resultats en tres grans blocs d'organitzacions:

- **Grup 1:** inclou cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils. Té un subdomini, 1A, que inclou només cooperatives de treball i societats laborals. Les hem agrupat així perquè considerem que tenen un perfil similar quant a nivell de professionalització i d'enfocament al mercat.
- **Grup 2:** inclou associacions i cooperatives de segon grau, així com cooperatives de consum i de serveis. Les hem agrupat per les seves característiques comunes pel que fa a volum de base social en relació amb l'estructura operativa.
- **Grup 3:** inclou associacions i fundacions. El caràcter associatiu d'aquestes formes jurídiques permet agrupar-les partint d'unes característiques homogènies.

L'anàlisi dels indicadors del Pam a Pam

El qüestionari de Pam a Pam consta de 15 criteris d'ESS, amb 5 indicadors graduals de compliment a cada criteri, i sumen un total de 75 indicadors de caràcter qualitatiu amb els quals cada iniciativa és valorada en una entrevista en profunditat. Els resultats de cada indicador poden anar de 0 (no compliment) a 5 (excel·lència). El sol compliment d'un dels 5 indicadors ja implicaria el compliment d'aquell criteri, ja que tots els indicadors són pràctiques transformadores. El fet que una organització puntuï, per exemple, un 4 en el criteri de democràcia interna, significa que compleix, en principi, 4 dels 5 indicadors associats a la democràcia interna i a la participació en el projecte. Els indicadors són prou oberts per recollir la diversitat de pràctiques de l'ESS, alhora que l'entrevista presencial en profunditat permet tenir en compte altres bones pràctiques de les iniciatives per tal d'incloure-les en la valoració i que contribueixin a pensar en processos de replicabilitat. En [aquest enllaç](#), podeu consultar totes les preguntes del qüestionari.

Els resultats que s'exposen en el present informe responen a l'anàlisi agregada de les entrevistes en profunditat a 160 iniciatives. Per a cada criteri, s'ha fet una mitjana dels resultats de totes les iniciatives que ens ofereix una xifra orientativa del compliment conjunt d'aquell criteri, de les pràctiques majoritàries i dels reptes que es dibuixen per al moviment de l'ESS. La xifra resultant és un nombre entre el zero i el cinc. A partir de l'1, significa que aquell criteri s'està complint en la majoria d'iniciatives. L'escala que va de l'1 al 5 ens desvetllarà graus més alts de compliment, més profunditat en la reflexió sobre aquell criteri i un major nombre de pràctiques transformadores dutes a terme per les iniciatives.

5.2. La democràcia a les organitzacions

En un context sociopolític en què la societat civil clama més que mai per la transparència i la democràcia sobre les estructures que ens governen, hem de ser capaços de traduir aquest clam en eines pràctiques d'avaluació de la qualitat democràtica, i és per això que aquest és un element central en la construcció de mercat social.

Avaluar la democràcia en una estructura organitzativa és difícil. Ho és sobretot perquè radiografiar una organització per veure de quina manera es distribueix i s'utilitza el poder a l'hora de prendre decisions no es pot fer solament amb quatre indicadors quantitius; caldria entendre molt millor les dinàmiques internes dels grups, els rols, els rangs de les persones...; en definitiva, caldria entendre els elements «ocults» de la negociació del poder.

Tot i trobar-nos amb aquesta dificultat, és important buscar maneres de poder avaluar la qualitat democràtica de les organitzacions d'una **manera àgil i sintètica, sense haver de mirar amb lupa cada entitat**. En aquest sentit, tant el balanç social com Pam a Pam recullen informació de les organitzacions sobretot des de dues vessants: la participació i la transparència. També hi ha un tercer element que té a veure amb les relacions de gènere i la qualitat de la participació i la presa de decisions, però pel seu lligam amb l'anàlisi de gènere l'examinarem al punt d'igualtat.

L'anàlisi del balanç social

La veu de les organitzacions més compromeses

Pel que fa a la democràcia dins de les organitzacions, davant la pregunta *Quin és el vostre compromís quant a democràcia i quines són les accions més destacades del darrer exercici?*, han fet aportacions el 92% de les organitzacions que han dut a terme el BS complet.

El tipus de resposta més repetida (55% de les aportacions) i, per tant, allò amb què es relaciona més directament la democràcia a les organitzacions té a veure amb els **canals de participació** que es posen a disposició **de la base social**. Així, diverses organitzacions parlen d'estimular la participació mitjançant nous canals i l'increment del nombre de reunions i espais per facilitar la participació:

Durant tot l'any 2016 s'ha continuat amb la dinàmica, iniciada el 2015, d'estimular la participació de les persones treballadores assalariades tant a les assemblees com en els diferents grups de treball. Això ha significat una més gran identificació del tot l'equip de la cooperativa amb la seva missió, visió i valors, de la mateixa manera que ens ha facilitat iniciar les estratègies per al trasllat al nou local recollint suggeriments de tothom. (Biciclot)

L'elaboració participativa del pla de treball. El procés de redefinició dels espais de participació i debat. La celebració de debats en grups previs a les assemblees de secció i les assemblees generals. (Coop57)

Hi ha organitzacions que van més enllà i aprofundeixen en la utilització de **noves tecnologies** per facilitar i incrementar aquesta participació:

Començament del disseny d'una intranet per fomentar la participació dels socis col·laboradors de la cooperativa. (Economat Social)

Amb un 40% de les aportacions, un segon element important en parlar de democràcia és la **presa de decisions** i com s'interpreta la **distribució del poder**. Són respostes que s'articulen al voltant de conceptes com horitzontalitat, consens, gestió democràtica o gestió col·lectiva.

Com a societat cooperativa, el nostre model laboral se centra en l'horitzontalitat i la tria de decisions assembleària de totes les persones sòcies treballadores, independentment de la seva procedència, antiguitat o gènere. (Labaula Arquitectes, SCCLP)

En l'afany de conciliar una bona distribució del poder i l'efectivitat en la presa de decisions, hi ha organitzacions que aposten per noves estructures organitzatives que simplifiquin els processos, així com per nous mecanismes de presa de decisions col·lectives que no necessiten la presència dels implicats:

El 2016 hem posat en marxa una nova estructura organitzativa que simplifica processos de presa de decisions, millora els fluxos comunicatius i busca una millor distribució de les responsabilitats transversals de les persones sòcies. (Arç Serveis Integrals d'Assegurança, SCCL)

En relació amb aquest segon punt, destaca també l'afirmació que el treball en la democràcia interna és un **repte continu** a les organitzacions, en el qual convé millorar i treballar de manera continuada:

Treballem cada curs per augmentar el nombre de participants i millorar els processos de presa de decisions. En aquest sentit, aquest curs hem treballat perquè el procés assembleari sigui més participatiu per als espais, i hem acabat de fer una revisió dels estatuts i del règim intern de l'associació, iniciada l'any anterior. (Associació Espais Catalans)

Com a tercer aspecte destacat en parlar de democràcia, ressalten els conceptes interrelacionats entre si de **transparència i canals d'informació i comunicació**; 20 organitzacions en fan menció. La majoria de respostes giren al voltant de mantenir la base social informada, d'obrir nous espais i de la celebració d'assemblees com a exercici de transparència:

L'any 2016 hem continuat treballant en la millora de la transparència (tant en l'àmbit econòmic-financer com en el de processos), hem incrementat la comunicació amb la nostra base social, i hem mantingut les reunions de junta directiva obertes a totes les persones sòcies que hi han volgut participar regularment, així com a altres persones interessades, convidades per la junta. (Oikocredit)

En relació amb aquest últim punt, destaca la preocupació per mantenir la base social informada i, de nou, l'aplicació de noves eines digitals per mantenir els canals d'informació oberts:

(...) que tota la base social estigui tan informada com sigui possible perquè pugui aportar el màxim dels seus coneixements a través de les seves opinions, reflexions i participacions. (Zumzeig)

(...) Per facilitar-ho [l'accés a tots els documents i informacions], fem servir eines digitals per a la gestió de projectes, la gestió econòmica i de clients, l'arxiu de documents i la comunicació interna. (Adab1ts)

Els indicadors bàsics!

A la **taula 5.1** mostrem la composició de la base social de les 144 organitzacions que han fet el balanç social bàsic. Observem que la major part són persones sòcies (no treballadores), la qual cosa fa palesa la **matriu associativa** de la qual provenen les experiències de l'ESS. També reforça aquesta idea la gran quantitat de persones voluntàries. Per tant, parlem **d'iniciatives** de caràcter socioeconòmic **amb una gran base social**.

Taula 5.1
Composició de la participació, 2016. Mostra = 144

	Dones	Homes	Total	%
Nombre de persones sòcies (no s'inclouen les treballadores sòcies)	32.087	37.265	69.352	84,5%
Nombre de persones que participen representant les organitzacions sòcies	1.692	1.174	2.866	3,5%
Nombre de persones patrones	30	53	83	0,1%
Nombre de persones treballadores sòcies	391	276	667	0,8%
Nombre de persones treballadores no sòcies	1.400	616	2.016	2,5%
Nombre de persones voluntàries	3.920	2.883	6.803	8,3%
Nombre de persones en formació i/o pràctiques	188	85	273	0,3%
Total	39.708	42.352	82.060	

A la **taula 5.2** veiem els percentatges de participació en l'aprovació de plans de gestió i pressupostos anuals, tant en relació amb el total de la base social com en relació amb el nombre de persones treballadores. Aquestes són les idees clau⁷:

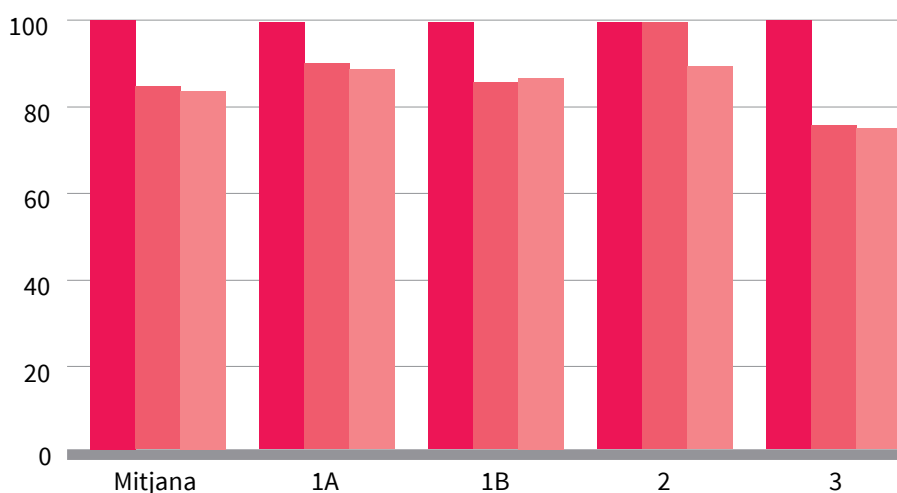
- Al **grup 1** (cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils) és on trobem els percentatges més alts de participació respecte al total de la base social, amb una lleugera diferència a l'alça quan obviem les societats mercantils i ens fixem només en les **cooperatives de treball i les societats laborals** (grup 1A): **el 22% de les persones implicades participen** en l'aprovació de plans de treball i pressupostos. En termes absoluts, observem que això representa entre 7 i 8 persones que participen en la presa de decisions, la qual cosa denota la dimensió reduïda de la base social d'aquest grup d'empreses (que, de mitjana, impliquen unes 30 persones).
- Als **grups 2 i 3** veiem una gran diferència entre els percentatges de participació respecte al total de la base social i respecte al conjunt de treballadores. Aquests **resultats estan distorsionats** per la gran base social que conformen aquestes organitzacions (entre 1.000 i 2.000 persones), que situen els percentatges de participació entre el 3,2% i el 4,6% respectivament. En canvi, si ens mirem **les xifres absolutes**, veiem que, de mitjana, en l'aprovació de pressupostos i plans de treball de les organitzacions dels grups 2 i 3, hi **van participar 48 i 40 persones, respectivament**.

7 - L'anàlisi de paritat de sexe no el fem en aquest punt, sinó que es detalla al bloc d'igualtat, pàgina xx.

Taula 5.2**Nombre de persones que van participar en l'aprovació del Pla de Gestió i Pressupost, 2016. mostra=144**

	Grup 1A	Grup 1B	Grup 2	Grup 3	Total
Percentatge respecte al nombre total de persones implicades	22,3%	20,3%	3,2%	4,6%	4,3%
Percentatge respecte al nombre total de persones treballadores	48,2%	43,5%	168,6%	175,9%	119,6%
Mitjana de persones que hi van participar	7,70	7,03	47,90	40,45	24,54

A la **gràfica 5.1** es mostren els percentatges de transparència a l'hora de fer públics els salaris internament. Observem que els nivells de transparència són de mitjana del 85%, i el mínim el situem al grup de les **associacions i fundacions**, on **1 de cada 4 no fa públics** els salaris internament.

Gràfica 5.1.**Percentatges de transparència en publicació salaris a nivell intern, 2015-16****A més a més, t'interessarà saber que...**

A la **taula 5.3** mostrem els resultats de transparència i rotació de càrrecs de la mostra del balanç social complet. Els tres indicadors es mouen dins d'uns paràmetres molt regulars tenint en compte les dades i l'evolució històrica.

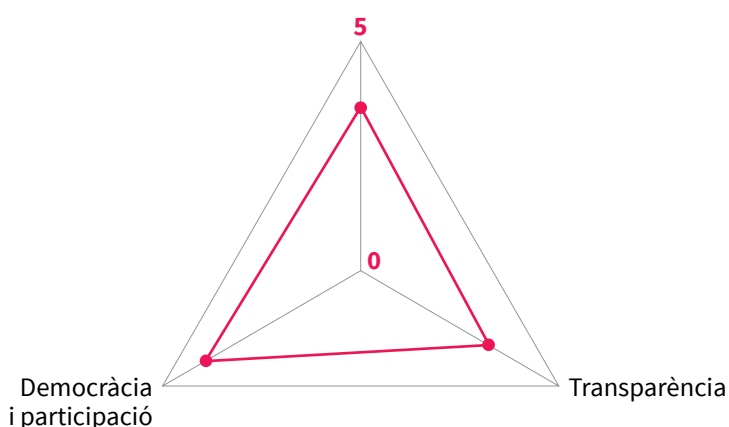

Taula 5.3
Percentatges d'acompliment en indicadors de transparència diversos, 2012-16.
Mostra = 94

	2012	2013	2014	2015	2016
% d'organitzacions que faciliten i analitzen trimestralment les desviacions pressupostàries	74,2%	78,6%	77,8%	75,0%	74,2%
% de publicitat interna dels salaris a l'abast de les persones contractades	90,3%	92,9%	90,3%	83,0%	86%
% de rotació sobre el total de càrrecs polítics en els darrers 4 anys	48,7%	58,0%	62,0%	70,0%	65%

L'anàlisi del Pam a Pam

Puntuació mitjana en democràcia

Com dèiem, la bona salut democràtica en una organització depèn de molts factors, i per això el qüestionari de Pam a Pam intenta abordar aquesta complexitat en les diferents propostes de gradació de cada criteri, segons la dificultat de dur a terme cada pràctica.

En el **criteri d'aprofundiment democràtic i participació**, es tenen en compte diversos elements: la manera en què es tenen en compte les opinions i aportacions de les persones implicades, si s'ofereix informació suficient per garantir la qualitat i igualtat en la presa de decisions, el ventall d'espais que es posen a disposició de la participació, qui pot participar i si s'empren mesures perquè la participació sigui horitzontal i es treballen rols de poder.

Tot el que té a veure amb gestió del poder i mecanismes de facilitació interna ens semblen dimensions clau per treballar cap a organitzacions més democràtiques, participatives, conscients i transformadores. Per aquest motiu, incloem indicadors en aquest sentit, tant en el criteri de desenvolupament personal i professional com en el d'equitat de gènere. Analitzarem els resultats d'aquests criteris a l'apartat d'igualtat.

Quant al **criteri de transparència**, es posa més l'accent en la transparència externa, tant pel que fa a oferir informació del producte o servei al públic, com a oferir informació de l'organització a la base social per facilitar-ne la participació, i per últim es premia que tota l'activitat econòmica es faci pública.

Si mirem el global de criteris de Pam a Pam, veurem que aquest bloc és el que obté una millor puntuació mitjana, amb un 2,99 sobre 5. El criteri d'aprofundiment democràtic és el tercer amb més grau de compliment, amb un 3,03 de puntuació agregada. Malgrat la diversitat d'iniciatives que conformen l'ESS i Pam a Pam, aquesta puntuació ens permetria afirmar dues conclusions:

- La majoria d'organitzacions d'ESS **superen l'assemblea general com a** únic espai reglamentat de trobada i obren altres espais per fomentar la participació en la quotidianitat i en algunes decisions.
- La direcció on algunes iniciatives estan obrint camí és la d'estructurar amb claredat en quins espais es prenen cada tipus de decisions (consultives, vinculants, estratègiques...), i flexibilitzar la participació als òrgans de govern.

L'horitzó cap a on cal avançar, com ja esmentàvem, té a veure amb incorporar mecanismes de facilitació a les reunions, i un treball de reflexió sobre lideratges i rols de poder que permetin estructures més horitzontals i de participació igualitària. Aquesta valoració posa en relleu que l'economia solidària és un moviment social i econòmic coherent amb els seus objectius: l'aposta per una gestió econòmica democràtica es plasma en els esforços de multitud d'iniciatives per posar en pràctica mecanismes que apropin la democràcia i la participació als llocs de treball i a la gestió social i empresarial.

En el cas del criteri de **transparència, se situaria en la posició sisena pel que fa a major compliment, amb un 2,67 sobre 5**. Això indica que hi ha una predisposició generalitzada a mostrar la procedència del producte o servei que s'ofereix i en alguns casos també la cadena de valor que hi ha al darrere. Apareix com a repte de millora el fet de publicar l'activitat econòmica.

Les més de 400 entrevistes realitzades fins al moment a Pam a Pam ens han fet aprendre moltes pràctiques innovadores i adonar-nos que, encara que el qüestionari de Pam a Pam disposa de 75 indicadors i prou flexibilitat, hi havia alguns aspectes que encara no estàvem recollint. En aquest sentit, el nou qüestionari que presentarem a la propera edició de l'informe incorporarà més indicadors sobre processos de presa de decisió i lideratges, així com de transparència tant interna com externa.

5.3. La igualtat a les organitzacions

Un dels altres grans pilars de l'economia solidària és la cerca de la igualtat a diferents àmbits, ja que només garantint unes condicions mínimes per poder participar en societat podem apropar-nos a una estructura social cohesionada i inclusiva.

Aquesta igualtat (o equitat) s'ha de poder garantir a diferents àmbits, dels quals destaquem tres: la inclusió de col·lectius desfavorits; la igualtat entre homes i dones, incloent-hi la inclusió i visibilització dels valors i les pràctiques històricament feminitzades a la societat, i l'equitat en el repartiment dels excedents econòmics de les empreses. És precisament a partir d'aquests tres nivells —inclusió social, igualtat entre homes i dones i diferències salarials internes— que tant el balanç social com Pam a Pam obtenen els indicadors d'igualtat.

Dades d'igualtat del balanç social

La veu de les organitzacions més compromeses

Pel que fa a les aportacions escrites de les entitats en qüestions d'igualtat, el 92% hi ha contribuït. El 84% de les aportacions feien referència a **qüestions de gènere**, entre les quals s'agrupen respostes relatives a la paritat a l'organització, a la igualtat econòmica, a la presa de decisions, a l'ús del llenguatge i a les mesures de conciliació. D'altra banda, el 34% de les respostes feien referència a qüestions relacionades amb **l'exclusió social**.

EL COMPROMÍS AMB EL TREBALL DE GÈNERE

Dins del camp de la igualtat de gènere, es poden establir, tal com es va fer l'any passat, diferents capes de compromís. La més generalitzada en respostes ha estat la relacionada amb **polítiques de paritat** (així, no tant de gènere com de sexe), tant en l'estructura laboral com en els càrrecs societaris, amb un 28% de les respostes. A continuació, mostrem algunes de les citacions representatives:

Pel que fa al tema d'igualtat, sempre hem buscat tenir paritat a l'entitat. Com que en els llocs de «tècnics informàtics» sovint ens ha estat difícil trobar dones, hem cercat expressament dones per a altres llocs de treball. Pel que fa als càrrecs de la junta, també s'ha aconseguit tenir aquesta paritat. (Associació Pangea)

Malgrat que la paritat per si mateixa no garanteix una profunda internalització de les perspectives feministes, sí que la manca d'aquesta és un **síntoma rellevant**, i així ho expressen algunes organitzacions a partir de la baixa presència de dones en càrrecs de responsabilitat:

(...) Ens adonem que, en termes generals, tenim molt camí per recórrer, ja que en termes absoluts som una cooperativa conformada majoritàriament per dones, però aquesta majoria de dones no és tal en els càrrecs polítics o societaris, i tampoc no ho és en els càrrecs de responsabilitat laboral/empresarial. (Actua, SCCL)

Veiem, doncs, que la paritat és una primera capa de treball, però que hi ha encara camí per recórrer per integrar les perspectives feministes en el funcionament de les organitzacions, especialment en relació amb la divisió sexual del treball, la cooperativització de les cures o la creació d'estratègies d'apoderament de les dones dintre l'ESS, entre d'altres. Per anar desglossant aquests compromisos més profunds en relació amb les perspectives feministes, comencem amb les accions vinculades a **l'economia de les cures** i l'economia informal, com per exemple, en projectes d'habitatge cooperatiu:

Busquem un repartiment just del treball domèstic i de cures, una manera d'estar i fer en comú que encarni els valors de l'economia feminista i de l'economia social i solidària. (Habitatge La Borda)

Es posa sobre la taula constantment la perspectiva de gènere de cara a dibuixar els futurs espais d'habitatge que s'estan promovent. Es tracta d'una evolució de pensament i actitud que parteix de les reflexions sobre el paper del gènere en l'habitatge, però que va molt més enllà d'una vessant arquitectònica/constructiva: com es generen les relacions i rols de gènere lligades al dia a dia dins d'una llar (espai d'hàbitat), protagonismes d'espais, qualitat d'aquests, relació amb l'àmbit de la ciutat. (Sostre Cívic)

Així mateix, s'aprecia una voluntat de millora i de treball mitjançant la **creació de nous espais per tractar els reptes** existents i generar aprenentatges col·lectius:

Enguany també, hem consolidat la comissió de gènere que va néixer l'any 2013 i que té la voluntat de fer d'Esplac i dels esplais un espai on treballar per la igualtat de gènere, i trencar les desigualtats que el sistema patriarcal ens imposa en tots els àmbits de participació. (Esplais Catalans)

Hem fet dues formacions específiques sobre economies feministes i hem creat una comissió de gènere, tot i que cal dotar-la de contingut. (Setem Catalunya)

Una de les mesures concretes sobre les quals moltes organitzacions declaren treballar són les **polítiques de conciliació**:

(...) facilitar la conciliació de la vida familiar i laboral adaptada a les necessitats de les sòcies i treballadores. (Calidoscoop)

En l'últim exercici això s'ha traduït en l'elaboració del pla d'igualtat de L'Esberla, l'inici del treball per establir mesures per prevenir l'assetjament sexual i per raó de sexe, i l'inici del treball de replantejament de les relacions laborals de les sòcies i les treballadores per tal que siguin més curoses amb les necessitats de cada persona (sobretot en l'àmbit de la conciliació amb la vida personal, estem treballant per millorar el conveni laboral en qüestió de permisos, absències remunerades, etc.). (L'Esberla)

Parlant de conciliació, l'1 de gener del 2017, entrava en vigor la nova llei per la qual s'ampliava el permís de paternitat de 15 a 28 dies. No obstant això, durant el 2016, les organitzacions de l'ESS ja aplicaven aquestes mesures a la recerca de la igualtat efectiva entre dones i homes:

S'han mantingut les mesures destinades a l'ampliació del permís remunerat de paternitat per dos mesos, que s'han aplicat en un cas. (La Ciutat Invisible)

Augmentem el permís de paternitat fins a un mes. (El Risell)

L'última mesura (la menys generalitzada, amb un 8% de mencions), és la utilització del **llenguatge no sexista**:

Utilitzar en els documents, guions, programes, etc., necessaris per al desenvolupament dels esdeveniments que produïm un llenguatge no sexista o que sigui inclusiu respecte dels col·lectius als quals ens adrecem. (Sharevents)

La cura del llenguatge no sexista en els nostres materials. (Labcoop)

Malgrat les intencions i les mesures que s'apliquen, cal fer evident que sovint existeix **una bretxa entre la intenció i l'acció** efectiva, com expressen des d'ETCS:

Tot i dur a terme propostes per visibilitzar-nos més les dones en espais externs, encara hi ha desigualtat en la diversitat de tasques (els homes tenen més presència cap a fora, i les dones més a les tasques administratives i quotidianes). (ETCS)

Finalment, i per tancar l'anàlisi de gènere, observem que, més enllà de l'aplicació de mesures internes que adequin l'estructura organitzativa i operativa a una igualtat efectiva, trobem diverses organitzacions que són agents actius en la sensibilització i incidència a la ciutadania i les institucions. Així, per exemple, trobem les organitzacions que fan referència a la **teoria feminista, i més particularment a les economies feministes**, i a la seva vocació d'incidència:

El feminisme és un dels nostres principis, tant en els nostres projectes i serveis com en la nostra organització interna. (L'Esberla)

Participem d'espais i iniciatives feministes. (Raons Públiques)

Un segon exemple d'aquesta vocació de sensibilitzar el trobem en un sector molt masculinitzat, el tecnològic:

Hem començat a involucrar-nos amb la intenció de fer incidència política per a la incorporació de dones al món de la tecnologia. (Jamgo)

Des d'Adab1ts treballem per la visibilització i reconeixement del paper de les dones en la tecnologia, participant d'esdeveniments i fent difusió a través dels nostres canals. Volem aportar una manera de fer dins de l'àmbit tecnològic que incorpori la perspectiva de gènere, des del llenguatge fins a l'atenció a les cures (...). (Adab1ts)

I, com a últim exemple, trobem organitzacions en què la seva finalitat principal és, precisament, la **sensibilització per revertir les desigualtats** en aquest camp:

Forn de teatre Pa'tothom treballa en l'anàlisi constant de les construccions culturals i socials que, en teoria, són pròpies per als homes i per a les dones, la qual cosa es tradueixen en una identificació del femení i el masculí. Desenvolupem un teatre que denuncia aquestes construccions mitjançant metodologies i mecanismes destinats a justificar la injustícia deguda a una existència d'una desigual distribució de poder entre gèneres en totes les classes socials. Així doncs, denunciem fenòmens de diferència salarial, la feminització de la pobresa, l'accés desigual a l'educació, la violència contra la dona, el sexisme i el masclisme. (Forn de Teatre Pa'tothom)

EL COMPROMÍS AMB LA INCLUSIÓ SOCIAL

Pel que fa a la inclusió social, ens referim a col·lectius que es troben en situació de vulnerabilitat i exclusió i sovint invisibilitzats, com ara les persones nouvingudes, les persones aturades i les persones amb discapacitat, entre d'altres. En aquest apartat, trobem dos tipus de contribucions. Per un costat, les que fan referència als **critèris de no-discriminació** per raons de gènere, religió, classe, etc.:

Precisament CoopHalal es crea per tal de donar entrada a projectes que s'originin per part de persones en risc d'exclusió o que tenen dificultats per accedir als circuits financers tradicionals, a causa del seu origen ètnic o social (...). (CoopHalal)

Al llarg de 2016, hem continuat impulsant l'apoderament de col·lectius de persones nouvingudes per promoure l'estalvi energètic a través de la constitució de comunitats autofinançades. També hem contribuït a la inserció laboral de persones en situació d'atur de llarga durada a través de la formació d'agents i informadors energètics a diferents punts de la geografia catalana. (Ecoserveis)

I, per l'altre costat, les aportacions d'aquelles organitzacions **l'activitat de les quals està vinculada directament a la inclusió** de col·lectius desfavorits o especialment vulnerables:

Can Cet és un espai de tolerància i fomenta la incorporació de les persones en greu risc d'inserció social, assegurant l'accés a totes les persones «capacidades» independentment de qualsevol altra consideració. La naturalesa de la mateixa activitat és la inclusió social i la igualtat d'oportunitats. (Can Cet)

Generem llocs de treball adaptats a les capacitats de les persones treballadores. Aquestes troben un espai on l'adaptació laboral es realitza segons el ritme i les necessitats de cadascuna. Això els permet créixer personalment i professionalment com a la resta de persones. A més, compten amb una persona de suport que fa el seguiment i gestiona les possibles dificultats. (Ordi Natura)

Finalment, trobem exemples com el de Metromuster, que entre les seves finalitats es troba la sensibilització i la incidència a favor d'aquests col·lectius en situacions vulnerables.

També intentem, mitjançant la narrativa o la temàtica dels vídeos, trencar tabús i fer reflexionar sobre qüestions que afecten els diversos col·lectius que es troben en situació de vulnerabilitat respecte al poder hegemònic i que són invisibilitzats pels grans mitjans de comunicació o les grans produccions cinematogràfiques. (Metromuster)

Les dades quantitatives ens poden aportar informacions complementàries interessants si observem en xifres concretes aquests compromisos declarats per les organitzacions. Vegem-ho.

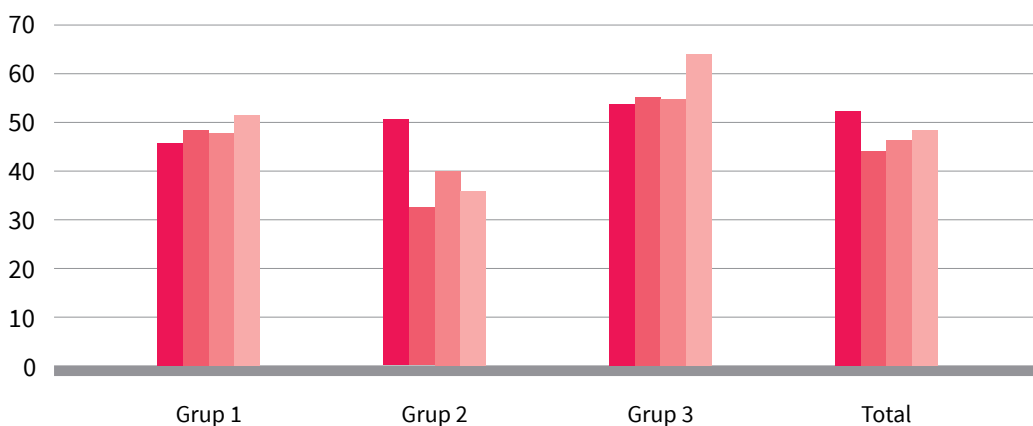
Els indicadors bàsics!

A l'hora d'avaluar qüestions de gènere dins d'una organització, la informació que ens aporten els indicadors quantitius de balanç social és limitada. Ho és perquè allò que podem obtenir és sobretot una avaluació quantitativa de la paritat entre homes i dones en el funcionament de les organitzacions a diferents nivells. Aquesta avaluació permet, en qualsevol cas, observar si hi ha situacions de discriminació per raons de sexe a les diferents instàncies de les estructures organitzatives de les entitats.

A la **gràfica 5.3**⁸ desglossem la proporció de dones respecte a la base social total pels diferents grups d'empreses i entitats. En termes globals, observem uns valors molt propers al 50% de dones, xifra que coincideix en el cas del grup 1. En canvi, al grup 2, veiem que hi ha només un 36% de proporció de dones, i al grup 3 la relació és inversa: a les associacions i fundacions hi ha una base social composta, en un 64% dels casos, per dones.

Gràfica 5.3.

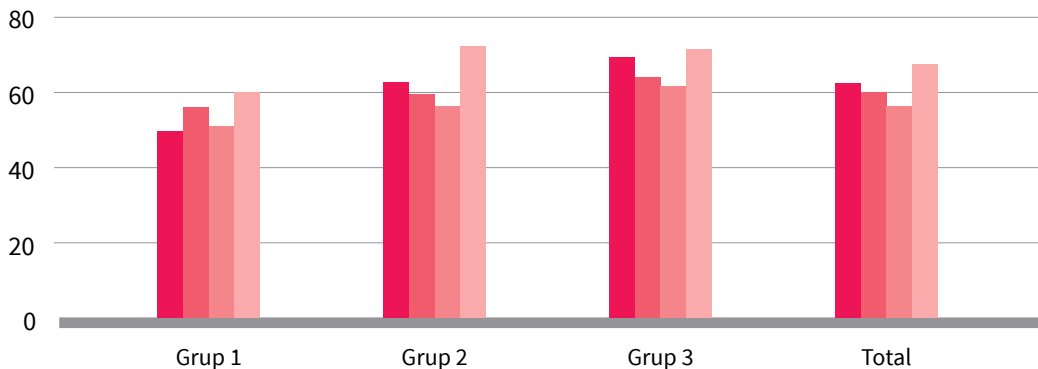
Percentatge de dones implicades, segons forma jurídica, 2013-16

8 - Analitzant les dades de la present edició, i revisant els resultats històrics, hem detectat una dada reportada l'any passat per part d'una organització del grup 3 que era errònia i distorsionava significativament els resultats de persones implicades. Aquest any hem eliminat la dada i els valors s'han normalitzat.

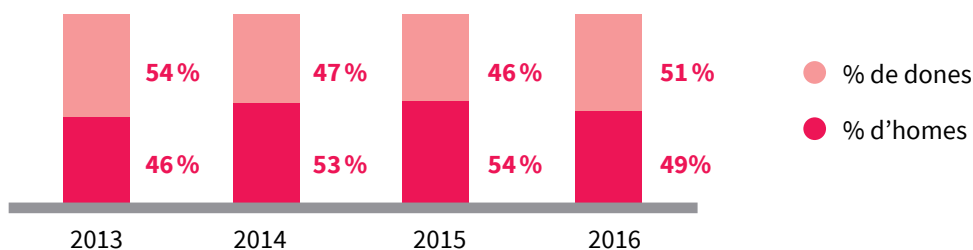
Pel que fa a la paritat en l'estructura laboral, a la **gràfica 5.4** en mostrem l'evolució i ho desglossem també per formes jurídiques. El 2016, vèiem que un 67% de les persones treballadores eren dones, i han arribat fins al 72% al grup 2. El que podem confirmar amb la sèrie històrica és que a l'ESS hi ha una **majoria de dones treballant**, en una proporció del 60% aproximadament. Serà interessant veure si aquestes proporcions es mantenen en els espais de presa de decisions.

Gràfica 5.4.

Percentatge de dones treballadores, segons forma jurídica, 2013-16

La **gràfica 5.5** mostra precisament els percentatges de participació en l'aprovació de plans de treball i pressupost. El que veiem és que, malgrat que en aquest exercici la proporció ha millorat cap al costat de les dones (51%), en cap cas no s'equipara a la proporció de dones treballadores, que és del 67%. Tampoc **no es manté aquesta proporció en el cas de la participació als òrgans societaris ni als càrrecs de responsabilitat executiva** (gràfica 5.6), en què les proporcions són del 49% i del 46% respectivament. Malgrat que no es mantinguin les proporcions de treball-espais de poder, sí que és veritat que als càrrecs societaris hi ha hagut una pujada de 7 punts, fins a situar-se pràcticament a 50/50 en aquests òrgans de representació. Val a dir, per contra, que la proporció de càrrecs directius ha baixat 10 punts percentuals, de manera que el 46% d'aquests càrrecs els exerceixen dones.

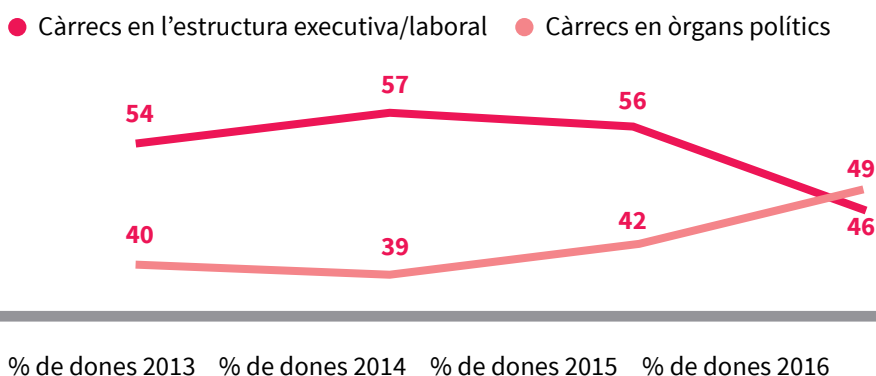
Gràfica 5.5.

Percentatges de participació en l'aprovació del pressupost i pla de treball, 2013-16

Gràfica 5.6.

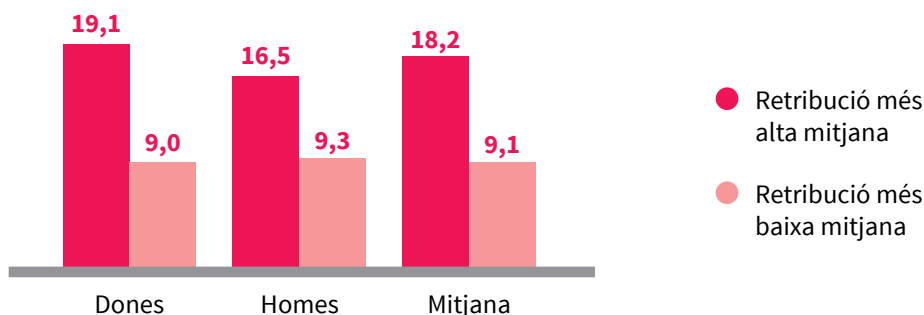
Percentatges de paritat als càrrecs de responsabilitat, 2013-16.

L'altre gran indicador d'igualtat dins dels indicadors bàsics té a veure amb les diferències salarials internes. D'aquestes dades, en podem fer diferents anàlisis; començarem per les diferències per raó de sexe per enllaçar amb el bloc anterior. La **gràfica 5.7** detalla les retribucions mínimes i màximes mitjanes desglossades per sexe. Veiem que les dones tenen, de mitjana, salaris màxims superiors als homes, i en canvi els mínims són iguals; per tant es comporta de manera més extrema. Cal destacar que han **augmentat els salaris mínims (de 8,6 a 9)** i **s'han reduït els salaris màxims (de 21,7 a 18,2)** respecte a l'exercici anterior.

Gràfica 5.7.

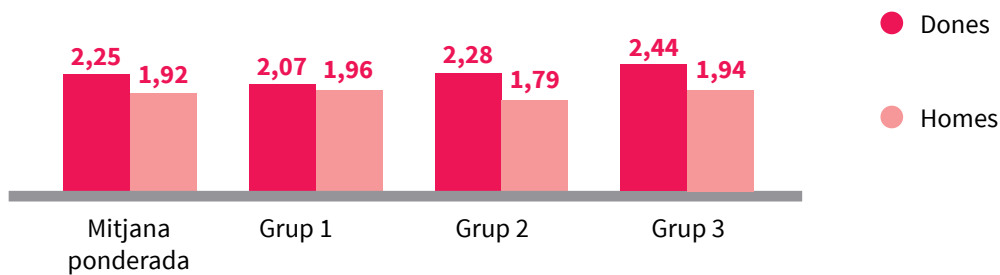
Retribucions màximes i mínimes per sexe, 2016.

Si ens mirem les forquilles salarials en relació amb les formes jurídiques (**gràfica 5.8**), constatem que, de mitjana, hi ha més forquilla entre les dones que entre els homes (2,25 davant d'1,92), i que aquesta diferència és deguda sobretot als grups 2 i 3, on trobem una forquilla d'1 a 2,28 i 1 a 2,44 en la diferència salarial entre les dones respectivament.

Gràfica 5.8.

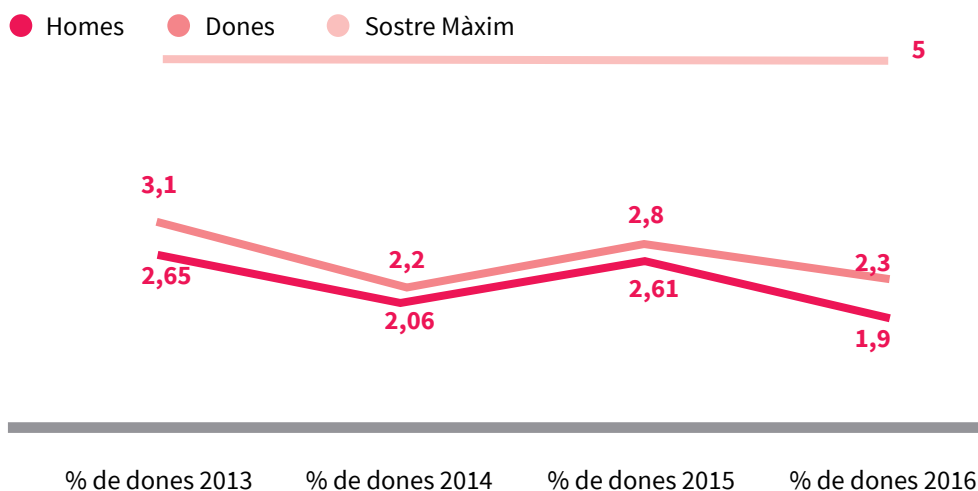
Banda salarial per formes jurídiques i sexe, 2016. Mostra =144.

Com veiem a la **gràfica 5.9**, les **diferències salarials** mitjanes s'han reduït considerablement respecte a l'exercici anterior, i la ràtio pels homes ha arribat al mínim de la sèrie històrica. Així doncs, la tendència se situa a una **ràtio d'1 a 2**, mentre que l'exercici anterior estava més propera al 3. En qualsevol cas, aquests nivells continuen estant lluny del sostre màxim d'1 a 5 definit a la proposta de llei d'economia social i solidària elaborada per la XES.

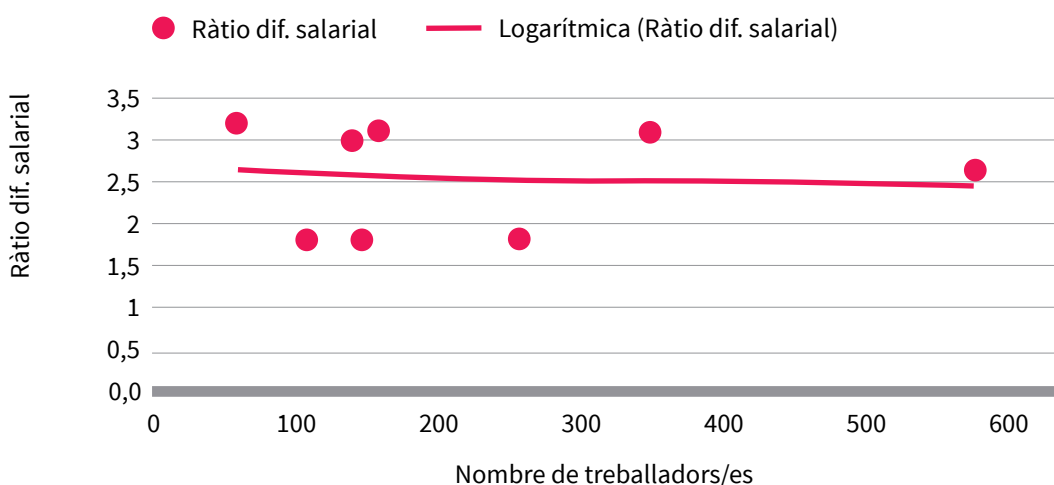
Gràfica 5.9.

Evolució igualtat retributiva, per sexes, 2013-16

Per abordar amb una mica més de complexitat l'increment de diferències salarials en relació amb altres paràmetres, hem anat analitzant any rere any la relació entre increment de nombre de treballadors i increment de forquilla salarial (**gràfica 5.10**). Així com en anys anteriors es podia establir una certa correlació entre l'increment de nombre de treballadors i l'increment de la forquilla salarial (una gràfica creixent que s'aplanava a ràtios de 3,5-4), aquest any els resultats són sorprenents: **els increments de plantilla no deriven** necessàriament en **increments en les diferències salarials**, sinó que situen la línia de tendència en una ràtio de 2,5 independentment de la dimensió de l'empresa. De fet, de les 8 empreses analitzades (totes elles de més de 50 persones treballadores), la més petita és la que té diferències salarials més grans (57 treballadores i diferència de 3,19), mentre que la més gran se situa lluny d'aquests nivells (571 treballadores i ràtio de 2,56).

Gràfica 5.10.

Correlació entre nombre de persones treballadores i diferències salarials, 2016**A més a més, t'interessarà saber que...**

L'economia social i solidària també té cura de la integració de persones en risc d'exclusió social i procura proveir a totes les persones treballadores de condicions de treball equitatives. Cal reconèixer que la informació que tenim per analitzar aquesta qüestió és molt limitada, ja que el terme «persones en risc d'exclusió» barreja situacions molt diverses, i, per tant, seria desitjable fer una anàlisi més desglossada i adaptada a diferents problemàtiques socials.

En qualsevol cas, agafant les dades que tenim enguany, de totes les persones ocupades per les 93 organitzacions que han fet el balanç social complet, el 12,4% **provenen de situacions de risc d'exclusió** social, xifra lleugerament per sota de l'any anterior (15%). A la **taula 5.4** ho mostrem desglossat per formes jurídiques i per sexe. Veiem que són les empreses del grup 1 (cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils) les que més persones en risc d'exclusió ocupen, i també veiem que aquesta ocupació és pràcticament paritària.

Taula 5.4
Persones en risc d'exclusió per tipus d'entitat i sexe

	Dones	Homes	Total	%
Cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils	62	76	138	52%
Coop. de consum, de servei i de 2n grau i associacions de 2n grau	6	8	14	5%
Associacions i fundacions	61	50	111	42%
Total	129	134	263	
%	49%	51%		

L'anàlisi de Pam a Pam

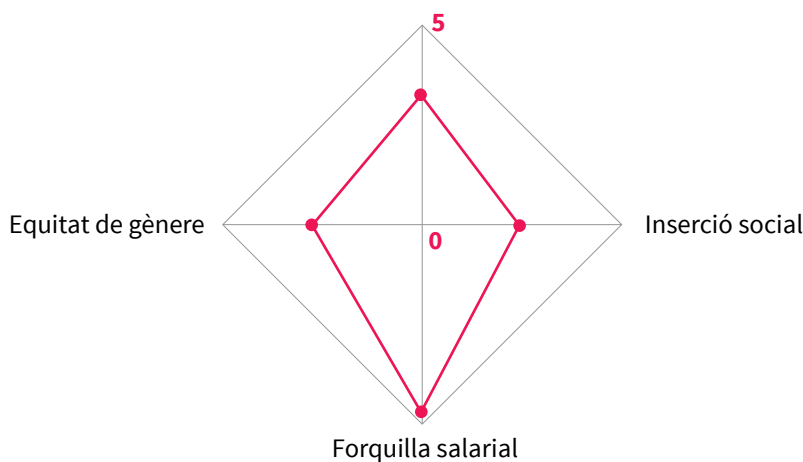
Els indicadors per analitzar el bloc d'igualtat són els mateixos per al balanç social que Pam a Pam: equitat de gènere, diferències salarials i inclusió social, complementant molt bé l'anàlisi, ja que el balanç social obté dades quantitatives i gràfiques, i Pam a Pam destil·la resultats més valoratius i en clau de procés.

El criteri de **forquilla salarial** és el més quantitatiu, ja que valora únicament la diferència salarial entre la retribució més alta i la més baixa, i atorga un no-compliment per a ventalls superiors a 5, el compliment bàsic (1) a una escala salarial de 5, i el major compliment si la diferència salarial és d'1.

Pam a Pam es defineix com una eina feminista, per això al criteri **d'equitat de gènere** es valora la paritat numèrica en els integrants de la iniciativa com a primer grau de compliment, però els indicadors següents aproximen processos de reflexió més estructurals en el si de les organitzacions. En aquest sentit, es té en compte si s'utilitza una comunicació no sexista tant internament com en l'estratègia comunicativa de l'entitat (des del llenguatge fins a les imatges o els estereotips), si es promou la generació de continguts específics de gènere, i en els graus més alts de compliment, si existeix un repartiment equitatiu en les tasques de representació públiques (sovint assumides per homes) i si s'han revalorat les tasques de cura amb el seu posterior repartiment paritari.

El criteri **d'integració social** té en compte les mesures que una iniciativa facilita per a la participació de persones amb diversitat funcional o intel·lectual, així com col·lectius amb risc d'exclusió social. El compliment bàsic és que el local estigui adaptat per a l'accés a qualsevol persona, i els indicadors següents evolucionen des de la participació d'aquests col·lectius com a voluntaris o en pràctiques, fins a un superior percentatge de treballadores en plantilla. El màxim compliment és per a aquelles organitzacions en què la integració social o laboral és el centre de la seva activitat.

Puntuació mitjana en igualtat

El bloc d'igualtat és el segon amb millor compliment mitjà, amb un 2,62 sobre 5. Aquest alt compliment és una mitjana de criteris amb acompliments diversos. **El criteri de forquilla salarial és el criteri amb millor valoració** de compliment dels 15 que componen Pam a Pam, amb un 3,65 sobre 5. Aquesta dada, coincident amb els resultats de balanç social, ens dóna a entendre que la majoria d'organitzacions se situen en una **diferència salarial entre 2 i 3**, la qual cosa confirma l'aposta redistributiva de l'ESS.

En canvi, els criteris **d'equitat de gènere i d'inclusió social se situen a la franja de complements més baixos**, la qual cosa assenyala reptes del moviment, en la posició 11 i 12 de complements dels 15 criteris.

El criteri d'equitat de gènere obté una puntuació mitjana de 2,13 sobre 5. Això no significa que estigui suspès; a partir de l'1, indica que una organització està prenent mesures sobre el criteri avaluat, però un resultat proper al 2 mostra que encara queda recorregut per millorar les pràctiques transformadores de gènere de les organitzacions. El resultat mitjà de l'indicador de gènere ens mostra que:

- **Existeix paritat** numèrica de gènere en les organitzacions de l'ESS, tal com confirmen les dades de balanç social, que aconseguen concretar aquesta paritat en els diferents espais que componen les iniciatives (base social, estructura laboral i òrgans de govern).
- També existeix una preocupació majoritària per no reproduir estereotips masculistes en la comunicació de les organitzacions.
- Apareix com a repte del moviment de l'ESS una reflexió més profunda sobre el repartiment de les diferents tasques associades a una iniciativa, des d'aquelles més públiques (com la representació als mitjans, xarxes o conferències, generalment associades a homes) fins a les més domèstiques o de cures (cura de les persones i l'espai, presa d'actes..., històricament poc valorades i vinculades a les dones). També és cert que en els últims temps és una qüestió que està apareixent en els debats de l'ESS i s'està donant una aproximació a les tesis de l'economia feminista. Per tant, cal esperar que aquest discurs es vagi integrant en les organitzacions de l'ESS i es tradueixi en pràctiques concretes que millorin l'acompliment d'indicadors en els propers anys.

El criteri d'inserció social obté una puntuació mitjana de 2 sobre 5. El fet que sigui un indicador amb un acompliment relativament baix no és estrany. És un indicador **molt adreçat a iniciatives que tenen com objectiu la inclusió de la diversitat**. De fet, pel volum mitjà d'iniciatives de l'ESS, que no arriba a les 20 persones en estructures laborals, és un acompliment prou bo. Indica que la majoria d'iniciatives disposen de locals adaptats per facilitar l'accés, i que moltes preveuen la participació de persones amb diversitat funcional o risc d'exclusió social, sigui com a usuàries, voluntàries o amb petits percentatges a la plantilla.

Aquest és un dels criteris que tindrà modificacions al nou qüestionari. Arran de l'aprenentatge de totes les entrevistes realitzades, i havent iniciat un debat sobre l'aproximació de l'ESS als col·lectius migrants, hi ha hagut una reflexió interna a Pam a Pam que ha transformat aquest criteri en un de cohesió social, i li ha donat una perspectiva de superació de discriminacions, de defensa de drets socials... que permetrà valorar el compromís de les organitzacions de l'ESS amb la lluita contra l'exclusió social.

5.4. El compromís ambiental de les organitzacions

No s'entendria l'economia solidària sense una profunda consciència dels límits ambientals que envolten l'activitat econòmica i a la qual les empreses i la societat en conjunt s'han d'adaptar per funcionar de manera sostenible a llarg termini. És veritat que sovint hi ha dinàmiques ambientals globals, com el canvi climàtic, que sobrepassen la capacitat d'acció de les organitzacions, però si l'economia solidària s'ha d'erigir com un sector econòmic alternatiu ha de mostrar que es poden respectar els límits del planeta i ser viable econòmicament. En aquest sentit, és clau que les organitzacions identifiquin els vectors ambientals més rellevants en relació amb la seva activitat, que els incorporin al funcionament i a la presa de decisions estratègiques, i que internalitzin així una visió de llarg termini basada en l'equitat ambiental, global i intergeneracional.

Dades de medi ambient del balanç social

La veu de les organitzacions més compromeses

Davant de la pregunta a les empreses i entitats sobre quin és el seu compromís en temes mediambientals i quines són les accions més destacades que han dut a terme, la diversitat de respostes és molt gran.

De les organitzacions que han respost aquest bloc (89%), el 35% ho fan amb respostes específiques relatives al **consum energètic i les emissions de CO₂**. Es fa referència, específicament, a la contractació d'electricitat verda (es menciona Som Energia en el 15% de les aportacions) i a la implantació de mesures d'estalvi i eficiència energètica per reduir el consum diari:

Generem energia amb plaques solars. Som socis de Som Energia. (Forn Integral Jorba)

Destaquem la creació d'un mòdul a la intranet de l'empresa per compartir cotxe entre treballadors similar al BlaBlaCar. D'aquesta manera, volem reduir el consum de CO₂. (Associació ALBA)

Enguany hem contractat un servei de cotxe compartit, emprant una flota de vehicles híbrids. Tot i així, continuem apostant pel transport públic en la mesura del possible. (Calidoscoop)

Un altre compromís destacat és la **prevenció i gestió de residus**, que obté el 32% de les respostes:

Un dels nostres objectius és la recuperació de residus i realització de qual-sevol altra activitat que tingui per finalitat la defensa i millora del medi ambient. Hem gestionat un total de 2.900 t de residus i n'hem reutilitzat el 30%. (Associació Andròmines)

Un tercer camp en el qual les organitzacions s'esforcen és en relació amb la política de compres i la cerca de productes i **proveïdors ecològics i/o de proximitat**, a les quals fan referència el 21% de les aportacions escrites (i que, de fet, és la pràctica més estesa segons els indicadors quantitius).

El nostre compromís es plasma sobretot en els consums i els hàbits: productes amb certificats de sostenibilitat (ecològics, biològics, de proximitat) tant en el transcurs dels nostres projectes com en el consum diari dels socis de la cooperativa. (Eduxarxa)

El 80% dels productes que adquirim —tant aliments com embalatges i productes de neteja— són ecològics, reutilitzables, reciclables i/o reciclats. Tenim el control directe sobre la procedència de tots els nostres productes. (Menjador Ca la Rosa)

Seguint amb l'anàlisi del bloc ambiental, trobem un 12% d'organitzacions que han desenvolupat algun tipus de **pla de gestió ambiental i que s'han adherit a algun compromís o certificació**. En aquest cas, trobem com a respostes més recurrents l'adhesió a iniciatives locals com el Compromís Ciutadà per la Sostenibilitat de l'Ajuntament de Barcelona, fins a l'obtenció de certificacions de caràcter internacional com l'estàndard ISO 14001, els segells GOTS i Ecolabel.

Tots els productes del nostre catàleg de Moda Sostenible tenen certificats GOTS o Ecolabel, garantint que han estat produïts tenint en compte l'impacte mediambiental. (Velvet Bcn)

Durant el 2016 s'ha mantingut la certificació de medi ambient 14001:2004, disposem de 3 vehicles elèctrics i 2 cotxes híbrids, i fem el control exhaustiu dels impactes generats i les accions portades a terme per a la reducció i contenció de despesa energètica (Can Cet)

D'altra banda, com amb l'àmbit del treball en gènere, trobem les organitzacions **l'objectiu** de les quals és, precisament, **generar un benefici ambiental**:

El nostre compromís amb el medi ambient és un dels pilars de la nostra tasca i va estretament lligat amb el paper central que donem a la bicicleta com a mitjà de transport ecològic. (Biciclot)

Fomentem, a les fases d'acompanyament als grups/associacions, el desenvolupament de projectes arquitectònics sostenibles, que incorporin sistemes actius i passius d'estalvi energètic, que permetin millorar el confort ambiental i que, a la vegada, apostin per un edifici sostenible que redueix l'impacte ambiental —en la seva edificació, ús i reutilització— i la despesa en consum de les usuàries, fent més inclusiu i assequible el model. (La Dinamo)

Finalment, s'han d'esmentar les **accions de sensibilització en temes ambientals** dutes a terme per les organitzacions, amb les quals busquen reproduir bones pràctiques a la societat a través de l'educació ambiental:

Una de les accions més destacables que s'han dut a terme al llarg del 2016 ha estat l'elaboració del contingut de la guia «Reciclem-nos. Guia d'autodiagnosi sostenible per a entitats juvenils» que ha de servir per sensibilitzar l'associacionisme sobre aquesta qüestió. (Consell de la Joventut de Barcelona)

(...) a Esplac vàrem crear la comissió «Reduint Petjada», formada per un tècnic i voluntàries, que vetllen per instruir-nos sobre l'educació ambiental i busquen solucions i millores per poder-les aplicar tant en el dia a dia de l'associació com en la vida quotidiana dels espais i de la societat en general. (Esplais Catalans)

De fet, algunes organitzacions fan aquesta sensibilització al llarg de la cadena de valor, interpellant clients i proveïdors:

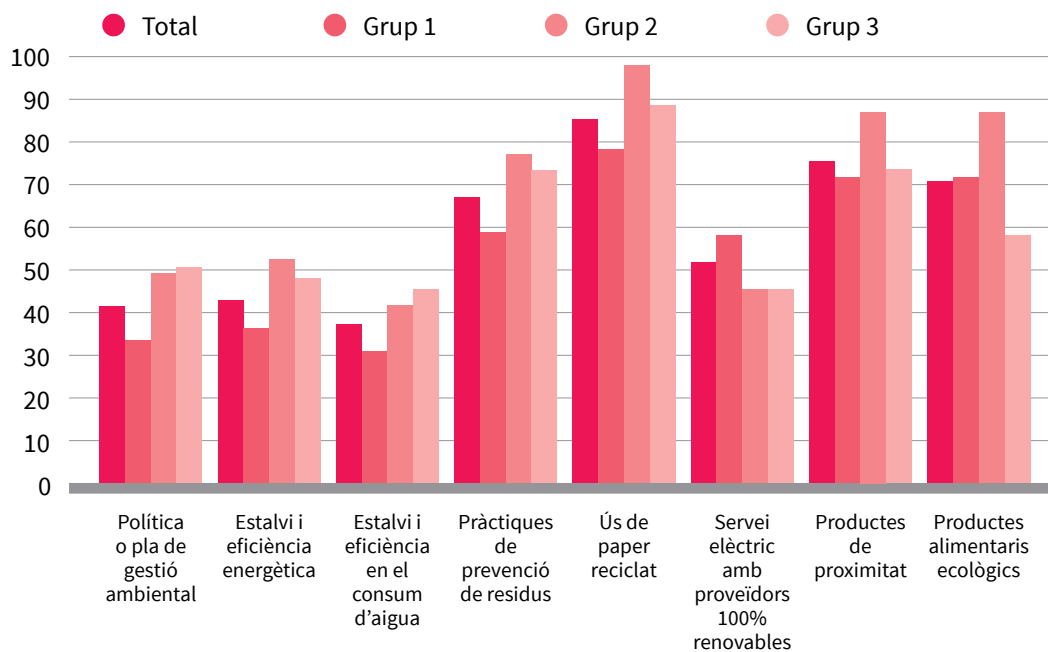
Conscienciem les comunitats de propietaris, propietaris de pisos i inquilins, i els oferim proveïdors que també apliquen criteris mediambientals, com ara: canvis de comptadors a Som Energia, recollida/reciclatge de material/electrodomèstics a través d'Alencoop. I fem l'enviament de correspondència (convocatòries, actes, etc.) per correu electrònic. (Fem Escala)

Els indicadors bàsics!

Per tal d'avaluar uns criteris mínims per mesurar el comportament ambiental de les organitzacions que fan el balanç social, hem establert vuit indicadors als quals les empreses i entitats han de respondre «sí» o «no» en funció de si els compleixen. A les **gràfiques 5.11 i 5.12** en desglosem els resultats; a la primera, detallats per formes jurídiques, i a la segona els comparem amb els resultats dels anys anteriors.

Gràfica 5.11.

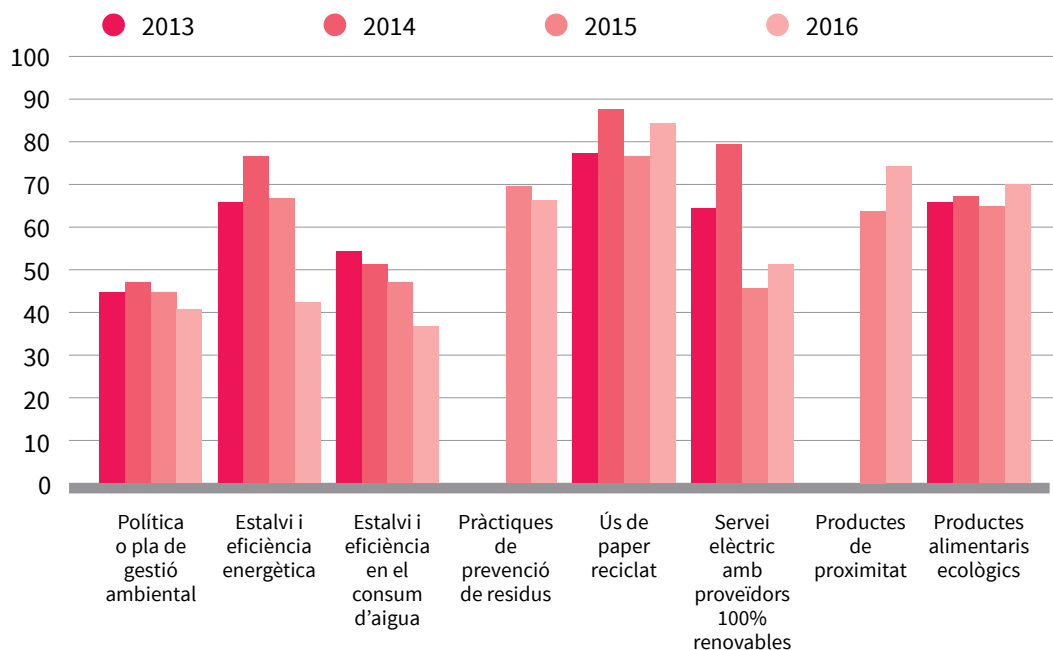
Percentatge de compliment de criteris ambientals, per grups, 2016. Mostra=144

A la **gràfica 5.11** observem que les **pràctiques més esteses** són l'ús de **paper reciclat** i la compra de **productes de proximitat**, amb un 84% i un 74%, respectivament. Les pràctiques menys generalitzades són, per contra, la implementació d'una política o pla de gestió ambiental, i l'estalvi i eficiència en el consum d'aigua (41% i 37%, respectivament). Si ens mirem el detall per formes jurídiques, veiem que les organitzacions del **grup 1 (cooperatives de treball, societats laborals i mercantils) es comporten pitjor** que la mitjana en pràcticament tots els indicadors (en l'únic que despunta per sobre és en la contractació de proveïdors d'electricitat renovable). En canvi, les organitzacions del grup 2 tenen la dinàmica inversa: estan per sobre dels estàndards mitjans i arriben a marcar el valor màxim d'acompliment d'un estàndard: el 97% de les organitzacions utilitzen paper reciclat.

Gràfica 5.12.

Percentatge de compliment de criteris ambientals, evolució 2013-16

Pel que fa a la comparativa respecte a anys anteriors, observem una doble tendència. En primer lloc, pel que fa als indicadors de pràctiques o procediments (els quatre primers de la gràfica) hi ha **un empitjorament considerable respecte a anys anteriors que marca una preocupant tendència a la baixa**. En canvi, pel que fa als altres quatre indicadors (identificables com compres i subministraments amb criteris ambientals), hi ha una tendència a la millora, especialment respecte a l'any anterior, ja que tots els indicadors han millorat. De tota manera, no deixa de ser preocupant que menys de la meitat de les organitzacions que fan el balanç social no tinguin política de gestió ambiental, pràctiques d'estalvi i eficiència energètica i de consum d'aigua.

A més a més, t'interessarà saber que...

En el cas dels indicadors ambientals, les dades facilitades per les organitzacions que fan la modalitat completa de balanç social ens permeten fer una anàlisi molt més profunda que les dades obtingudes de la modalitat bàsica. Així doncs, en aquest bloc es fa palesa la importància de fer la modalitat completa, ja que permet fer un dibuix molt més complet de l'impacte de les organitzacions. En el present exercici, ens permetrà observar si la preocupant tendència a la baixa en l'acompliment de criteris ambientals es confirma o no.

Per obtenir els indicadors d'aquest bloc hi ha una limitació metodològica important: demanem el mateix tipus de dades a organitzacions que operen en diferents sectors. L'escenari ideal seria poder demanar indicadors adaptats als diferents sectors d'activitat i que es poguessin fer agregacions de dades per sectors, cosa que permetria, a més, fer comparacions amb dades agregades de l'economia catalana. Malgrat això, podem obtenir dades prou vàlides per valorar l'acompliment i els impactes ambientals. Tenim dos tipus d'indicadors: els que mesuren quantitativament els consums i els que avaluen la posada en pràctica de diferents pràctiques, procediments o polítiques.

Pel que fa als indicadors quantitius, el balanç social permet obtenir dades agregades del **consum d'electricitat, de gas, d'aigua i de paper, i també de generació de residus**. Els indicadors quantitius s'obtenen a partir de les dades facilitades per les organitzacions⁹. A la **taula 5.5**, mostrem el percentatge de respostes obtingudes per a cada un dels indicadors. Tant sols analitzant els percentatges de resposta i comparant-los amb els històrics, ja tenim indicis que la preocupació ambiental s'ha debilitat en el present exercici: veiem que en totes les magnituds que es demana hi ha hagut una ràtio de resposta més baixa, i s'han arribat a valors tan pobres com el 15% i 14% de resposta en les dades de consum de gas i de generació de residus. Les dades de consum de paper (76% de resposta), d'aigua (65%) i d'electricitat (63%) també s'han reduït, si bé no tan dramàticament com les altres dues.

Taula 5.5.				
Rellevància relativa de les respostes obtingudes, evolució 2013-16				
Indicador	2013	2014	2015	2016
Consum electricitat	90%	76%	68%	63%
Consum gas	57%	48%	39%	15%
Consum aigua	88%	73%	69%	65%
Consum paper	99%	100%	85%	76%
Residus generats	33%	37%	42%	14%

9 - Malauradament, no totes les organitzacions disposen o poden aportar la informació quantitativa demanada en alguns camps del balanç social, de manera que, per fer les dades agregades, hem de treballar només sobre les dades de les empreses i entitats que han facilitat la informació. A més, com que mirem d'obtenir dades relatives al nombre de persones treballadores i al volum de facturació, no podem dividir per les persones o ingressos de les 72 organitzacions, sinó que hem de fer-ho només pel nombre de treballadores i d'ingressos d'aquelles organitzacions que han aportat dades.

A la **taula 5.8**, hi ha el resum de les magnituds anuals quantitatives agregades en relació amb el nombre de persones que treballen a l'organització i amb el volum d'ingressos generat, i la variació respecte als anys anteriors. Hem eliminat de la sèrie històrica tant el consum de gas com la generació de residus a causa de la baixa ràtio de resposta. El fet de dividir aquests consums per facturació i nombre de persones que hi treballen ens permet estandarditzar les xifres i comparar magnituds. El que veiem és que:

- S'han reduït les intensitats de pràcticament tots els consums, i l'únic que ha augmentat és l'indicador de metres cúbics d'aigua per milió d'euros generat (increment del 14%).
- Les reduccions més significatives les trobem en el consum d'electricitat i paper per persona treballadora, que s'ha reduït gairebé un terç respecte a l'any anterior.
- En general, veiem una **tendència a la reducció de la intensitat de consum elèctric, d'aigua i de paper** per la mateixa activitat econòmica i ocupació, la qual cosa és un senyal positiu en termes de desmaterialització de l'activitat.
- Aquelles organitzacions que mesuren i gestionen l'aspecte ambiental, aconsegueixen millorar el seu acompliment en aquest àmbit.

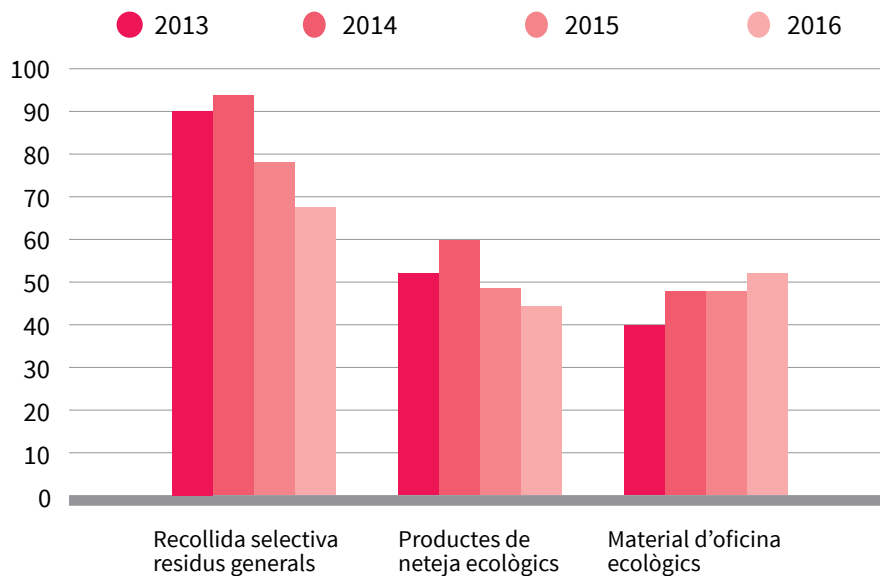
Taula 5.8**Evolució dels consums ambientals en termes relatius, 2013-16.**

	2013	2014	2015	2016	Var.15/16. %
Electricitat: Kwh/milió d'€	44.851,1	25.066,0	29.274,5	26.500,78	-9%
Electricitat: Kwh/treball	1.285,5	923,6	1.101,2	789,71	-28%
Aigua: m3/milió d'€	842,30	744,27	669,63	766,29	14%
Aigua: m3/treball	23,96	27,52	23,11	22,90	-1%
Paper: Paq./milió d'€	112,67	62,26	70,95	59,37	-16%
Paper: Paq./treball	3,47	2,83	3,86	2,67	-31%

Pel que fa als indicadors que avaluen la integració de determinades pràctiques dins de les organitzacions, a la **gràfica 5.13** podem veure el resum de resultats dels tres indicadors exclusius de la modalitat completa del balanç social, que es complementen amb els mostrats a la **gràfica 5.12**.

Es confirmen les mateixes tendències que observàvem a la **gràfica 5.12**: acompliment a la baixa en dos dels tres indicadors, i el que millora (material d'oficina) se situa lleugerament per sobre del 50%. És especialment preocupant l'indicador de recollida selectiva, que passa del 90% d'acompliment el 2013, al 67% enguany.

Gràfica 5.13.

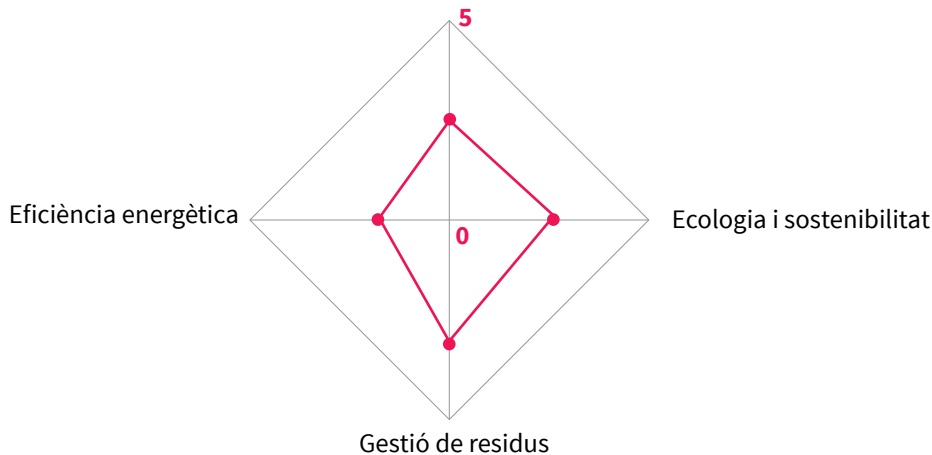
Percentatge de compliment de criteris ambientals. Evolució 2013-16**L'anàlisi de Pam a Pam**

A Pam a Pam són tres els criteris que mesuren l'impacte ambiental: ecologia i sostenibilitat, gestió de residus i eficiència energètica.

El criteri d'ecologia i sostenibilitat és el que té una mirada més àmplia. Observa des de l'ús de productes ecològics en el desenvolupament de la iniciativa, fins a disposar d'una política interna de minimització d'impacte ambiental, si es duen a terme mesures per reduir la petjada ecològica o de compensació. El compliment més alt és per a aquelles iniciatives que basen la seva activitat en la producció ecològica o l'assessorament mediambiental.

El criteri de gestió de residus proposa un itinerari basat en 4R: des del reciclatge, passant per la reutilització, la reducció i la reparació.

El criteri d'eficiència energètica es compleix a partir de l'ús de fonts d'energia de baix consum, i a partir d'aquí es valora l'existència d'una política de reducció del consum, el consum en cooperatives d'energia verda, si s'ha realitzat alguna inversió per optimitzar el consum energètic, i per últim, la màxima puntuació l'obtenen aquelles iniciatives productores d'energies renovables.

Puntuació mitjana en medi ambient

El bloc d'impacte ambiental té un compliment mitjà de 2,48 sobre 5, lleugerament inferior a l'obtingut en l'exercici anterior (de 2,69). Dins d'aquest agregat, i coincidint amb els resultats de balanç social, el **criteri de gestió de residus és el de més compliment**, amb un 3,13. El criteri de sostenibilitat se situa una mica per sobre de la mitjana del bloc, amb un 2,58. I les pràctiques d'eficiència energètica obtenen el compliment més baix, amb un 1,78. En tots els criteris, així com s'observa en el balanç social, les mitjanes han baixat una mica respecte a l'any passat. D'aquests resultats podem deduir:

- Una gestió de residus acurada i compromesa amb la minimització és una pràctica estesa en el moviment de l'ESS.
- Les iniciatives mostren sensibilitat pel seu impacte ambiental i ho tradueixen a la pràctica de maneres molt diverses. **L'alt percentatge d'iniciatives del sector alimentari a Pam a Pam fa pujar la mitjana de compliment, ja que la majoria ven o produeix producte ecològic**, i la presència de grups de consum augmenta la presència de reflexions i debats al voltant de la sostenibilitat. En el cas d'altres sectors d'activitat, el compliment és més baix, la qual cosa confirma el resultat del balanç social que molt poques iniciatives disposen de polítiques internes de minimització d'impacte ambiental.
- L'eficiència energètica torna a aparèixer en aquest informe com un dels reptes que s'han de treballar. Així com la immensa majoria d'organitzacions utilitzen fonts d'energia de baix consum, són menys les que són sòcies o consumidores de cooperatives d'energia verda, i molt poques les que han realitzat inversions per optimitzar el consum energètic.

5.5. El compromís social de les organitzacions

Un quart pilar dins dels estàndards ètics de l'ESS és el compromís de les organitzacions amb el seu entorn, amb la seva comunitat a diferents nivells, ja sigui amb l'entorn més proper (veïnal, entorn de treball), com en espais més vinculats a la seva activitat econòmica i a la cadena de proveïment. De fet, la mateixa participació o contribució a la construcció de mercat social de les organitzacions la considerem part d'aquest compromís social, ja que denota un esforç o una intenció d'anar fent més densa la xarxa de relacions econòmiques entre agents de l'ESS.

Dades de compromís social del balanç social

La veu de les organitzacions més compromeses

De les 90 respostes de les empreses i entitats que han fet aportacions escrites en relació amb el seu compromís social, en podem extreure una primera conclusió general: hi ha moltes maneres de desplegar la voluntat de compromís social d'una organització, i les organitzacions de l'ESS ho fan de maneres diverses.

Des d'aquesta característica diferencial, com dèiem, es pot posar l'èmfasi en diferents camps d'incidència. Un primer gran àmbit és el de la mateixa ESS, on, mitjançant les dinàmiques **d'intercooperació i de construcció de mercat social**, s'està generant múscul sociopolític des de les relacions comercials i econòmiques. La Borda ho explica amb claredat:

La intercooperació entre projectes és un dels trets característics d'aquelles entitats de l'economia social compromeses en la creació d'un mercat social. (...) La intercooperació implica la col·laboració i sinergia entre projectes amb objectius comuns. La Borda ha decidit explorar les potencialitats de la intercooperació des d'un bon principi. S'han vehiculat les diverses necessitats del projecte a través d'altres cooperatives. (...) Posteriorment, es proposa contractar subministraments i/o serveis a través d'altres cooperatives. Tot en un mètode de treball que ha de permetre, a futurs projectes majors, facilitats a l'hora de materialitzar-se, alhora que es treballa activament per l'establiment de circuits econòmics en el marc de l'economia social. (La Borda)

Seguint amb la línia de la intercooperació com a eina per crear un mercat social, és interessant veure com el compromís social de les organitzacions es reflecteix en la **contractació de proveïdors de l'ESS**:

La característica que diferencia la nostra empresa és la contractació de proveïdors provinents de l'economia social i solidària, tercer sector i entitats sense afany de lucre per produir els esdeveniments dels nostres clients i pel funcionament intern de l'empresa. En aquest sentit, el 2016, el 64,78% del que ens van facturar els nostres proveïdors de béns i serveis ens l'han facturat proveïdors socials. L'objectiu és anar incrementant aquest percentatge progressivament fins al 75-80%. (Sharevents)

Apliquem en el projecte els principis de l'economia social i solidària al camp de l'habitatge. Treballem amb proveïdors/es que pertanyen a l'economia social i solidària per a l'adquisició de béns i serveis i també els nostres clients/usuaris promouen el consum de l'economia social i solidària. (Sostre Cívic)

Una segona manera d'entendre el compromís social el trobem en la vinculació amb el **teixit associatiu local, amb l'arrelament i el treball al territori.**

El nostre compromís social i comunitari ve donat pel fet de participar en tots els actes en favor de la cultura popular, el cooperativisme, l'agroecologia i el consum responsable que es donen al nostre barri. (Economat Social)

En l'aspecte més comunitari, el projecte persegueix l'apropament al barri creant descomptes per a familiars i amics de veïns que s'allotgen, així com a organitzacions de la zona, donar servei (tant d'allotjament com d'ús dels nostres espais) a entitats i associacions internacionals o locals (socials, ambientals o culturals) que venen a desenvolupar les seves activitats (workshops, estades d'intercanvi, congressos, festivals, etc.), entre altres coses. El rebuig a ofertes turístiques que contribueixin a la massificació també està inclòs dins d'aquest primer punt. (Jam Hostel)

La incidència sobre les institucions i el marc regulador per generar canvis estructurals també l'entendem com una vessant del compromís social de les organitzacions. De les 144 organitzacions que han fet el balanç social, 117 són sòcies de la XES. Des de la Xarxa d'Economia Solidària es treballa per fer incidència política per a la defensa d'un determinat model de societat i s'intenta enfortir l'economia solidària des d'una perspectiva transformadora. Per tant, aquesta pertinença a la XES ja s'entén en si mateixa com una eina d'incidència per part de les organitzacions.

Aprofundint en aquesta anàlisi sobre la incidència, trobem exemples clars d'accions específiques:

Estem atentes a l'actualitat política i hem col·laborat en accions contra l'especulació immobiliària dutes a terme per xarxes veïnals. (...) També hem participat de campanyes contra la repressió com «Donem la cara» o «Desnonament Clot». Un dels nostres últims llargmetratges és fruit d'un treball sobre els tècnics de Movistar que van dur a terme una vaga d'uns 80 dies. No només vam realitzar una peça documental, sinó que vam ser agents actius de la campanya de difusió del micromecenatge per fer el Correscales. (Metromuster)

Hem iniciat un treball d'apropament a les administracions públiques per donar rellevància a Sostre Cívic com a actor polític de referència en el desenvolupament de les cooperatives en cessió d'ús. (Sostre Cívic)

Els indicadors bàsics!

Per poder generar uns indicadors quantitius mínims que puguin donar una noció del compromís social de les organitzacions, hem escollit tres eixos:

- El nivell d'utilització i compromís amb les finances ètiques.
- El nivell de compromís amb la construcció de mercat social, ja sigui a través de la intercooperació o de la compra a proveïdors de l'ESS.
- El compromís amb la contribució al procomú digital.

Quant al compromís amb les **finances ètiques**, tal com mostrem a la taula 5.9, la quantitat de diners dipositats en entitats de finances ètiques ha estat de 3,1 milions d'euros. Aquesta xifra equival a 21.500 euros de saldo mitjà per organització, una xifra molt per sota de l'exercici anterior, que era de gairebé 40.000. De tota manera, encara que en volum les xifres són menors que l'any anterior, la proporció de recursos financers dipositats en **finances ètiques ha augmentat: ha passat de l'11% del 2015 al 15% el 2016, i ha marcat el màxim històric des de 2012.**

Taula 5.9					
Finances ètiques (FE), 2012-16.					
	2012	2013	2014	2015	2016
Volum sense Coop57	536.000 €	854.471 €	880.815 €	4.116.912 €	3.101.423 €
% FE sobre el total de dipòsits	14,5%	12,3%	12,8%	11,0%	15,2%
Mitjana per organització	8.645 €	12.207 €	12.234 €	39.209 €	21.538 €

Pel que fa al **volum de compres** que les 105 organitzacions han realitzat dins del mercat social¹⁰, la **taula 5.10** en resumeix les magnituds principals. En termes absoluts, veiem que s'havien realitzat compres per valor de 5,2 milions d'euros dins del circuit del mercat social, i que això representa uns 36.000 euros de mitjana per organització: el **21,6% del total** de les compres realitzades. Aquest percentatge representa un màxim històric des de 2012, de manera que es recupera definitivament el llindar del 20% dels anys previs a 2014.

10 - Es consideren entitats de l'economia social i solidària (ESS) totes les organitzacions que compleixen almenys un d'aquests requisits: (i) fan el balanç social i/o disposen del segell o estan en procés de fer-lo; (ii) són sòcies de la Xarxa d'Economia Solidària i/o de Coop57; (iii) apareixen al mapa de l'Economia Solidària Pam a Pam. Aquest canvi en la definició explica la davallada de les estadístiques del 2014.

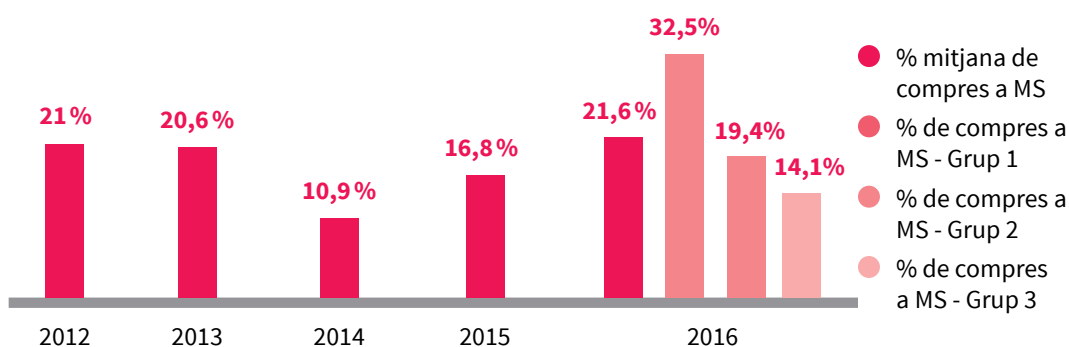
Taula 5.10
Compres al MS, 2012-16

	2012	2013	2014	2015	2016
Compres a proveïdors de l'ESS	1.834.769,0 €	2.674.288,0 €	2.098.658,0 €	2.954.272,8 €	5.234.946,76 €
Mitjana per organització	29.593,0 €	38.204,1 €	29.148,0 €	28.135,9 €	36.353,80 €
% Sobre el total de compres	21,0%	20,6%	11,0%	16,8%	21,61%

A la **gràfica 5.14** podem veure l'evolució anual de les compres i, el 2016, el desglossament pels grups de formes jurídiques. El grup de **cooperatives de treball i societats laborals i mercantils** és el que assoleix xifres més altes, ja que compra pràcticament **un terç** del total a **empreses proveïdores de l'ESS**. En canvi, el grup d'associacions i fundacions se situa a nivells molt baixos, pràcticament la meitat que les del grup 1.

Gràfica 5.14.

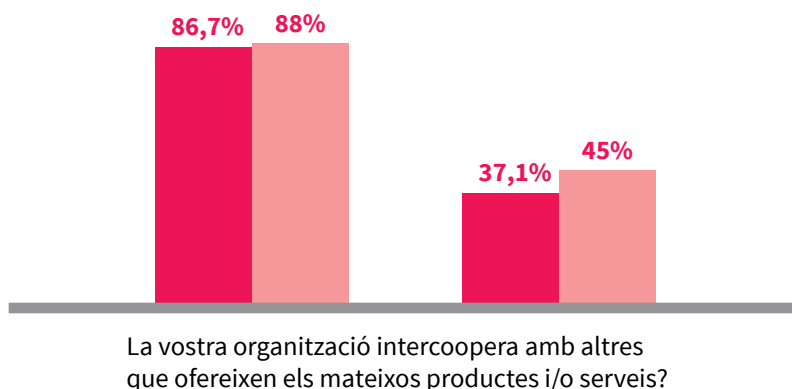
Percentatges de compres al MS, comparativa anual i per formes jurídiques, 2012-16

Els dos últims indicadors bàsics sobre compromís social tenen a veure amb la incorporació de dos criteris en el funcionament de les organitzacions. Per un costat, la tendència a la intercooperació —en comptes de la competència— amb empreses i entitats que operen al mateix sector. Per l'altre, la utilització de programari lliure de manera regular i majoritària com a forma de construcció de valor procomú (en aquest cas, en l'àmbit del programari i digital). A la **gràfica 5.15** veiem que **la intercooperació està molt més integrada** (un 88% del total) i estable respecte a l'any passat i, en canvi, **la utilització de programari lliure queda lluny** del desitjable (per bé que ha augmentat del 37% al 45%).

Gràfica 5.15.

Percentatge d'acompliment de criteris d'intercooperació i construcció de procomú. 2015-16

A més a més, t'interessarà saber que...

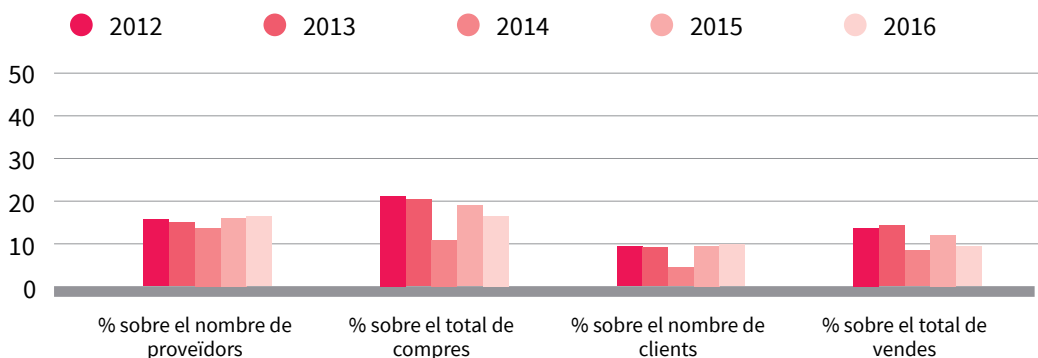
Amb les dades de les 72 organitzacions que fan el balanç social complet, podem obtenir dades del grau de participació en xarxes i moviments socials. A la **taula 5.11** veiem l'evolució històrica d'aquestes dades: de mitjana, cada organització participa o forma part de 7,3 xarxes, entitats, federacions, moviments socials, etc., i hi dedica el 0,9% de les hores remunerades. La xifra de nombre d'espais i xarxes on es participa es manté molt estable en el temps, mentre que la d'hores de dedicació experimenta una davallada important. En qualsevol cas, les xifres indiquen que, en general, a l'ESS hi ha sempre una quota de temps i dedicació a l'enxarxament i la vinculació a espais d'incidència que van més enllà de la mateixa organització.

Taula 5.11					
Participació en xarxes i moviments socials, 2012-16					
	2012	2013	2014	2015	2016
Nombre d'organitzacions	566	520	480	539	682
Ràtio de xarxes per cada organització	9,1	7,4	6,7	7,5	7,3
Hores dedicades a entitats, xarxes, federacions	30.291	28.421	28.887	30.330	24.088
% sobre el total d'hores remunerades treballades	1,8%	1,0%	1,7%	1,8%	0,9%

El balanç social complet ens permet també comparar l'estalvi total en finances ètiques amb l'endeutament des d'aquest àmbit. D'entrada, el que veiem és que el **71,5% del finançament obtingut provenia de les finances ètiques** (per valor d'1,7 milions d'euros), la qual cosa ens mostra la gran capacitat de finançament que té el sector.

Si ens mirem els indicadors ampliat de mercat social, podem saber el percentatge de proveïdors que són de l'ESS, així com el volum de vendes i d'empreses clientes o usuàries. A la **gràfica 5.16** en desglossem el detall. El que podem veure és que, en el capítol de compres i proveïdors, se situen al voltant del 15% dels proveïdors i compres a l'ESS. Quant a vendes i empreses clientes o usuàries, veiem que les xifres se situen en ambdós casos al voltant del 10%. En el cas de les vendes, cal tenir present que només es poden considerar vendes a empreses o entitats, i que totes les organitzacions que enfoquen els seus productes o serveis a persones no poden entrar en aquest càlcul, de manera que empenyen els percentatges a la baixa. En qualsevol cas, el que en podem extreure és que hi ha un 5% de la circulació econòmica que surt del mercat social pel diferencial entre el 15% de compres i el 10% de vendes. L'ideal seria que aquests percentatges coincidissin i que, a més, anessin a l'alça.

Gràfica 5.16.

Compres i vendes al mercat social, 2012-16

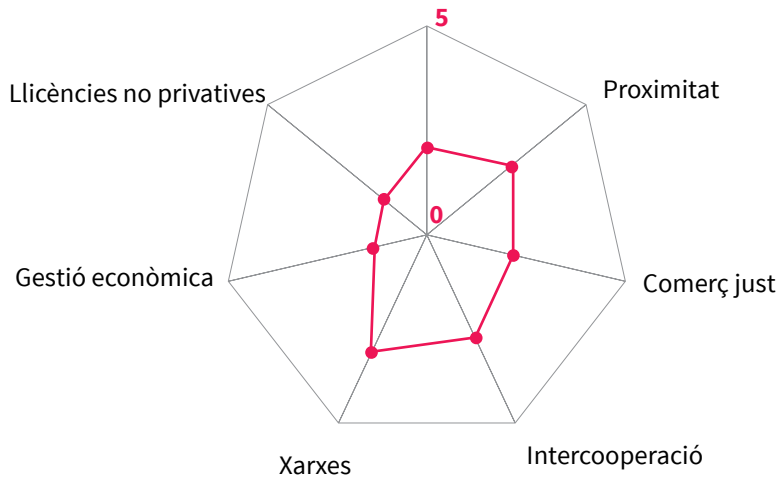
Finalment, un últim indicador que obtenim és la implicació en la preservació de la llengua pròpia del territori: el **94,62%** de les entitats tenen una **política lingüística interna favorable al català**.

L'anàlisi de Pam a Pam

El bloc d'impacte social és el que agrupa més criteris a Pam a Pam, amb un total de 6: la potenciació de l'economia local o els circuits de proximitat, la comercialització justa, la intercooperació, l'enxarxament, l'ús de sistemes de finançament alternatiu i l'ús de llicències lliures.

Els criteris de proximitat, comercialització justa i intercooperació són tres mirades complementàries a la relació que es manté amb les proveïdores o els motius de la seva elecció. En el primer cas, es valora la distància dels proveïments i el compromís de corresponsabilitat amb la producció local. Pel que fa al criteri de comercialització justa, aquest té en compte les condicions laborals de les productores dels proveïments i la presència d'intermediaris en els intercanvis; així, es valora el consum o la venda de productes de comerç just i l'existència de canals de diàleg a l'hora d'establir preus o terminis. En ambdós casos, també es pregunta si s'ofereixen materials de sensibilització o si es duu a terme incidència política per potenciar l'economia de proximitat i la comercialització justa. En el cas del criteri d'intercooperació, es valora el percentatge de proveïdores dins el moviment de l'ESS, i és el major acompliment per a les organitzacions que tenen com a objectiu estratègic la construcció de mercat social.

Quant als altres tres criteris, l'enxarxament es mesura tant pel nombre d'espais on es participa com pel grau d'intensitat amb què es participa; el criteri de gestió econòmica valora si la iniciativa fa ús o admet sistemes alternatius de finançament, i té en compte les finances ètiques, la moneda social i l'intercanvi no monetari; i, finalment, el de llicències lliures comprèn des de l'ús de programari o sistemes operatius lliures, fins a l'existència de polítiques internes d'aposta per les llicències lliures, o que la generació de continguts es faci sota llicències de codi obert.

Puntació mitjana de...

El bloc de compromís social obté un acompliment mitjà de 2,19 sobre 5. Com en els altres casos, no significa que estigui suspès, ja que la presència de pràctiques compromeses es revela a partir de l'1. Però sí que s'ha de fer la lectura que el bloc conté criteris amb un acompliment baix, la qual cosa indica que hi ha reptes que encara cal treballar.

La pràctica més estesa en aquest bloc és l'enxarxament, amb un 3, seguit de la intercooperació, amb un 2,75. Aquestes xifres ens demostren un clar compromís del moviment de l'ESS per treballar conjuntament amb altres organitzacions, xarxes o moviments socials. Cal recalcar que aquest criteri té en compte des d'agrupacions locals i comercials fins a xarxes internacionals. El percentatge més alt d'organitzacions està arrelat al territori i participa en agrupacions locals. Alhora, la majoria d'iniciatives de Pam a Pam busca proveïdores de l'ESS quan necessita un producte o servei.

Els criteris de proximitat i comercialització justa se situen en la franja intermèdia de compliment, amb un 2,63 i un 2,08 respectivament. Aquests resultats indiquen que **existeix més compromís amb la producció local i més preocupació per la procedència dels proveïments** que per les condicions amb les quals s'han produït. Tot i així, s'ha detectat un bon nombre de pràctiques de corresponsabilitat cap a la producció.

Els dos últims criteris, el de **gestió econòmica amb finances alternatives i l'ús de programari lliure**, són els **que menys** es compleixen de tot el Pam a Pam, amb un 1,31 i un 1,41 respectivament. Mentre al balanç social apareix un percentatge molt alt de finançament a través de les finances ètiques, a Pam a Pam és el criteri amb menor compliment. Això és degut al fet que es valora per igual l'ús de les finances ètiques (tant sigui en estalvi com en préstec) que l'acceptació de moneda social o l'intercanvi no monetari, quan aquestes són pràctiques encara molt minoritzades. Creiem que això no dona una bona fotografia de la realitat de l'ESS i, per això, en el nou qüestionari, s'ha modificat la manera de puntuar aquest criteri.

Igual que l'any passat, l'aposta per l'ús de programari lliure o la producció de coneixement en codi obert són pràctiques encara poc esteses en el moviment de l'ESS, encara que sí que es detecta un alt nombre d'organitzacions que utilitzen algun programari lliure, com OpenOffice o Firefox. Esperem que l'aproximació que s'està donant entre l'ESS i el moviment dels procomuns digitals permeti una reflexió àmplia i un acostament de pràctiques en els dos sentits.

5.6. Qualitat laboral

El cinquè gran pilar ètic de l'ESS és la preocupació per les condicions de treball i el benestar de les persones treballadores. És fonamental que els treballadors i les treballadores s'apoderin als seus llocs de treball, i que la seva condició laboral no se circumscriu només a la legislació vigent (en un moment que, a més, la desregulació converteix la protecció laboral i els llocs de treball en quelcom més precari); cal anar més enllà. Les organitzacions de l'economia solidària són referents a l'hora de demostrar que pot haver-hi formes de funcionar diferents, que permetin la conciliació de la vida familiar amb la laboral, que assegurin l'estabilitat laboral a base de pràctiques de repartiment del treball; que creïn entorns humans on donar-se suport, sentir-se acompanyat i afrontar conflictes amb democràcia i cuidant les persones; que donin autonomia als treballadors i les treballadores perquè se sentin realitzats a la feina. Quan parlem de qualitat laboral, ens referim a la suma de tots aquests elements que garanteixen una experiència de qualitat a l'entorn de treball. A més, una organització amb un entorn laboral sa i motivat serà sempre més productiva, creativa i eficient.

Dades de qualitat laboral del balanç social

La veu de les organitzacions més compromeses

De les 94 organitzacions que han fet el balanç social en la versió completa, 84 han fet aportacions qualitatives relacionades amb la qualitat laboral. Davant de la pregunta sobre el seu compromís amb el benestar de les persones contractades, hi ha una gran diversitat de respostes. La més destacada de totes, repetida pel **55% de les organitzacions**, té a veure amb les mesures de **conciliació de la vida personal amb la laboral** i la flexibilitat d'horaris:

Donem opció de teletreball per a totes les persones en aquelles tasques i funcions que no requereixen presència al lloc de treball físic. (Eticom Som Connexió)

L'acció més destacada ha estat l'aprovació de mesures que afavoreixen la conciliació en cas de cura de familiars (fills/es fins a 12 anys i persones a càrrec), a través del teletreball i reducció de jornada. El nostre compromís és seguir incorporant millores al nostre document de règim intern (permisos de paternitat, etc.) que serà el marc de la futura cooperativa. (Associació per a Joves TEB)

En el darrer exercici hem fet diverses accions per tal de millorar el benestar dels treballadors/es d'Encís, com ara replantejar la política horària de l'oficina, donant flexibilitat d'entrada i de sortida a tots els treballadors, flexibilitzar el temps que es dedica per dinar, i incrementant la possibilitat de tenir més tardes lliures. A part, hem establert la possibilitat de fer jornada intensiva i que aquesta coincideixi amb el període escolar dels infants durant les vacances d'estiu, setmana santa i Nadal. (Cooperativa Encís)

Tal com ja s'ha descrit anteriorment al bloc d'igualtat, l'ampliació dels permisos de paternitat són respostes que es tornen a repetir en aquest apartat de conciliació de la vida personal amb la professional, fet que torna a deixar en evidència la preocupació de l'ESS per la igualtat efectiva entre homes i dones.

La segona resposta més estesa té a veure amb **protocols, convenis i reglaments** que regulen les relacions laborals internes, i de com s'han formalitzat:

Com a acció destacable és la redacció d'un conveni propi que recull les necessitats dels diferents serveis incorporant avantatges i millores que es proposen des de les àrees pels mateixos professionals. Entre d'altres, equiparar salaris segons categories i garantir un índex de banda salarial 1:3. (Associació Alba)

Durant el 2016 es va aprovar un reglament laboral que implementava millores considerables respecte al conveni de les condicions i la qualitat laboral. (Setem Catalunya)

Continuant amb el compromís de les organitzacions amb les persones contractades, la cura pel **clima laboral** i per la bona **salut emocional** dels grups (17% de les aportacions) també són aspectes que es tenen en compte:

Promovem espais informals de reunió on poder compartir impressions entre els treballadors i treballadores, més tenint en compte que no coincidim en el mateix espai i els mateixos horaris. Aquests espais serveixen per donar veu als treballadors i treballadores i abordar qüestions que la dinàmica del dia a dia no permet. Com cada any, vam celebrar el sopar anual de Biciclot el dia 17 de desembre de 2016. (Biciclot)

Cada setembre celebrem el dia de LaCol, un dia festiu intern que aprofitem per marxar plegades uns dies fora de la ciutat. (LaCol)

En el si de les organitzacions, existeixen certs elements com la comunicació o l'organització interna, entre d'altres, que poden generar malestar. Amb aquesta anàlisi qualitativa, es fa evident la preocupació de les organitzacions de l'ESS per l'**atenció a les cures** —lligada inherentment a la perspectiva feminista— que prioritza la dimensió humana per sobre de l'objectiu de l'entitat. Un 8% d'entitats expliciten aquest compromís amb l'ètica de les cures:

Les cures i la seva gestió estan en el nostre dia a dia, com a pràctica dins l'organització i en la seva projecció. (Espai Brotes)

L'escolta i el treball de cures dins de l'organització és un pilar bàsic per al seu bon funcionament. (Resilience Earth)

Finalment, facilitar espais de formació (12% de les aportacions) és una acció més que mostra el compromís de les organitzacions amb el benestar de les treballadores:

Animem l'equip a realitzar aquella formació necessària per millorar el rendiment i, tot i que encara no disposem d'una partida per invertir en formació, fem difusió constant sobre cursos gratuïts que s'imparteixen a Agenda Acció i Barcelona Activa. (Velvet Bcn)

Hem promogut l'assistència a cursos, conferències i trobades interessants per al desenvolupament laboral dels treballadors, una assignatura pendent de l'exercici anterior. (Verkami)

Els indicadors bàsics!

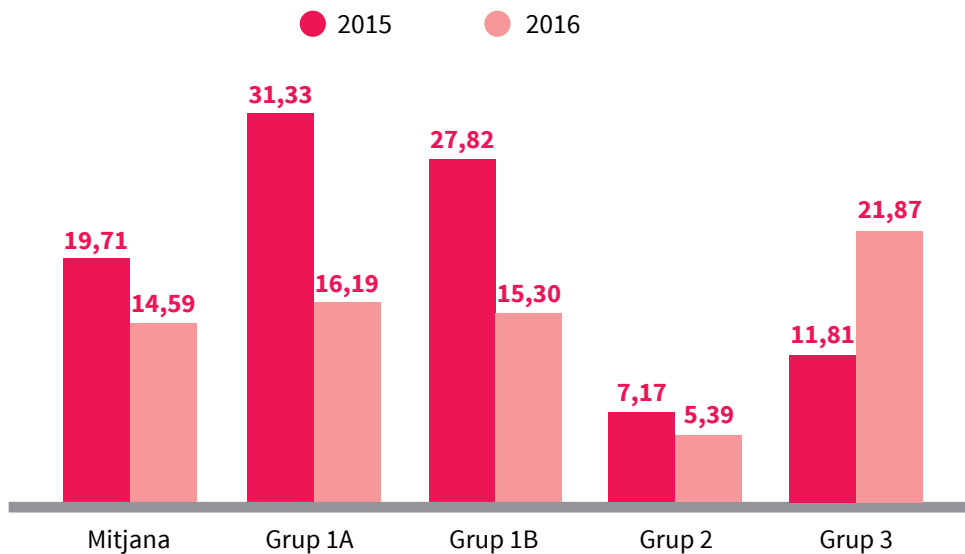
Els indicadors bàsics comuns a les 144 organitzacions que han fet les dues modalitats del balanç social es refereixen a dos dels aspectes esmentats anteriorment a l'anàlisi qualitativa: la conciliació i flexibilitat, i la formació per a les persones que treballen a l'organització.

El primer indicador demana si **faciliten la conciliació** entre el treball i les responsabilitats assistencials de la vida privada, i **el 87,50%** de les organitzacions assegura que sí, un percentatge considerablement superior al 76% de l'exercici anterior. A l'apartat següent, podem comparar aquesta declaració de les organitzacions amb les valoracions de les enquestes de qualitat laboral.

Pel que fa al segon, es pregunta el nombre **d'hores anuals dedicades a formació**, i es compon un indicador d'hores totals anuals per persona treballadora. A la **gràfica 5.17** mostrem els resultats detallats per formes jurídiques. Un primer element que s'observa és que hi ha una **reducció considerable** de les hores dedicades a formació per persona treballadora: de 19,7 a 14,6. Un segon element que destaca és que la davallada més important es dona a les organitzacions del grup 1, que redueixen pràcticament a la meitat les hores de formació. En canvi, les del grup 3 dupliquen les hores i se situen a unes 22 hores per persona treballadora i any. El grup 2 continua estant molt per sota de les hores mitjanes i ofereix només 5 hores de formació per treballadora.

Gràfica 5.16.

Nombre d'hores dedicades a formació per persona treballadora i any, 2015-16

A més a més, t'interessarà saber que...

De les organitzacions que fan la modalitat completa del balanç social, n'extraïem dades molt importants per avaluar la qualitat laboral. Les més rellevants són, sens dubte, les respostes dels qüestionaris de qualitat laboral contestats pels treballadors i treballadores de les organitzacions. Abans d'entrar en l'anàlisi de les respostes, però, analitzarem els indicadors obtinguts a partir de les dades aportades per les empreses i entitats.

En primer lloc, trobem els indicadors referents a la prevenció de **riscos laborals** i de promoció de la **salut** al lloc de treball. A la **taula 5.12** veiem els percentatges d'organitzacions que tenien implantat un sistema de prevenció de riscos laborals i també que prenen mesures actives de promoció de la salut. Veiem que cada indicador té un comportament diferent. Pel que fa a la implantació de sistemes de prevenció de riscos laborals, observem que hi ha una lleugera pujada cap al 71%, en què destaquen especialment les organitzacions del grup 2, amb un 82% d'organitzacions amb sistemes de prevenció implantats. Quant a la promoció de la salut, constatem un empitjorament notable de l'indicador, ja que baixa deu punts, i només 6 de cada 10 organitzacions prenen mesures actives. Si ho analitzem per grups, trobem una contradicció important: només la meitat de les organitzacions del grup 2 prenen mesures actives de promoció de la salut, quan, en canvi, hem observat que són les més compromeses amb la prevenció de riscos laborals. En qualsevol cas, hi ha camp per recórrer en la promoció de la salut als entorns laborals.

Taula 5.12.**Percentatges d'implementació mesures i sistemes de PRL i salut laboral, 2012-16**

Sistema de PRL implantat	2012	2013	2014	2015	2016
Mitjana	64,5%	75,7%	75,0%	68,1%	71,0%
Grup 1	75,9%	71,9%	68,4%	61,1%	65,4%
Grup 2	60,0%	73,3%	84,6%	71,4%	81,8%
Grup 3	52,2%	82,6%	81,0%	77,3%	73,7%
Mesures actives de promoció de la salut					
Mitjana	64,5%	77,1%	79,2%	70,8%	60,2%
Grup 1	79,3%	81,3%	81,6%	75,0%	63,5%
Grup 2	50,0%	66,7%	84,6%	64,3%	50,0%
Grup 3	52,2%	78,3%	71,4%	68,2%	63,2%

Respecte a les **hores de baixa**, el percentatge mitjà es manté entre el 3,5% i el 4% de les hores totals, la qual cosa confirma els estàndards mitjans. Com es veu a la **taula 5.13**, el percentatge d'hores de baixa és bastant superior entre les dones que entre els homes (perquè a la xifra s'inclouen els permisos de maternitat i paternitat).

Taula 5.13**Percentatge d'hores de baixa anuals, 2012-16**

	2012	2013	2014	2015	2016
Mitjana	2,5%	4,2%	3,9%	3,2%	3,8%
Dones	2,2%	4,4%	5,2%	3,7%	4,5%
Homes	3,0%	3,9%	2,2%	2,6%	2,4%

Quant a l'estabilitat dels llocs de treball, a la **taula 5.14** mostrem els índexs de rotació de plantilla (percentatge d'acomiadaments, baixes voluntàries i jubilacions sobre el total de persones treballadores) i els tipus de contractes laborals. Pel que fa a la rotació, veiem que l'índex se situa entre el 10% i el 15%, dades que es redueixen considerablement respecte a l'exercici anterior (que superaven el 20%), i hi ha més rotació entre els homes. Quant a les proporcions dels diferents tipus de contractes, continua la preocupant tendència a la temporalitat dels contractes, ja que s'ha passat d'un 66% de contractació indefinida el 2014, al 52% el 2016. La tendència és la mateixa entre homes i dones.

	Totals 2016		
	Dones	Homes	
Nombre d'acomiadaments, baixes voluntàries i jubilacions en el darrer exercici	151	103	
% sobre el total de persones treballadores	10,6%	14,7%	
% de contractes indefinits	52,6%	52,0%	52,4%
% de contractes temporals	43,7%	43,1%	43,5%
% de contractes en pràctiques	3,7%	4,9%	4,1%
Nombre total de contractes realitzats durant el 2016	1.626	870	2.496
% de contractes distribuïts per sexe, 2016	65%	35%	

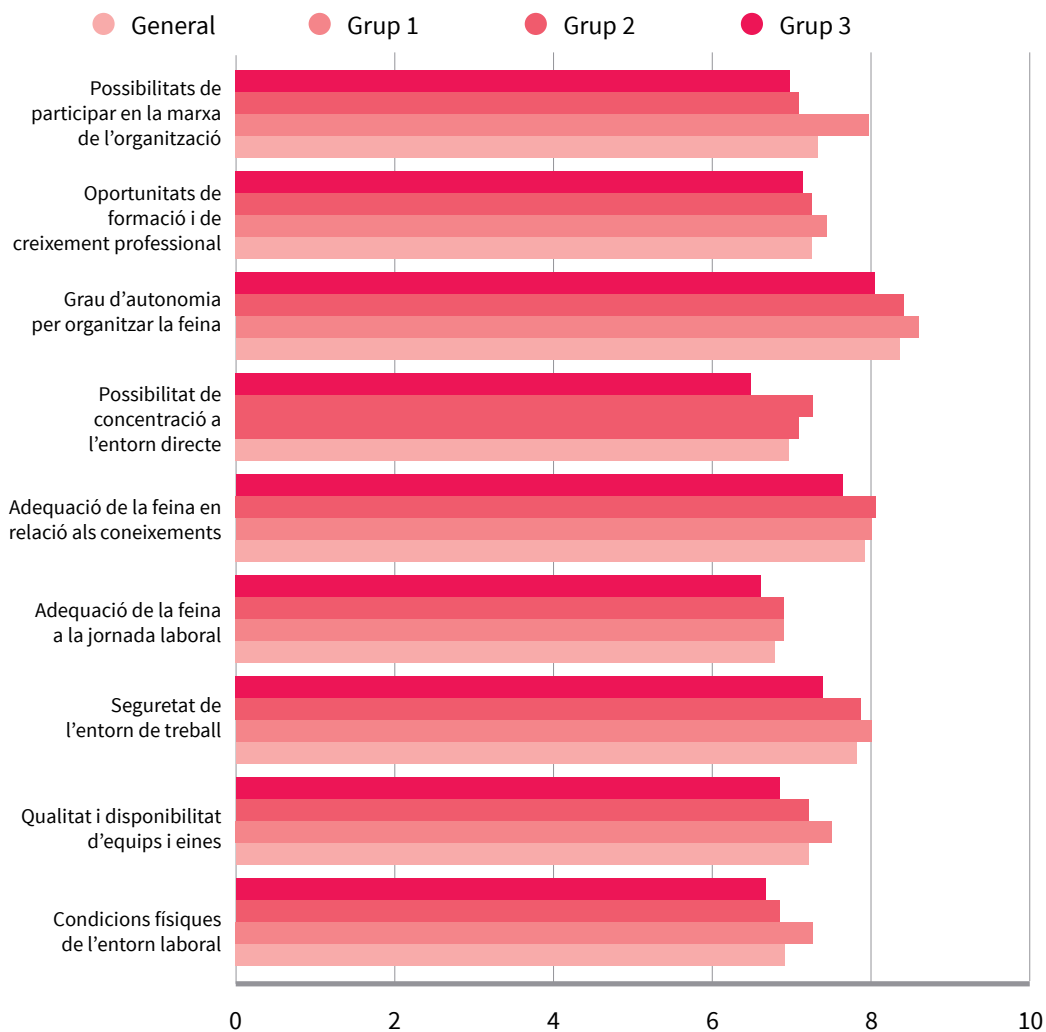
A la **taula 5.15** detallem la creació d'ocupació declarada per les organitzacions que han fet el balanç social. Les 93 organitzacions han contractat 1.967 persones durant el 2016, 149 més que el 2015, la qual cosa suposa una **creació d'ocupació del 8,2%**. Aquesta creació s'enfila fins a l'11,2% en el cas de les dones, xifra molt superior al 2,8% dels homes¹¹. Val a dir, però, que malgrat aquests increments, si creuem les dades amb l'**alt percentatge de contractes temporals**, podríem arribar a la conclusió que es genera més ocupació, però aquesta és menys estable, senyal que hi ha un incipient creixement econòmic acompanyat de polítiques públiques de promoció de l'ESS, però que s'està entomant amb prudència per part del teixit socioempresarial.

	Dones	Homes	Total
Nombre total de persones contractades durant l'exercici anterior (2015)	1.174	644	1.818
Nombre total de persones contractades durant el present exercici (2016)	1.305	662	1.967
Diferència	131	18	149
Variació	11,2%	2,8%	8,2%

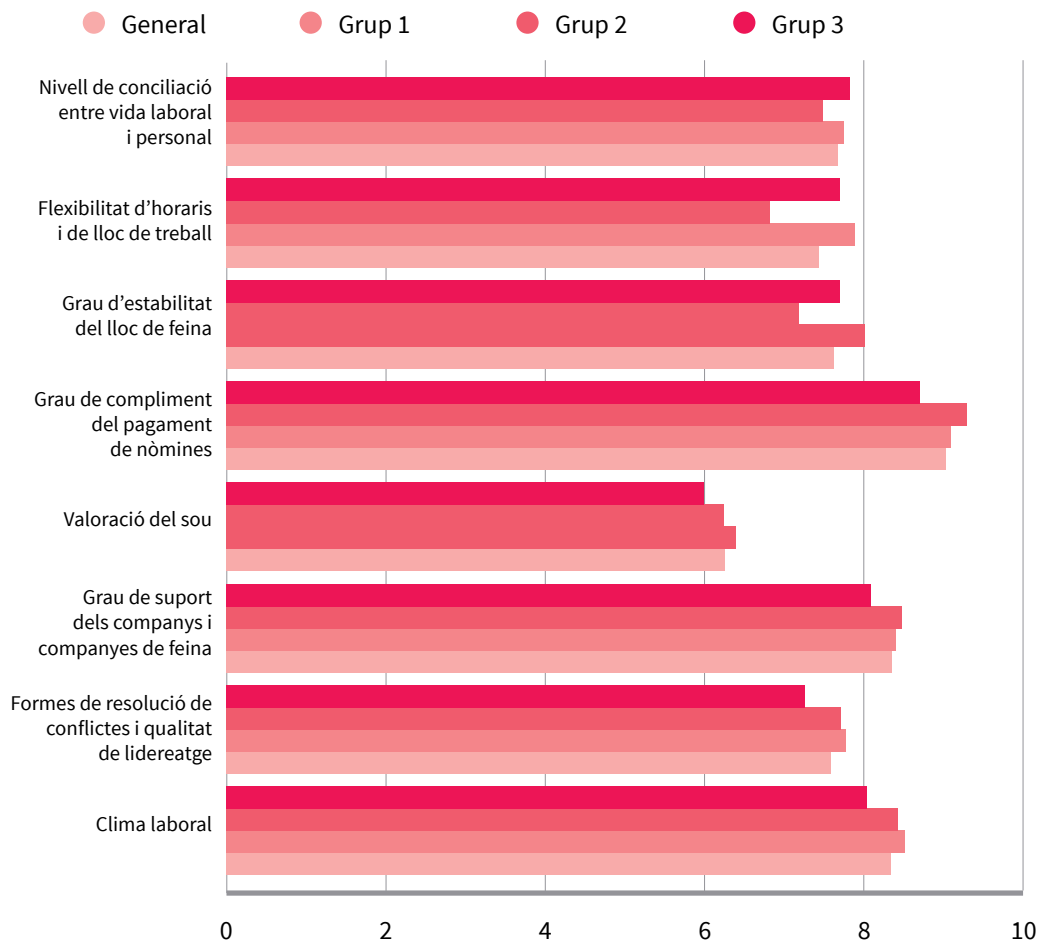
11 - Cal aclarir que no es poden comparar les dades al llarg dels exercicis. És a dir, la xifra de creació d'ocupació de 8,4% de l'exercici anterior no es pot comparar amb la del 8,2% d'aquest, perquè la mostra d'organitzacions és diferent. Atesa la diferència, l'únic que es pot dir és que les 93 organitzacions analitzades en la present edició van generar una ocupació el 2016 similar a la que van generar les 74 que es van analitzar el 2015.

Un cop analitzades les informacions proveïdes per les organitzacions, passem a detallar les avaluacions fetes per les persones que hi treballen. Aquest any, la proporció de treballadors i treballadores que han contestat els qüestionaris s'ha reduït en relació amb les xifres d'anys anteriors, ja que ha passat d'un 65% dels i les treballadores enquestades a un 46%. Així doncs, **han contestat un total de 965 persones treballadores respecte a les 2.120** ocupades per les 93 organitzacions que han fet el balanç complet. Les puntuacions van de l'1 al 10, essent 10 la màxima puntuació. A les **gràfiques 5.17, 5.18 i 5.19** podeu veure els resultats mitjans de benestar laboral.

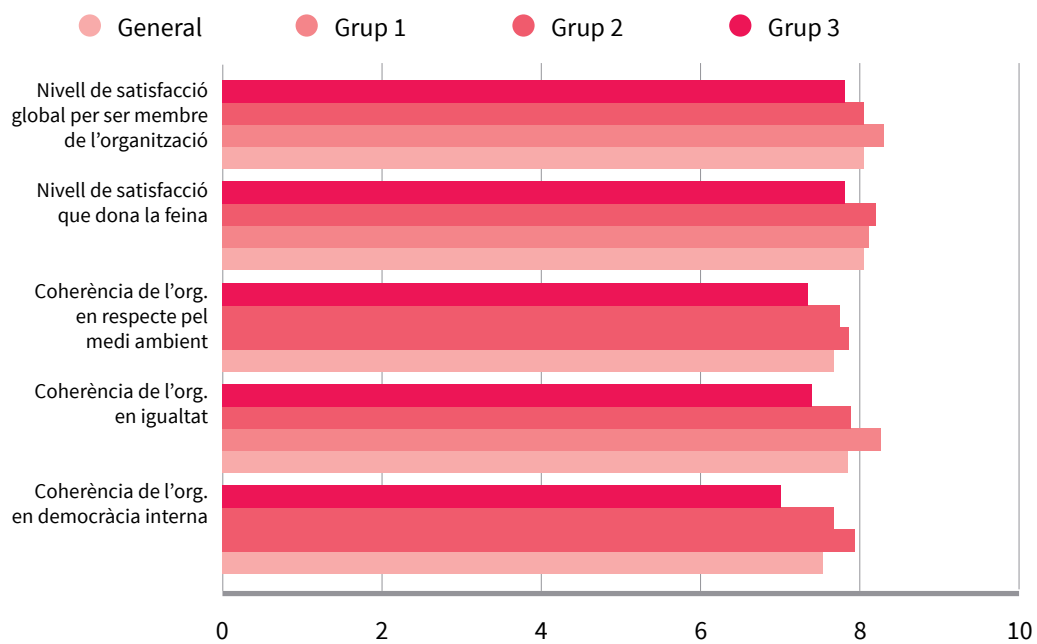
Gràfica 5.17

Bloc 1 de benestar declarat per les persones treballadores

Gràfica 5.18.

Bloc 2 de benestar declarat per les persones treballadores

Gràfica 5.19.

Bloc 3 de benestar declarat per les persones treballadores

Si mirem els elements **més valorats** pels treballadors i les treballadores (la barra «General»), aquests són els següents:

- El grau de compliment en el pagament de les nòmines: 8,92 (l'any anterior era 9,08).
- El grau d'autonomia per organitzar-se la feina: 8,39 (l'any anterior era 8,53).
- El clima laboral: 8,24, exactament igual que l'any anterior.
- El grau de suport dels companys i companyes a la feina: 8,23 (l'any anterior era 8,24).

Inversament, els quatre aspectes **menys valorats** són els següents:

- El sou: 6,16 (l'any anterior era 6,38).
- El grau d'adequació de la feina a la jornada laboral: 6,86 (l'any anterior era 6,84).
- Les condicions físiques de l'entorn laboral: 6,98 (l'any anterior era 7,16).
- La possibilitat de concentració a l'entorn directe: 7,02 (l'any anterior era 6,89).

De les dades obtingudes, i veient els aspectes més i menys valorats, en fem l'anàlisi següent:

- Es reforça una tendència clara al llarg dels anys, ja que durant els darrers quatre exercicis els elements amb puntuacions més baixes i més altes han estat pràcticament els mateixos i amb unes puntuacions mitjanes molt semblants. Com que estem parlant d'una mostra que ha oscil·lat entre el 65% i el 45% de les persones que treballen en aquestes organitzacions, aquest fet ens permet afirmar amb prou solidesa que les condicions laborals ofertes per l'ESS tenen un perfil bastant definit, tal com desglossem a continuació.
- Les **puntuacions més baixes estan més a prop del 7 (notable) que del 5** (aprovat just), la qual cosa indica que els nivells de qualitat laboral mitjans són molt alts. De fet, si fem la mitjana de tots els indicadors, obtenim una puntuació global de 7,63, puntuació molt estable respecte als tres exercicis anteriors (7,75, 7,73 i 7,74).
- Dels quatre aspectes **més valorats**, tres tenen a veure amb aspectes **motivacionals vinculats al suport mutu, l'autonomia i la realització personal** pel fet de pertànyer a un col·lectiu. Això diu molt del sentit cooperatiu de les organitzacions d'ESS en les seves diverses formes.
- En relació amb els aspectes **menys valorats**, destaquen dos grans blocs: per un costat, la qualitat material, relacionada amb **el sou, les condicions físiques de treball i**, per l'altre, **la sobrecàrrega de feina**.

- Aquest empitjorament de les condicions materials de treball i d'estrès psicològic per sobre-càrrega de treball és segurament una tendència generalitzada, no solament un fet associat a l'economia solidària, ja que la baixada d'activitat econòmica —que ha facilitat aquesta davallada en la qualitat material del treball— ha estat generalitzada i molt vinculada a factors estructurals de l'economia. El que sí que podem deduir de les dades de l'enquesta laboral és que sembla que, a les organitzacions de l'economia solidària, aquesta precarització material s'ha compensat amb el coixí comunitari o col·lectiu, ja que, com dèiem, el suport mutu i el sentit de pertinença són dels aspectes més valorats.
- Si ens ho mirem per formes jurídiques, veiem que totes es mouen sobre les mateixes mitjanes, i tant els aspectes més valorats com els menys coincideixen entre grups. **El valor mínim absolut el marca la valoració de salaris** de les treballadores del grup de les associacions i fundacions, amb un 5,92, mentre que **el valor màxim** el trobem en el 9,17 puntuat al grup de cooperatives de consum i associacions i cooperatives de segon grau per la seva **puntualitat en el pagament de les nòmines**.

L'anàlisi de Pam a Pam

A Pam a Pam hi ha un criteri que té en compte les diferents dimensions de benestar en una organització, el de desenvolupament personal i professional. En l'itinerari de compliment que proposa, la gradació 1 respon a les possibilitats de formació, segueixen les facilitats per conciliar la vida personal i familiar, si es preveuen mecanismes de resolució de conflictes, de gestió emocional, i per últim si s'han proposat mesures de corresponsabilitat, col·lectivitzant necessitats de sostenibilitat de la vida en l'entorn laboral (ampliació de permisos, caixes de resistència...).

El compliment mitjà del criteri és de 2,53 sobre 5, la qual cosa ens indica que **existeixen facilitats tant per a l'accés a formació com per a la flexibilitat per a la conciliació**, i que més de la meitat d'organitzacions tenen en compte mecanismes de resolució de conflictes o de gestió emocional. Tot i que queda camí per assumir generalitzadament que l'esfera emocional i la gestió del conflicte formen part de la vida i la dimensió laboral, el grau d'acompliment d'aquest criteri mostra que l'ESS està avançant en aquest camí.

5.7. Qualitat professional i acompliment econòmic

El darrer bloc que cal considerar a l'hora d'avaluar els criteris de funcionament de les organitzacions del mercat social no es relaciona tant amb els valors més identificables amb l'ESS, com amb un aspecte sovint menystingut però indispensable perquè l'ESS sigui una alternativa real a l'abast de tota la població. Parlem dels criteris de qualitat en el proveïment de béns i serveis i, en termes generals, de l'estabilitat i la viabilitat econòmica dels projectes. Així doncs, estem parlant de la capacitat de les empreses d'oferir els seus productes i serveis de manera satisfactòria per a qui els ha de rebre, al mateix temps que manté una operativa interna que permet fer viable el projecte en termes econòmics, laborals i, en definitiva, personals. Aquesta propietat, altra vegada, és difícil de mesurar i, en general, es troba molt condicionada per les particularitats de cada projecte socioempresarial.

Dades de qualitat professional del balanç social

La veu de les organitzacions més compromeses

Pel que fa a la qualitat professional de les organitzacions, davant la pregunta Quin és el vostre compromís quant a qualitat del producte o servei i quines són les accions més destacades del darrer exercici?, han fet aportacions el 87% de les organitzacions que han dut a terme el BS complet.

En aquest apartat, es fa evident que **la qualitat s'entén de maneres diferents**. En primer lloc, es fa palès que hi ha percepcions de la qualitat molt associades a les especificitats de l'activitat de cada organització, de manera que hi ha moltes respostes difícils de generalitzar.

Les respostes majoritàries en aquest apartat se centren en els **mecanismes d'avaluació de la qualitat dels productes i serveis** oferts amb el 24% d'aportacions, fet que deixa constància de la preocupació de les organitzacions de l'ESS per aconseguir l'excel·lència i la millora contínua en els seus productes i serveis:

Recopilem informació sobre la satisfacció dels nostres clients envers els productes i serveis oferts. (Claraboia)

En finalitzar cada curs acadèmic, fem balanç i ens proposem unes fites a millorar el proper curs, tant pel que fa a empresa com a serveis. (El Timbal)

En cadascun dels projectes que fem, ens impliquem de principi a fi i fem un seguiment amb el client del grau de satisfacció del servei prestat. (Koinós)

Un altre dels trets generalitzables en aquest bloc (12% de les aportacions) és la percepció que la qualitat del producte o servei final té molt a veure amb les empreses proveïdores. Per tant, tornem a recuperar el concepte d'intercooperació i de mercat social que anteriorment ja s'ha analitzat:

Per guanyar coherència i qualitat en les nostres apostes hem anat revisant i incrementant la contractació de proveïdores de l'ESS per contribuir a la creació i l'enfortiment del mercat social català. D'aquesta manera, sovint fem servir el mapa Pam a Pam per decidir quins proveïdors contactarem. (Setem Catalunya)

Per tal de garantir el nostre compromís amb el medi ambient i el comerç just, totes les plataformes proveïdores que afegim al nostre catàleg de Moda Sostenible ofereixen productes amb certificacions (GOTS, Fairtrade, Ecolabel...). (Velvet Bcn)

Un exemple paradigmàtic que cal destacar és el de Sharevents, que per cada servei realitza una carta de «valor social» detallant els proveïdors implicats:

En acabar els projectes, editem la Carta de Valor Social, en què certifiquem al client l'import del valor social creat amb aquell esdeveniment, detallant proveïdors socials implicats, projectes que porten a terme i import facturat. (Sharevents)

Una tercera percepció de la qualitat té a veure amb la **implantació de sistemes de gestió vinculats a la millora contínua** en diverses dimensions de gestió de l'organització, com qualitat o medi ambient, segons estàndards internacionals certificables. Aquest criteri obté un 11% de les respostes:

La nostra actuació es fomenta a oferir serveis de qualitat, incorporant de manera contínua processos de millora permanent i mantenint el Sistema Integrat de Gestió segons ISO 9001:2015 i ISO 14001:2015. (Associació Andròmines)

Aquest any hem recollit dades i hem treballat fort per tal d'obtenir l'any vinent la certificació ISO 14001/9001. Tenim l'objectiu d'aconseguir la certificació (o les bases establertes) ISO 9001 (qualitat), així com la ISO 14000 (medi ambient) en el proper exercici. (Jam Hostel)

Hi ha una darrera idea vinculada a la qualitat, molt menys generalitzable que les anteriors, que es refereix a la cerca i introducció **d'innovacions en els productes o serveis oferts, com és el cas d'Adabt1ts:**

Fem desenvolupament àgil i escalable que garanteix la qualitat del codi i en facilita la perdurabilitat. Fem formació contínua (assistim a congressos, meetups, cursos, etc.) per incorporar les innovacions tecnològiques als productes que desenvolupem. (Adabt1ts)

A més a més, t'interessarà saber que...

A la **gràfica 5.20** mostrem els resultats de les **enquestes de satisfacció** declarades per empreses i persones usuàries i clientes.

Abans d'entrar a valorar les puntuacions, convé dir que 337 empreses i persones usuàries i clientes pertanyents a 39 organitzacions han contestat les enquestes de qualitat professional. A l'edició anterior, en van ser 490 corresponents a 54 empreses i entitats, de manera que hi ha una davallada important en la utilització d'aquest qüestionari per avaluar la qualitat professional¹². El nombre mitjà de respostes ha estat de 9 qüestionaris per organització.

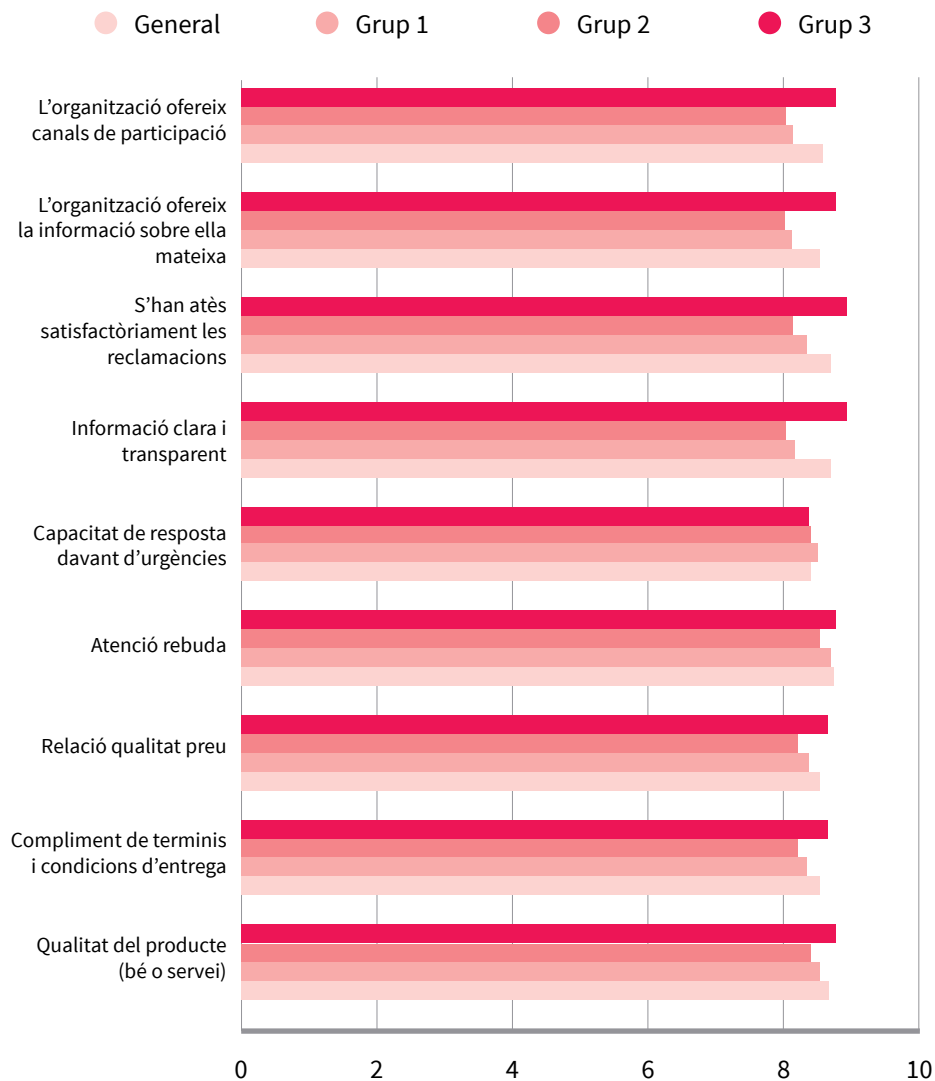
Les 39 organitzacions avaluades en aquesta edició mantenen uns nivells de puntuació molt elevats (8,6), i es mantenen les mitjanes dels dos anys anteriors (8,47 el 2014 i 8,88 el 2015). Per formes jurídiques, no hi ha diferències significatives. **La diferència entre les puntuacions més altes i les més baixes continua sent molt petita:** el mínim el marca un 8 i el màxim un 8,96.

És molt remarcable el fet que les puntuacions més baixes es moguin al voltant del 8,5 sobre 10 i que la tendència ha estat a la millora continuada, la qual cosa demostra la solidesa i fiabilitat dels projectes socioempresarials de l'ESS.

12 - Val a dir que, per a la present edició, s'ha creat un qüestionari de qualitat associativa, per tal que les associacions tinguessin un qüestionari propi, i això pot haver reduït l'ús del qüestionari de qualitat professional. Si sumem les xifres del qüestionari de qualitat associativa i el professional, obtenim que 47 organitzacions han rebut 396 respostes, xifra encara ostensiblement menor a l'anterior edició.

Gràfica 5.20.

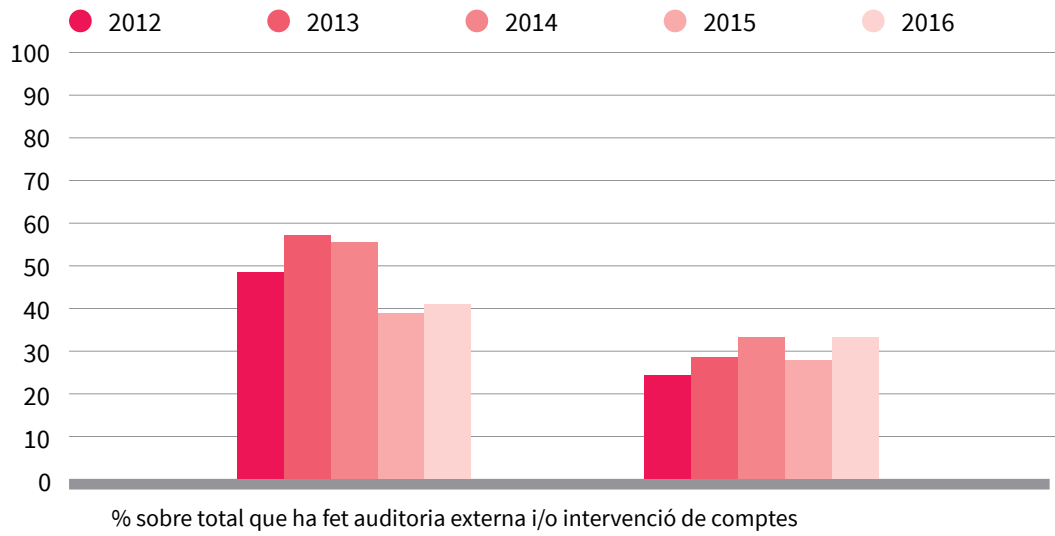
Satisfacció declarada per a persones i empreses usuàries/clientes, 2016

Per donar suport quantitativament a algunes de les valoracions qualitatives anteriors, mostrem, finalment, el percentatge d'organitzacions que disposen de sistemes de gestió certificats o que han fet auditoria de comptes (**gràfica 5.21**). Pel que fa als sistemes de gestió de qualitat, medi ambient i riscos laborals, hi ha un lleuger increment, fins a valors de 2014, de manera que una de cada tres organitzacions tenen implantat o certificat aquest tipus de sistemes de gestió enfocats a la millora contínua. I en relació amb la proporció d'empreses i entitats que han fet auditoria de comptes, s'ha mantingut la dada al voltant del 40%, i no es recuperen els nivells dels anys anteriors.

Gràfica 5.21.

Control de la qualitat professional, comparativa 2012-16

6

Conclusions

A continuació, us detallem les conclusions principals a què hem arribat en el transcurs dels diferents punts de l'estudi.

Intercooperar per ser més, fer-ho millor, i transformar!

Arran de la feina feta per la Comissió d'Intercooperació, que ha dinamitzat un procés de reflexió col·lectiva sobre les dinàmiques intercooperatives, extraïem algunes idees importants. Per començar, una definició compartida que entén la intercooperació com la creació de llaços en xarxa per construir mercat social més enllà de la relació estricta entre client i proveïdor, és a dir, com a procés de construcció conjunta de relacions econòmiques cooperatives des d'una perspectiva de transformació social. I aquesta idea surt reforçada per les tres grans motivacions que mouen aquest tipus de processos: la necessitat, és a dir, quan la suma de recursos i capacitats en un projecte comú millora la viabilitat; per ser més grans i, per tant, arribar a més gent, i com a motor de fons per transformar la societat i el sistema econòmic.

Els factors d'èxit de la intercooperació

Intercooperar per compartir mercat i com a mecanisme d'autocontenció i lluita contra les pulsions competitives és difícil, bàsicament perquè hem estat educats de manera important en la cultura de la competència i l'individualisme. Per això, cal tenir present els mecanismes que poden contribuir a generar relacions d'intercooperació reeixides: (i) bons canals de comunicació i tenir clars fluxos d'informació; (ii) mecanismes adients de participació per garantir la democràcia interna; (iii) una correcta i compartida definició i repartiment de les responsabilitats i els objectius; (iv) disposar d'eines de gestió de processos, facilitació i de resolució de conflictes; (v) generar espais de trobada regulars, preferiblement presencials, i (vi) professionalitzar les tasques reproductives o tècniques en la construcció d'aquests processos.

El suport institucional com a tensió positiva

Des de diferents instàncies institucionals s'està apostant per l'economia social i solidària com a motor de transformació socioeconòmica i desenvolupament local, i això es tradueix en ambiciosos programes com Ateneus Cooperatius de la Generalitat de Catalunya o el Pla d'Impuls de l'Economia Social i Solidària de l'Ajuntament de Barcelona. Aquestes apostes institucionals són benvingudes, perquè suposen un reconeixement a la tasca del teixit social de l'ESS i una gran oportunitat per fer salts d'escala i de transformació de la matriu productiva. Val a dir també, però, que la gran dedicació de recursos econòmics i la necessitat d'omplir de contingut aquests programes situen una tensió als espais de generació de coneixement i pràctiques col·lectives en ESS, que veiem la necessitat de prioritzar contínuament entre les «oportunitats històriques» que se'ns ofereixen des de les administracions i l'agenda pròpia basada més en un principi de «caminem lents, perquè anem lluny».

L'efervescència en l'articulació territorial de l'ESS

Un dels principals símptomes de l'expansió de l'ESS és l'efervescència al territori; en el cas de la XES, s'ha traduït en la consolidació de les xarxes locals existents i en l'aparició d'un bon grapat de noves xarxes. Així doncs, en finalitzar l'elaboració d'aquest informe, hi havia aquestes 9 xarxes locals consolidades: XES Terrassa, XES Barcelonès Nord, Impuls Cooperatiu de Sants, XES Sant Cugat, XES Baix Llobregat, Teler Cooperatiu – XES Sabadell, XES Sant Andreu XES Poble-sec – Cooperasec i XES Maresme. En fase de constitució n'hi havia 6: Manlleu, L'Hospitalet de Llobregat, Anoia – Igualada, Girona – Empordà, Terres de Ponent i Ripollès.

Mesurar i avaluar l'ESS des dels criteris de funcionament, ara més que mai

La combinació de reconeixement institucional i de l'existència d'una creixent massa crítica sensibilitzada interessada a dur a terme un consum conscient de productes i serveis de l'ESS, ha exposat l'ESS davant l'opinió pública com no hi havia estat mai. Aquesta «moda» per l'ESS és positiva perquè s'està arribant a capes de població i teixit socioempresarial o associatiu on no s'havia arribat abans, però això també augmenta el risc d'oportunistes, que utilitzen la imatge de l'ESS de manera instrumental per guanyar mercat, accedir a finançament públic, etc. En aquest moment, més que mai, és important que les eines de les quals ens hem dotat per assegurar el compliment d'uns criteris ètics —Pam a Pam i balanç social— tinguin sistemes d'avaluació clars i consistents. De fet, la campanya actual de balanç social ha arribat a 150 organitzacions, un increment del 50% respecte a l'any anterior, i, per primera vegada, s'ha posat en pràctica un sistema d'avaluació estandarditzat, que ha tingut com a resultat que 6 organitzacions no hagin assolit els estàndards mínims per obtenir el balanç social i aparèixer al catàleg de mercat social.

Foto de perfil: cooperatives de treball amb unes vint treballadores que ofereixen serveis

Les dades d'aquest any confirmen que el perfil mitjà d'una organització d'ESS és aquesta: predominen les cooperatives de treball i associacions, eminentment urbanes, amb una mitjana de 20 persones treballadores i una facturació de 750.000 euros anuals. Els sectors on trobem més densitat d'iniciatives són l'alimentació, l'educació, les cures, la comunicació i la tecnologia, l'habitatge i els subministraments, i els serveis d'assessorament de diferent tipus. Com diem, és un perfil mitjà, ja que trobem des de treballadores autònomes, fins a entitats del tercer sector de més de tres-centes persones treballadores.

Solidesa econòmica, però amb el risc de la dependència de l'administració

Les dades també confirmen la consolidació de la recuperació econòmica i el trànsit per un període de bonança econòmica, on moltes organitzacions confirmen el sanejament de comptes després del període de pèrdues, i d'altres asseguren estar obrint línies de negoci. Val a dir, però, que un dels factors que han afavorit aquesta bonança, especialment a Barcelona, és la gran entrada de recursos públics en forma de noves línies de subvencions, programes i licitacions per prestar serveis que permetin desplegar els plans de promoció de l'ESS de les administracions. La dependència de recursos públics per a la viabilitat econòmica dels projectes socioempresarials és un risc important, així que és recomanable anticipar-se i preveure horitzons amb una dependència menor.

Democràcia interna, o com anar més enllà de la participació a l'assemblea

La majoria d'organitzacions d'ESS superen l'assemblea general com a únic espai reglamentat de trobada i obren altres espais per fomentar la participació. En aquest sentit, apareixen dos reptes rellevants: (i) treballar en la igualtat d'accés a la participació en termes de gènere en els diferents espais, i (ii) innovar en pràctiques participatives a mesura que l'organització té més magnitud, amb la idea de poder créixer sense disminuir les aportacions de la base social. Una fórmula d'innovació explicitada per diverses organitzacions són les noves tecnologies i el paper que poden jugar per garantir els fluxos d'informació i una presa de decisions àgil. També destaca el fet que hi ha algunes formes jurídiques que aporten més garantia d'obertura i de participació, que són essencialment les cooperatives i les associacions.

El treball de gènere: molt de camí per recórrer, però molt bons exemples a l'abast

L'ESS té estructures laborals i òrgans de govern amb una forta presència de dones, i això es pot llegir com a símptoma positiu d'una voluntat d'igualtat. Aquesta realitat disposa l'escenari perfecte per promoure reflexions col·lectives que feminitzin el funcionament de les organitzacions, ja que encara hi ha camí per fer en aquest sentit: cal revisar com es gestiona el poder, posar en marxa lideratges horitzontals, revalorar les tasques de cura i fer-ne un repartiment més equitatiu, incloure la gestió emocional en la presa de decisions, tenir en compte la diversitat humana en l'activitat econòmica..., mesures que amplien la dimensió d'igualtat a una transformació més estructural i necessària. De fet, veiem una certa bretxa entre les organitzacions que interioritzen aquestes dimensions més profundes del treball de gènere i aquelles que limiten la seva acció a la paritat, la qual cosa també obre moltes oportunitats d'aprenentatge i intercooperació entre les organitzacions més compromeses i les que tenen voluntat de canvi, però no saben gaire bé per on començar.

Diferències salarials i dimensió de l'empresa: fins a quant està justificat el creixement?

Així com en edicions anteriors de balanç social observàvem com, amb l'increment del nombre de treballadors d'una empresa, hi havia un increment de la diferència salarial, les dades d'aquest any no es comporten igual. Observant les organitzacions de més de 50 persones treballadores constatem com els increments de plantilla no van acompanyats d'un increment de les diferències, sinó que s'arriba a un sostre màxim d'aproximadament 1 a 3. De fet, l'organització amb la plantilla més gran (gairebé 600 treballadores) no arriba ni a 3, sinó que és de 2,5. Exemples com aquest demostren que es pot tenir estructures grans amb càrrecs amb molta responsabilitat sense que això justifiqui diferències internes gaire grans.

Davallada preocupant de la qualitat i quantitat de respostes de medi ambient

Una de les xifres més preocupants de les dades de la present edició del balanç social és la baixa resposta dels indicadors ambientals, i els mals resultats de les preguntes que sí que s'han contestat. Malgrat que sembla haver-hi una preocupació prou generalitzada per una correcta gestió de residus i pels proveïments ecològics i/o de proximitat, s'observa una bretxa molt gran en altres àmbits, com la mesura i monitoratge dels consums (elèctric, d'aigua, etc.) i la disposició de mesures d'estalvi i eficiència en aquests camps. Llegit en positiu, hi ha un espai d'aprenentatge important entre aquelles organitzacions amb un compromís molt ferm amb la minimització dels impactes ambientals i aquelles que hi responen d'una manera més aviat superficial.

Creixen les compres a proveïdors de l'ESS i els dipòsits en finances ètiques, creix el mercat social

Acompanyant la tendència positiva en termes de generació d'activitat econòmica, hi ha el creixement de les compres a proveïdors de l'ESS (22% de les compres totals) i la utilització de les finances ètiques (15% dels dipòsits). Una altra de les dades que observem és que les finances ètiques tenen molta capacitat de finançar l'ESS, ja que fins al 71,5% dels préstecs rebuts per les organitzacions que han fet balanç social provenien d'aquest àmbit. Els resultats de Pam a Pam matisen aquests resultats de mercats socials, ja que mostren que existeix més compromís amb la producció local i més preocupació per l'economia de proximitat que per construir circuits de comercialització justa basats en el diàleg entre productores i consumidores, posant especial èmfasi en les condicions de treball de la producció.

L'aposta per la cultura lliure encara és feble, un terreny per explorar

L'aposta per l'ús de programari lliure o la producció de coneixement en codi obert són pràctiques encara poc esteses en el moviment de l'ESS, malgrat que sí que es detecta un alt nombre d'organitzacions que utilitzen algun programari lliure, com OpenOffice o Firefox. Coincidint amb aquest diagnòstic que interpreta la necessitat de reforçar la implicació amb el moviment del procomú de l'ESS, s'ha creat una Comissió Procomuns a la XES, on conflueixen diferents persones i organitzacions amb ganes d'establir aquests ponts i fer que aquests dos espais s'acabin hibridant. Una de les eines específiques que es vol desenvolupar és una ramificació del balanç social que posi èmfasi en la contribució i producció de procomú.

L'ESS crea ocupació a molt bon ritme, però amb massa temporalitat en la contractació

Les dades de generació d'ocupació i estabilitat laboral de balanç social mostren uns resultats agredolços: mentre que la creació d'ocupació de les organitzacions que fan balanç social ha estat del 8,2% durant el 2016, el tipus de contractació que s'hi ha creat mostra molta temporalitat, ja que el 43,5% dels contractes són temporals. Aquests resultats són simptomàtics que es dediquen molts recursos públics a la promoció de l'ESS, i aquest fet es tradueix en més llocs de treball en aquest àmbit, encara que també destapa una gran fragilitat: la potencial dependència dels recursos públics per mantenir els llocs de treball i fer viables els projectes socioempresarials de l'ESS. Com dèiem anteriorment, cal anar amb compte i garantir la viabilitat des de l'autonomia econòmica.

Els treballadors al centre, tant amb les aportacions qualitatives com amb els qüestionaris

Any rere any veiem com el nombre de persones treballadores que responen a l'enquesta de qualitat laboral del balanç social s'amplia, i amb els resultats observem com els estàndards de qualitat laboral es repeteixen, i marquen una doble tendència. Per un costat, l'alta valoració d'aspectes motivacionals vinculats al suport mutu, l'autonomia i la realització personal pel fet de pertànyer a un col·lectiu. Això diu molt del sentit cooperatiu de les organitzacions d'ESS en les seves diverses formes. Per l'altre, en relació amb els aspectes menys valorats, destaquen dos grans blocs: per un costat, la qualitat material, relacionada amb el sou, les condicions físiques de treball i, per l'altre, la sobrecàrrega de feina. Cal remarcar, però, que els aspectes menys valorats estan, de mitjana, al voltant del 7 sobre 10 i, per tant, estem parlant de puntuacions baixes molt altes. En qualsevol cas, s'ha de seguir alerta i que l'ànim militant dels nostres projectes socioempresarials no cronifiqui la precarietat i la sobrecàrrega de feina.

